

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1964

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1965

M E D D E L E L S E R

Bemærk:

Kontingentet (mindst 5,50 kr.) bedes indbetalt på medfølgende girokort. Har man skiftet navn og adresse, bedes dette meddelt på afsenderkuponens bagside, da det ellers er umuligt at finde navnet i vort kartotek.

Kontingent, der ikke er betalt inden 1. april, vil blive opkrævet gennem postvæsenet med tillæg af porto.

Sommermødet i år er 19.—20. juni. Elev- og efterårsmødet flyttes i år til 16.—18. oktober (se hæftets sidste side). Alle gamle elever af ældre og yngre årgange indbydes til disse møder i så vid udstrækning, der er plads.

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1964

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1965

Statens pædagogiske Studiesamling
København

Vor tids største problem

I Hamborgavisen Die Zeit fortalte forfatteren Horst Hachmann for nogen tid siden om et besøg han havde aflagt mellem unge mennesker i en hal med spilleautomater. Det er unge fra gaden der fylder disse haller, som der efterhånden findes temmelig mange af i de fleste større byer i Vesteuropa. En statistik for byen Hamborg oplyser at for 22 % af alle unge i alderen mellem femten og tyve består den mest foretrukne form for underholdning i noget man i Hamborg kalder »Draussensein und Herumstehen«, altså i at stå og hænge på et gadehjørne og drive omkring i gaderne. Det største problem for disse unge er kedsomheden. De keder sig, så snart de har fri og aner ikke hvad de skal få tiden til at gå med. Det er denne situation en gruppe foretagsomme folk med forretningssans har forstået at udnytte. De har indrettet haller med spilleautomater, hvor man kan trække i en slags automatisk afskyder og se en kugle fare rundt og ramme forskellige genstande. Og mærkeligt nok synes denne rent mekaniske proces at kunne fremkalde en slags magisk fornemmelse der opleves som en afveksling i kedsommeligheden.

Horst Hachmann siger at når man besøger en sådan spillehal, træder man ind i en anden verden. Luften er så tyk at man kan skære i den, og larmen så øredøvende at det er umuligt at samtale om noget som helst, selv om man råber af sine lungers fulde kraft. Musikautomaten bræger uden ophør de sidste modeschlagere ud i rummet. En ti tolv eller tyve tredive spilleautomater er anbragt i lokalet, og ved hver af dem er forsamlet en flok unge mennesker, der med alvorlige ansigter og koncentrerede miner følger hvad der sker i automaten. Hvis ikke larmen havde været,

Tale ved vinterskolens åbning den 1. november 1964.

kunde man indbilde sig at mennesker her var kommet sammen for at løse en vigtig og meget vanskelig matematisk opgave.

Gevinst er der ikke tale om ved disse automater. Det har lovgivningsmagten forbudt. Derimod kan man indgå væddemål med hinanden og på den måde bringe et spændingsmoment ind i spillet ud over det magiske i selve det der sker i automaten. For ejerne af disse automater er der i høj grad grund til tilfredshed. Det koster kun en groschen, altså ti pfennig, for hver gang der skydes med aftrækkeren, men da der daglig forsvinder i tusindvis af groschen i automatsprækkerne, bliver det i årets løb til en temmelig velvoksen sum.

Ganske vist må ejerne stadig finde på nye ting, for at tilstrømningen ikke skal ophøre. Man finder på stadig nye former for automater. Man indretter fodboldbaner, væddeløbsbaner for motorkørsel, ishockeybaner og andet lignende. Eller man laver automater der er rene verdenshistoriske skydebaner. En af de genstande der i en sådan automat tiest står for skud er en figur der forestiller Fidel Castro på Cuba. At han straks liver op igen og må skydes på ny, gør ham blot endnu mere anvendelig, når man først har fået bildt sig ind at han er en fæl fyr som det er godt at få ram på. Så giver det et ekstra gip af tilfredshed, hver gang det lykkes at få ham til at falde.

I den nævnte artikel i Die Zeit fortæller forfatteren at han engang indbød hele mandskabet i et sådant mindre spillelokale på et glas øl i en naborestaurant. På forhånd havde han ventet at man simpelthen vilde have afvist ham, men han blev overrasket ved at næsten tre fjerdedele af disse lidenskabelige spillere forlod deres magiske apparater og gik med, åbenbart i forventning om at komme til at opleve noget usædvanligt. Lokaleforandringen virkede til at begynde med lammende på dem næsten allesammen. Selv de der havde larmet mest op og med størst sikkerhed behandlet deres automatmaskiner fik i de nye omgivelser et sky og forskræmt udseende, ligesom børn der pludselig er blevet berøvet deres yndlingslegetøj og ikke mere ved

hvad de skal tage sig for. Dertil kom at de tydeligt nok var fulde af mistro over for indbyderen og på vagt over for de mulige bagtanker han kunde have med denne indbydelse. Først efter det tredje eller fjerde glas øl begyndte de at sige noget, og Horst Hachmann fortæller at han fik indblik i den ene triste livsskæbne efter den anden.

En fortalte at han arbejdede ved et samleband. Ni timer hver dag foretog han mange tusind gange det samme greb med hånden. En anden var bud i et stort industriforetagende, hvor han dagen igennem måtte løbe med skriftlige meddelelser fra den ene afdeling til den anden. En tredje havde til opgave at køre rundt i en lastvogn med forsyninger til drikkevareautomaterne. Han havde en bestemt rute, slæbte kasser fulde af flasker hen til de steder hvor automaterne var anbragt og kasser med tomme flasker tilbage igen til lastvognen. En fjerde var arbejdsmand på en byggeplads, hvor han blev kommanderet med af de faglærte og altid kun fik overladt arbejde af den slags som de andre »holdt sig for gode til at udføre«, som han udtrykte det. Og på lignende måde forholdt det sig med hele resten. Det arbejde de hver for sig havde var altsammen af samme mekaniske slags. I alle tilfælde var det der skulde gøres så nøje foreskrevet i forvejen at der ikke blev mulighed for nogen som helst form for personligt initiativ.

Man behersker alle håndgreb i søvne, udtalte arbejderen ved samlebandet, man har overhovedet ikke sine tanker ved samlebandet. De løber bestandig alle mulige steder hen — til noget man har set i biografen eller til en pige man kender. Og undertiden er de meget længere borte, langt borte ved de fjerne steder hvor de rige holder ferie. Og da kan der somme tider rejse sig et vildt raseri inde i en over, at alt i verden er så uretfærdigt fordelt at der er mennesker der bare ved at skrive deres navn på et stykke papir på to sekunder er i stand til at tjene mere end en af os i en hel måned. Så får man lyst til at brænde hul på det hele og stikke af et sted hen hvor der intet samleband findes.

Og på lignende måde udtalte sig flaskechaufføren. Hvad

skal sådan en som jeg gøre, når dagen er forbi? Gå hjem har jeg ikke lyst til, dér er de bare sure over at man ikke tjener mere end man gør, og man kan jo da heller ikke hver aften gå på kafé med en pige eller sidde i en biograf og holde hinanden i hånden. Det er for dyrt, og i det lange løb går det jo da også en på nerverne. Så hellere se at finde et sted hvor der foregår noget. I spillehallerne træffer man kammerater der har det ligesom en selv, og som man også kan snakke lidt med engang imellem. Vinde noget kan man ganske vist ikke, men man kan indgå væddemål med hinanden, og det er en storartet og fornøjelig underholdning. I hvert fald kender jeg ikke nogen bedre.

På Hachmanns spørgsmål om hvorfor de ikke tilmeldte sig en ungdomsforening eller sluttede sig til en ungdomsgruppe eller gik hen i et fritidshjem (Haus der offenen Tür), eller lignende, svarede de alle afvisende. Og samlebåndsarbejderen begrundede det med at der på arbejdspladsen hele tiden blev kommanderet med en enten af mester eller af arbejdsformanden eller af de ældre kolleger. Og så vilde man ikke have også sin fritid skruet ind i en sådan tilværelsesform. For også henne i fritidshjemmet er der jo en eller anden foresat der bestemmer og siger: nu skal vi synge, nu skal der forevises noget, nu skal vi se en film o. s. v. Nej, så vil jeg hellere være min egen herre og drive omkring på den måde det passer mig.

Og de andre var enig med ham. Ingen af dem var interesseret i at lære fritidshjem, ungdomsforeninger eller andet lignende nærmere at kende. At der på den måde skulde kunne komme lidt mening ind i deres tilværelse, i hvert fald i fritiden, kunde de overhovedet ikke forestille sig. De var så lammet af bevidstheden om at deres daglige arbejde var behersket af et fast skema, hvor alt i forvejen var forudbestemt, at de rent instinktmæssigt var mistænksomme over for arrangementer af enhver slags. De vilde ikke også have deres fritid ødelagt af arrangementer, der puttede dem ind i noget hvor alt på forhånd var forudbestemt på en sådan måde at der ikke var plads til at røre sig på sin egen måde.

Horst Hachmann fortæller til sidst at han mod slutningen af deres samvær prøvede at komme lidt nærmere ind på livet af en fyr på 18, som de andre kaldte Freddy. Jeg kan ikke forstå at du hver eneste aften gider hænge over de spilleautomater, sagde han, der er da også andre muligheder for underholdning. — Tja, hvad er der, spurgte han, der er biograferne, og så er der knejperne, men hvad er der ellers? — Hachmann prøvede først at foreslå bøger, men blev afvist med foragt: bøger er noget vrøvl, eller også er de ikke til at forstå. Og da Hachmann igen nævnedes fritidshjemmet og forsikrede at det var et sted hvor man kunde gøre hvad man havde lyst til, læse aviser, spille bordtennis, spille skak eller hvad du vil, blev han afbrudt af Freddy: spille skak, råbte han forbløffet, tror du, jeg gider sidde og glo i timevis på nogle træfigurer der ikke bevæger sig. Nej, kom du hellere med mig hen til spilleautomaten og vis at du kan foretage dig noget fornuftigt i stedet for at sidde her og vrøvle. Og Hachmann slog til. Jeg skal gå med dig på én betingelse, sagde han — at du bagefter går med mig hen i et fritidshjem, hvis jeg vinder. Er det en aftale? — Det blev de enige om og gik. Men det blev Freddy der vandt — ti mod fire. Også denne gang slap han for at stifte bekendtskab med fritidshjemmet.

Når man har læst en sådan artikel, og måske selv har stukket næsen inden for i en af de Hamborg'ske automat-haller, melder sig et spørgsmål som artikelforfatteren ikke nævner og altså heller ikke tager stilling til, nemlig spørgsmålet om hvad det egentlig er der her bliver afsløret. Hvad afslører disse spilleautomater, ikke bare med hensyn til de unge der her stimler sammen, men med hensyn til os selv og det samfund hvori vi befinder os? Eller udtrykt på en anden måde: hvad er det for et problem der her trænger sig ind på livet af os?

Mon ikke de fleste vil være tilbøjelige til at mene at det er fritidsproblemet, spørgsmålet om fritidens rette anvendelse. Og det må jo da også indrømmes at der i vore dage er noget til der hedder et fritidsproblem. Arbejdstiden er

i løbet af de sidste to generationer blevet kortere og kortere, og fritiden på tilsvarende måde stadig længere. Og denne udvikling synes at fortsætte. Allerede Thomas More drømte i det 16. århundrede i sin »Utopia« om en arbejdstid på seks timer daglig, og uden tvivl vil det i løbet af ikke mange år være muligt at gennemføre denne drøm.

Og naturligvis vil denne stadige forøgelse af fritiden også betyde en forøgelse af fritidsproblemet, af spørgsmålet om hvad man skal bruge fritiden til. Der nedsættes da også stadig kommissioner til undersøgelse af dette spørgsmål og skrives tykke bøger og fremsættes udmærkede forslag af både den ene og den anden slags. Man forestiller sig at det måtte være muligt at udnytte fritiden på en mere udviklende måde end det i almindelighed sker. Det gælder blot om at få sat noget i gang der kan virke dragende på mennesker, og især på unge mennesker, så de ad den vej kan komme i forbindelse med noget af alt det mærkelige der i vore dage sker i åndens verden, navnlig inden for kunstens forskellige områder, inden for teater, musik og malerkunst o.s.v. Kunde man bare få de unge gjort interesseret i noget, noget med farver eller noget med sløjd eller andet lignende, så skulde der, synes man, være mulighed for at de ad den vej kunde hjælpes til at få noget ud af deres fritid, så de ikke behøvede at stå og hænge over en spilleautomat.

Og det er naturligvis altså rigtigt. Det er indlysende at et ungt menneske på atten måtte kunne hjælpes til at opleve den større tilfredsstillelse der er ved at være med f. eks. i et ungdomsorkester eller ved at lave en stol eller andet lignende i fritidshjemmets sløjdlokale frem for at drive rundt på gaden. Uden tvivl vil det også være en udmærket foranstaltning, hvis der blev gjort alvor af de store planer der har foresvævet kulturkommissionen i de forslag den har indleveret til ministeriet om støtte til kunst og teater og kulturhuse og meget andet.

Alligevel er alt dette — hvor udmærket det end i sig selv kan være — uden betydning, hvis ikke det bringes ind i en mere omfattende sammenhæng end den man er i stand til

at få øje på, så længe man betragter sagen ud fra et såkaldt kultursynspunkt eller ud fra spørgsmålet om fritidens rette anvendelse. Det store altoverskyggende problem i dag for både unge og ældre er nemlig ikke spørgsmålet om fritiden men spørgsmålet om det menneskelige arbejde. Det er udmærket, hvis man kan få sig indrettet på en sådan måde at man får noget fornuftigt ud af fritiden, og endnu bedre hvis man kan hjælpe de unge, for hvem fritiden er blevet ørkesløs, til at overvinde ørkesløsheden. Men det nytter jo ikke ret meget, hvis ikke der tages fat på det som er hovedsagen, nemlig den kendsgerning at det menneskelige arbejde for et meget stort antal mennesker i dag ikke mere er menneskeligt.

Hvis vi igen tænker på de nævnte eksempler fra automat-hallerne i Hamborg, så er det jo ikke fritiden der ødelægger tilværelsen for de unge der forsamles et sådant sted, men det er arbejdet. Eller rettere — det der ødelægger deres tilværelse er den omstændighed at de ikke har nogen som helst mulighed for at opleve deres arbejde som deres eget personlige arbejde. Det gælder både flaskekusken og samle-båndsarbejderen og alle de andre. Der er ingen af dem der er i stand til at opleve det de udfører som noget der udføres af dem selv personligt. Det er altsammen lagt fast på forhånd i overensstemmelse med et skema der ikke kan ændres.

Når en dreng skærer en fløjte af en pilekvist, oplever han at fløjten bliver til mellem fingrene på ham, og han oplever den som et udtryk for sig selv, for sin higen og stræben, han er ivrig efter at få den til at blive til. Og når det lykkes, føler han at den er hans. Han tager den til sig og fløjter på den og der er mening i det. Og da han første gang lavede et kosteskaf til kosten i sin faders stald, oplevede han noget lignende. Kosten kunde bruges. Og den blev brugt, ikke bare af ham men af mennesker han kendte og som kom ham ved. Der var som et slags hemmeligt fællesskab, næsten en sammensværgelse, mellem ham og kosten og de andre. Det hele indgik i en helhed, hvor man hverken var fremmed for sig selv eller for det man foretog sig. Der var mening i at være til også i arbejdstiden.

Men denne mening er i dag gået tabt for mange. Den er ikke gået tabt på grund af arbejdets ensformighed. Ensformigheden er ikke helt så stor en plage som man er vant til at forestille sig. Der er i hvert fald mange former for ensformighed vi finder os i med glæde. Det nedbrydende ved en vis form for arbejde er snarere at det er sådan indrettet at det har berøvet mennesket muligheden for at udtrykke sig. En af de første der gjorde opmærksom på det skæbnesvangre i dette forhold var Karl Marx, der for godt 100 år siden blev ophavsmand til en filosofisk-politisk tænkning der har fået skæbnesvangre konsekvenser for hele den verden hvori vi i dag befinder os. Vel kan der gøres mange kritiske indvendinger over for Karl Marx og den lære han udformede, men én ting havde han i hvert fald ret i, han havde ret i at et af menneskets dybeste behov er trangten til at udtrykke sig. Ligesom mennesket har trang til at spise og drikke, trang til søvn og hvile, trang til samvær med andre, trang til kærlighed, på samme måde har det også trang til at udtrykke sig, ikke bare gennem sine ord eller gennem sine fagter og gebærder, men igennem sit arbejde.

Men netop denne mulighed, muligheden for at åbenbare sig gennem arbejdet, er det der i dag på mange områder er gået tabt. Det gælder størstedelen af det arbejde der udføres i fabrikker og kontorer og mange andre steder — og på stadig flere steder — at det er organiseret på en sådan måde at det hindrer den enkelte i at opleve det udførte arbejde som hans eget personlige arbejde, ganske simpelt fordi det hindrer ham i at tage et initiativ, eller sagt på den anden måde — det hindrer ham i at udtrykke sig.

I en sådan situation bliver mennesket stumt, som Paul la Cour et sted har udtrykt det. Det tier og forkrøbles. Og til sidst indfinder sig måske den situation, hvor det ikke gider foretage sig andet end at lege med kugler i en spilleautomat. Mennesket er med andre ord i det nuværende samfund blevet fremmed for sine egne hænders gerning. Det er blevet fremmed for sit arbejde, og som følge deraf er det blevet fremmed for sig selv og for de mennesker det har omkring sig.

Der var som før antydnet allerede for 100 år siden filosofisk-politiske tænkere der havde fået øje på denne situation, og som deri så et problem der overskyggede alle andre problemer. Og det er vist indlysende at problemet i den forløbne tid ikke er blevet mindre, snarere er det blevet ikke så lidt større. Blandt alle tidens store problemer — spændingen mellem Øst og Vest, forholdet til udviklingslandene, forholdet til atombomben o.s.v. — er det uden tvivl netop dette spørgsmål om forholdet til vort daglige arbejde der er det vigtigste og det mest påtrængende. Man kan vel tænke sig at spændingen mellem Øst og Vest engang — om ti tyve eller tredive år — bliver ophævet. Og man kan på samme måde tænke sig at en del af tidens andre problemer bliver løst. Men hvor godt og lykkeligt det end vilde være, om sådan noget skete, vilde det jo ikke hjælpe dem der har fået deres tilværelse ødelagt, fordi deres daglige arbejde er organiseret på en sådan måde at det har gjort dem stumme og udtryksløse, initiativløse. Og det er jo en skæbne der i dag ikke blot har ramt nogle enkelte, den har ramt mange, efterhånden mange millioner, og fra år til år bliver det stadig flere og flere. Og det ulykkelige er at der ikke synes at være nogen udsigt til at det kan forandres. Snarere ser det ud, som om det går den modsatte vej, som om fremmedgørelsen griber om sig på stadig flere og flere områder.

Men hvad så? Hvis nu alt dette er rigtigt, hvad mening er der så i at holde højskole? Var det så ikke bedre at standse al den snak der finder sted på en højskole i foredragssal og studiegrupper og i stedet gå ud i samfundet og gøre noget konkret, f. eks. gøre noget for at få samfundsforholdene forandret? Det lader sig vist ikke helt afvise at det måske var netop det man burde gøre, hvis man var i stand til det og havde mulighed for det. Alligevel er det måske også nødvendigt at der holdes højskole, og muligvis endda lige så nødvendigt, ligesom det er nødvendigt at der findes en ansvarlig digtning og en ansvarlig journalistik.

Der er nemlig én ting der er sikkert, og det er at enhver forandring i det ydre har sin forudsætning i et indre syn.

Vi kan jo bare tænke på sådan noget som den måde teknikken er blevet til på, eller den måde hvorpå hele vort samfund efterhånden er blevet tekniseret. Hele denne proces er jo udsprunget af én ganske bestemt ting, af et indre syn der går ud på at tilværelsen omkring os er et dødt materiale, der kun består af kvantiteter, og at alle såkaldte kvaliteter kun er variationer af det kvantitative. Men skal der være mulighed for en forandring af de samfundsforhold der har ødelagt tilværelsen for mange mennesker ved at gøre dem initiativløse, så vil denne mulighed sikkert kun kunne realiseres, hvis det bæres frem af et helt modsat syn, nemlig af det syn at det ikke er det kvantitative men det kvalitative der er tilværelsens egentlige hemmelighed, altså at tilværelsen omkring os ikke bare består af dødt materiale men af noget der er levende, selv om det ikke altsammen er levende på samme måde. Det levende er de kvalitative forskelle — mellem en sten og et træ, mellem et træ og en fugl, mellem en fugl og et menneske o. s. v.

Uden tvivl er det på denne baggrund der stadig kan være brug for højskolen — under forudsætning af at højskolen fastholder den opfattelse at hensynet til det kvalitative må have overvægten over det kvantitative, og at hensynet til mennesket, når der er tale om det daglige arbejde, må gå forud for hensynet til økonomi og rentabilitet, og forud for hensynet til effektivitet og rationalisering.

Som bekendt beskæftiger vi os på en højskole med mange forskellige ting. En timeplan kan for en flygtig betragtning se temmelig forvirrende ud på grund af sin mangfoldighed. Alligevel ligger eftertrykket ikke på mangfoldigheden men på belysningen. Det afgørende er ikke, hvor mange kundskaber man når at tilegne sig under et højskoleophold, men på hvilken måde man ved disse kundskaber bringes til at forstå sig selv og andre og sit forhold til den tilværelse hvori man er anbragt.

Bag alle de fag og problemer der arbejdes med på en højskole ligger spørgsmålet om vor opfattelse af mennesket. Hvordan opfattes mennesket i nutiden, opfattes det som en kvantitativ eller som en kvalitativ størrelse. Hvis det opfattes som en kvantitativ størrelse, som en stof-

mængde og ikke andet, er det kun naturligt at samfundet mere og mere kommer til at ligne en kæmpemæssig mekanisme, og at flere og flere må finde sig i at blive sat til at virke som maskindele. Opfattes det derimod som en kvalitativ størrelse, altså som et personligt jeg forskelligt fra alle andre jeg'er, vil det ikke i det lange løb være muligt at finde sig i en tilværelsesform der degraderer de enkelte til blot at være tal eller dele af en mekanisk helhed.

Det er højskolens opgave at hævde det sidste, hævde synet på mennesket som et jeg med dybe personlige behov. Det er derfor også højskolens opgave at hævde et andet syn på forholdet til arbejdet end det der i øjeblikket dominerer vor tilværelse. I det nuværende samfund er dette forhold som bekendt bestemt af kravet om rentabilitet. At kapital skal forrentes, er vel i og for sig ikke noget nyt, det kendes også fra andre samfundsformer; men det skæbnesvangre for vor tid er at kapitalen i det 19. og 20. århundrede er blevet i den grad altbeherskende at den dominerer alle andre forhold, og ikke mindst forholdet til arbejdet. Mens der i tidligere tider og i andre egne af verden har været samfund, hvor arbejdet stod højere end kapitalen, er dette ikke tilfældet hos os. Her er det ikke arbejdet der benytter kapitalen for at nå sine mål, men kapitalen der benytter arbejdet for at nå sine mål. Det er med andre ord ikke menneskene der bestemmer over tingene, men tingene der bestemmer over menneskene. Og følgen er, at mennesket ikke mere har mulighed for at udtrykke sig gennem sit forhold til tingene, gennem sit forhold til arbejdet.

Når højskolen indbyder til samarbejde om de ting den har sat på sin timeplan, er det ud fra den opfattelse at hensynet til mennesket må sættes til at herske over alle de upersonlige kræfter der i øjeblikket bestemmer samfundets udvikling, over kravet om rentabilitet og effektivitet o. s. v. Om der så ad den vej er mulighed for at højskolen kan påvirke udviklingen og være med til at bringe det personlige til sejr over det blot mekaniske, er ikke sikkert. Hvad der er sikkert, er kun, at højskolen må fastholde det syn den føler sig forpligtet af, uden hensyn til om »udviklingen« går med eller imod.

Knud Hansen.

Martin A. Hansen, det sjællandske »man« og det nordiske retssyn

Til belysning af Martin A. Hansens forhold til det gamle bondesamfund, sjællandsk, som han var udgået fra, og hvis mæle var hans, er hans relation til Johannes V. Jensen og det, som Thorkild Bjørnvig med den fortræffelige Grundtvigallusion kalder »Martin A. Hansens mageløse Opdragelse«, det nordiske retssyn, meget væsentlig. Det fundamentale heri spejler sig, så vidt jeg kan se, i een sproghieroglyf.

Her kan kun trækkes nogle hovedlinjer op. Ligesom citatdokumentationen må indskrænkes til få udvalgte steder, hvilket jeg erkender er uheldigt, da væsentlige ting oplyses af de forskellige formuleringer og de forskellige syn, som Martin A. Hansen har på sin egen oplevende personlighed i de mange omarbejdede, som et stykke gennemgår, fra det trykkes første gang som kronik eet sted, siden omarbejdet og med nye eller færre enkeltheder et andet sted — til det endelig rykker ind i en af bøgerne.

Der er også forskel på de ting, Martin A. Hansen først fremførte i radio i sin stærkt personlige, mundtlige form og på den skriftlige udformning, de bagefter fik. Og netop sådan et stykke, en gymnasieudsendelse fra Skoleradioen, fører lige ind i problematikken omkring det sjællandske og lovsynet.

Kort før Johannes V. Jensen døde i november 1950, havde han lovet Skoleradioen at komme til mikrofonen. Det blev ikke til noget. I stedet opfordrede Skoleradioen Martin A. Hansen til at tale om Johannes V. Jensen, som

Af et indlæg ex auditorio ved Thorkild Bjørnvigs mundtlige forsvar for sin doktordisputats »Kains Alter« på Aarhus Universitet mandag den 14. december 1964.

han tidligere havde talt i radio om i anledning af en oplæsning af »Jørgine«, og som han skrev »Himmerland og Historierne« om. På disse to sidste væsentlige (og trykte) essays og »Leviathan« bygger Thorkild Bjørnvig sin gennemgang af Martin A. Hansens forhold til Johannes V. Jensen. Den har mange fine iagttagelser og en klog vurdering af de to digteres forhold til idéerne og erkendelsen. Men af mindetalen om Johannes V. Jensen (der findes i Danmarks Radios Båndarkiv), som 19.1.1951 blev trykt i ændret form og med en anden titel i Politikens kronik, nævner Thorkild Bjørnvig (s. 535) kun, hvordan »Bræns festlige Digter« trak Martin A. Hansen ud af det forfølgelsesvanvid, som læsning af Strindberg havde bragt ham ind i. Og Thorkild Bjørnvig nævner flygtigt »den første Læsning i Biblioteket om Regnvejret i »Cimbrernes Tog«« (side 535). Men Thorkild Bjørnvig gør ikke rede for, hvad disse to minutters læsning kom til at betyde for Martin A. Hansen.

Kronikken i Politiken har Martin A. Hansen kaldt for »Loven og det inderlige«. Det er store ord i Martin A. Hansens mund. Inderlige ord om det inderste i ham selv, om selve hjertebladene, det sjællandske. For det var nemlig *det* — og ikke noget som helst andet (bortset fra den vilde rytme i forfatternavnet) — som Martin A. Hansen, *sjællænderen*, skyldte Johannes V. Jensen, *jyden: Opdagelsen af det sjællandske mæle, som i sig bærer loven*.

Martin A. Hansen beskriver, hvorledes læsningen af den ene side af »Cimbrernes Tog« frastødte ham meget. For der var en genkendelse af natur og historie, en lov i ham selv, som pludselig rørte på sig. Og han siger: jeg tror, »den pludselige Genkendelse var for heftig«. Og så skildrer han, hvordan han med ét er ude »i det dybe Ælte en Novemberskumring« med »to gale Heste, man ikke mere magter og man forgæves har anmodet Gud om at holde Hestene, mens man får Skaglerne løs. Himmel og Jord er da for store for et Menneske. Siden kan man elske det Sted, hvor man måtte slås i Raseri, men måske skyr man det. Johannes V. Jensen rev Sløret fra en Viden af den Art. Og det var for stærkt

straks.« Og så kom der i radio et stykke, som ikke er med i kronikken. Martin A. Hansen sagde nemlig: »Mange af den Slags Folk han fortalte om og måske også henvendte sig til i Himmerlandshistorierne og andre Steder blev de sidste, som vænnede sig til at læse ham. Måske er det gået adskillige af dem, som det straks gik mig. Genkendelsen er et Overfald. I de tragiske af Himmerlandshistorierne kan der være noget nådeløst, som går for nær. Man ved sære godt, for sådan er Livet tit. Grumt er det. Og sådan taler Folk selv om det. Men de tager Skrift højtideligt. I det skrevne Ord stadfæstes det som en Grundlov. Alligevel, siden den Aften hadede jeg August Strindberg. Og hos Johannes V. Jensen genså jeg en Lov som bandt.«

Så har Martin A. Hansen i kronikken indføjet en sætning. Han skriver (og dette er skrevet så sent som 1950–51!): »Hans Anskuelser vedkommer mig ikke. Men under dem er en Hjemmelov.« Og så fortsætter han med en sætning, der er omskrevet og afsvækket fra det direkte mundtlige udtryk. Han *skriver*: »Og hos ham, Jyden, Himmerlænderen, har jeg hørt Sjælland tale så inderligt som ingen Sinde siden Grundtvig var til.« Mens han i sin umiddelbare fortælling om disse ting *sagde*: »I hans Digtning har man hørt den næreste Stemme i dansk Nutidslitteratur, og hos ham, Jyden, Himmerlænderen, har jeg hørt mit eget Sjælland tale så inderligt som ingen Sinde, siden Grundtvig var til.

Altså: man — den næreste Stemme — mit eget Sjælland — tale så inderligt som ingen Sinde, siden Grundtvig var til.

Og det er ikke tilfældigt, at Martin A. Hansen her sætter ordet »man« på så fremskudt en plads i sætningen, eller at »man« i det hele taget falder ham i munden i den mundtlige form.

Ganske vist meddeler »Ordbog over det danske Sprog«, at »man« er sjældent i dialekterne, og angiver, at i stedet bruges »én — folk — de — vi«. Og ordet »man« opfattes jo almindeligvis som givende stilen og skildringen en humoristisk tone. Sådan bruges det hos Sophus Schan-

dorph, Otto Benzon og Gustav Wied. Men de var alle tre akademikere, altså anskuende milieuet ude fra. Mest berømt er Thummelumsens brug af »man«. I hans mund er den højst forfjumret upersonlighed. Schandorph, Benzon og Wied er forfattere, som har nemmet i hvert fald noget af, hvad sjællandsk almue står for, men som ikke helt er klar over, og vel sagtens heller aldrig har gjort sig tanker om, hvad det egentlig er, bondekulturen udtrykker med dette ord.

Brugen af »man« var nemlig såre almindelig hos sjællandske bønder på Stevns og i det øvrige Sydsjælland, hvor den Martin A. Hansenske brug af ordet kan høres mellem bønder også i dag.

»Ordbog over det danske Sprog« definerer videre en af ordet »man«'s betydninger anvendt som erstatning for et personligt pronomen om den talende person, »især for at give udsagnet en mere almindelig, upersonlig eller forsigtig, beskeden karakter«.

Men lytter man med åbent sind til denne forsigtige beskedenhed — som også kan være blufærdighed, der dækker sig under brugen af »man« hos sjællandske bønder — da varer det ikke længe, før der ud af beskedenheden og blufærdigheden rejser sig et »MAN«, som er pluralis majestatis på den gamle bondekulturs vegne. Det er dette »man«, som findes i de gamle landskabslove — i den betydning, som — også iflg. »Ordbog over det danske Sprog« svinger mellem »mand« og »man«. Også det »man«, som den dag i dag bruges i kancellistil, er jo et udtryk for lovens ånd.

Det er denne betydning, ordet har hos Martin A. Hansen. Jeg skal om et øjeblik vende tilbage til det i novellen »Haavn«, som handler om retssynet, og hvor »man« er brugt meget centralt; her er det sproglige og retssynet nemlig ét.

Når Martin A. Hansen lader Haavn sige »man« og selv bruger det i essay'et »Loven og det inderlige« på det centrale, oplevende sted, så er det fordi han refererer til det overpersonlige, til ætte-jeg'et, til magterne bag personen, til det, som giver jeg'et kraft, og som er så stærkt, at per-

sonen ikke længere kan nøjes med at sige »jeg«, men må sige »man«. Da refereres der til genkendelsen ned gennem tiderne; til den identitet, der er mere end en selv; til den lov, der er inderligst i en selv. Derfor *sagde* Martin A. Hansen: »man« har hørt »den næreste Stemme« tale om »mit eget Sjælland« »så inderligt som ingen Sinde siden Grundtvig var til«.

Der er blevet talt meget og lavet mange parodier på Martin A. Hansens brug af ordet »man« — som jo for øvrigt også blev hyppigere med årene. Det er blevet opfattet som en manér, hvad det altså så langt fra var. Brugen af »man« var ham i kødet båret. Det er den sproglige hieroglyf, som mest intimt knytter ham til hans sjællandske. Så snart han siger »man«, *er* han den han er, virkende i sit folk, i folkets historie, i og ud fra den natur, folket er påvirket af.

Goethe siger et sted i »Digtning og Sandhed« (bd. II, 6. bog; dansk udgave: Pios Kulturserie: Goethes Ungdomserindringer I, 1963, s. 12—13) om dialekten, at den er »det element, hvori sjælen rigtig drager ånde«. Og Thorkild Bjørnvig citerer da også (s. 203) et brev fra Martin A. Hansen, hvori Martin A. Hansen siger det samme som Goethe, bare med en tydeligere formulering og mere subjektiv drejning. Martin A. Hansen skriver, at han har »været så heldig at vokse op under omstændigheder, hvor et nu forsvundet gammellivs dengang hensygnende rester *endnu iltede den luft man åndede*«. (Understregningen er min). Dialektologen, professor Poul Andersen siger i en afhandling om Sjællandsken (»Dialekterne Øst for Storebælt« i Turistforeningens Årbog 1957, s. 134), at nok er Sjællandsken en stærkt afslebet dialekt, men »på den anden side også ofte fundstedet for udprægede relikter, der i glimt viser tilbage til endog meget gamle sprog- og kulturtilstande«.

Og de steder i sin afhandling, hvor Thorkild Bjørnvig bruger kærnecitater til at belægge sine tolkninger med, indgår ordet »man« i de fleste. Hvor intim og inderlig Martin A. Hansens brug af »man« er, ses jo også af den sætning, som Thorkild Bjørnvig i sin fine gennemgang af

»Løgneren« bruger til at betegne den yderste, ansvarlige accept: »Man er den man er« (s. 249–255). Det er en meget sjællandsk sætning. En jyde vilde aldrig udtrykke sig sådan.

Det digt, »Seglet blev brudt«, som Thorkild Bjørnvig citerer under sideoverskrifterne med »Man er den man er«, er tungt af dette »man«'s erkendelser og erfaringer fra ungdommens ensomhed i den fremmede, pietistiske by. Essay'et »Loven og det inderlige« begynder med disse linier: »Som purung kom jeg til en fremmed By. Jeg var længe meget ensom der. Jeg gik paa Folkebiblioteket og laante Bøger —«. Netop digtets »lækre Hjerter« og hjertet, der »jamrer over sig selv« viser dette »man«'s bevidsthed om modstillingen. Og formuleringen viser bl. a., hvor dyb indflydelsen fra det indre-missionske milieu trods alt var. Den er formelig en slags åndelige kulisser fra de mange vækkelsesmøder i Missionshuset i Haslev, som Martin A. Hansen selv fortæller (i nogle kronikker i 1944 i Aarhus Stiftstidende), han overværede, og som gjorde ham til, hvad han i den tidligste variant af skildringen »Paasketur« kalder for, værende af en »ligefrem missionsk Ateisme«. Han kalder heri Missionsens talesæt for »en opsødet Sprogbrug« — mens han i det centrale digt taler om de »lækre Hjerter«.

(Jeg har i det hele taget et godt øje til det indre-missionsk prægede kulisseværk rundt om i Martin A. Hansens produktion. I et brev til mig af 28. juni 1946 falder den missionske sprogbrug Martin A. Hansen i pennen: »Da jeg om ved 1930 stak Næsen inden for i Litteraturens Missionshuse, var der en stor Menighed samlet om den hellige Teori, at — —« (fortsættelsen er uvæsentlig i denne sammenhæng). Og talerstolen på markedspladsen i »Midsommerfesten«, hvorfra der tales af »Præster, Højskoleforstandere, Høvdinger« (s. 112) får »Skribleren« til at hvæse om at sprænge den talerstol i luften. »Lad dem saa tale fra en omvendt Ølkasse. Lad dem saa forkynde fra en Pram i Søen, for Pokker. Ud i Prammen med dem!« (s. 113). Og nogle sider længere fremme følger så det skarptskårne portræt af den missionske familie (s. 121–123), ømt i sin forståelse af de mennesker, der mere eller mindre frivilligt er

drejet ind i den missionske form, bistert i sin indirekte fordømmelse af denne form.)

I essay'et om »Loven og det inderlige« siger Martin A. Hansen videre: »Jeg tror nok, at hvad man virkelig som Skribent lærte af Johannes V. Jensen, det lærte man allerede paa de to Minutter, det varede at læse den Side i »Cimbrernes Tog«. Varede kort, varede længe. Naturligvis blev man først siden klar over det, men alligevel oplevede man da paa voldsom Vis Synet af det, der skulde være ens egen Jordbund. Og en Smag var givet, en Lov sat. Jeg gad vide, om nogen Digter opdager sin egen Jordbund ogsaa ved egen Hjælp. Kunstnere maa have en Forløser eller flere Forløserer for at finde sig selv. Og Forløseren er vel næsten altid en lidt ældre Kunstner i Samtiden. Johannes V. Jensen har da ogsaa haft sine. Det er derfor, paa Grund af denne Forløsning, at Stilarterne gaar som store Bølger igennem Historien.«

Derefter omtaler Martin A. Hansen påvirkningen i stilen og gør rede for sin kamp med den. Men, siger han, »den Gæld man erkender gælder en Smag«. Og så siger han: »For mig at se gaar det nok saa dybt som Ordet Smag naar, jeg maa gribe til Ordet Lov, uden jeg maaske helt kan gøre det klart. Jeg tror ikke, alle har set det. Smagen gaar ikke blot saa vidt, at ogsaa Historien, Fortiden af Sindet, mærkes saltere, men Nødvendigheden, Skæbnen er dybe Begreber bag det, der skete hos ham.«

For at finde frem til en slags definition på brugen af ordet »man« hos Martin A. Hansen tillader jeg mig at tage en af Thorkild Bjørnvigs egne formuleringer fra afsnittet »Folket«, om folkets skæbne i »Orm og Tyr«-gennemgangen. Her taler Thorkild Bjørnvig om, hvordan et folks skæbne smedes i et sind som Martin A. Hansens. Det sker, skriver han — og de følgende linier kan vi bruge om ordet »man« (s. 339): »kun hvor den store Begavelse er forbundet med en streng Normalitet, en instinktiv Undvigen fra enhver Undtagelsesstilling, et Ansvar, som er erindrende og foregribende, ikke blot omfatter nulevende, men de døde og kommende.« I disse ord har vi, forekommer det

mig, en beskrivelse af ordet »man« i Martin A. Hansens mund, hvor det er sjældent ved at være almindeligt, sådan som gamle, blufærdige sjællandske bønder bruger det.

Hvad Martin A. Hansen egentlig mente, da han sagde, at han hos Johannes V. Jensen, Jyden, hørte sit eget Sjælland tale så inderligt som ingen sinde, siden Grundtvig var til, det har han forklaret i det essay om den store jyde, som Thorkild Bjørnvig også benytter (s. 535, fra Gyldendals Julebog 1955, s. 67–68), men hvor Martin A. Hansens opfattelse af forbindelsen mellem sproget og retssynet åbenbart er undsluppet Thorkild Bjørnvigs opmærksomhed. Jeg ventede, da jeg læste Thorkild Bjørnvigs afhandling om »Haavn« i »Vindrosen«, 1962 nr. 1, at vi skulde høre mere om dette i den bebudede bog. For Thorkild Bjørnvig nævner i »Vindrosen« den tale om Jyske Lov, som Martin A. Hansen holdt i 1941, 700-året for Jyske Lov og det samme år, hvor det første udkast til »Haavn« blev skrevet. Men i disputatsen er denne henvisning ikke med.

Martin A. Hansen skriver i essay'et om Johannes V. Jensen, da han har talt om digtet »Den jyske Blæst«, at bogstavrim og tonefald leder os på vej til Jyske Lov (Med lov skal man land bygge). »Hans Nutidssprog er dog stemt som Tonen i middelalderlige Landslove, Skaanske Lov, de sjællandske Love og Jyske Lov. Disse Love, der er groet frem paa Tinget under Tingmændenes Værn, de er til Marven nordiske. Stejlt staar de paa den enkeltes Frihed, Ret, Ukrænkelighed. De udgør et af vore største Aandsværker. De rager op som det centrale i Folkelivet dengang. Set gennem Historien, Tidernes Afstand, staar de trodsigt og isoleret som et Skær i Havet, som Skarreklit i Jammerbugt. Siden kom der jo andre Tider, Bonde- og Almuesfolk sank og sank, Standen blev stum, den blev ligesom historieløs. Retssynet og Tingaanden døde ikke, den skjulte sig i Landsbyens Bystævne, og først for hundrede Aar siden blev den gamle folkelige Retspagt og Frihedspagt fornyet. Men alt-saa i fem-seks Aarhundreder var faktisk Almue og Bondestand tavse Medlemmer af det danske Samfund. En umaadelig Sum af alskens Evne har været bundet eller sovende

i dette halve Aartusind! Og man hører i den Tid næsten aldrig deres egen Røst. Deres Talemaader og Ordsprog og Eventyr, deres Vider og Vedtægter, de levede jo, men er afsides Tale i den Tid. Lovet være Holberg, at han skrev »Jeppe paa Bjerget«, men Komedien selv er ikke Jeppe egen Maade at se paa, og dens Stemme er ikke hans egen Stemme. Man maa gøre et Spring fra Midten af trettende til Begyndelsen af nittende Aarhundrede, før den Røst slaar igennem — i Grundtvigs Gendigtning af Sakse«

Her er vi altså ved den sjællandske stemme hos Grundtvig. Den, som Grundtvig, selv sjællænder, førte i pennen fra den gamle værkbrudne, sjællandske almuekvinde, Malene Jensdatter, hans »sprogmeisterinde« i Udby præstegård. Det er denne den gamle almues stemme, som Martin A. Hansen hører tale så inderligt hos Jyden, at den river sløret væk, så han ser sit eget Sjælland.

Vil man rigtig forstå, *hvor* sjællandsk Martin A. Hansen er, skal man læse hans hørespil »Konfirmationsklokken«, skrevet på opfordring fra Statsradiofonien efter et »hørespilkursus« for daværende unge, lovende forfattere, hvorunder den forholdsvis unge radios dramaturger docerede, at dialog egnede sig fortræffeligt i radio, men at monolog ikke var et radiofonisk virkemiddel.

»Så er det nok det, man skal!« sagde Martin A. Hansen til sig selv og gik hjem og skrev »Konfirmationsklokken«, der har mange og lange monologer. Det blev opført første gang i juni 1940, men på rigsdansk. Men man skal læse det med Sjællandsken i øret, eller langt hellere *høre* det opført af dygtige skuespillere på sjællandsk, sådan som det blev opført i Radioteatret og Radioens Skolescene i oktober 1957 med Pouel Kern i hovedrollen som Thomas fra Dalen, omgivet af en række skuespillere med Maria Garland og Elith Foss i spidsen. Det var lykkedes at få dem alle til at spille på sjællandsk, så den hjertelige humor, der er i »Konfirmationsklokken«, forløstes, samtidig med at sjællændere, som selv taler dialekt, godtog skuespillernes sprog — og ikke følte sig hængt ud i en »teaterdialekt«. Carl Johan

Elmquist skrev om det i Politiken: »Det er et stykke ægte Martin A. Hansen, lunt og sydsjællandsk, men med alvor i baggrunden. Formelt er det beslægtet med baade »Jonatans Rejse« og »Lykkelige Kristoffer«, for det er et vandringspiel, en ung knøs' eventyr paa fodrejsen.«

Thorkild Bjørnvig nøjes i sin disputats med at henvise til Cai M. Woels vripne gennemgang af dette arbejde, hvilket er mærkeligt, så meget mere som Thorkild Bjørnvig fremdrager et fragment, han har fundet fra 1952, som han kalder for »et Satyrefterspil« til »Løgneren« (side 210), og karakteriserer som værende af »en galgenhumoristisk Nihilisme«. Netop sådan kan man også karakterisere »Konfirmationsklokken«, bare som et satyrforspil til »Løgneren«.

Martin A. Hansens Thomas fra *Dalen*, den snusfornuftige, hengemte tvivler, er et bevidst modstykke til Ludvig Holbergs Jeppe på *Bjerget* og også som sådan stærkt virkende, fordi vi her træffer bondens »egen Maade at se paa«, bondens »egen Stemme«, som Martin A. Hansen taler om i essay'et om Johannes V. Jensen. Også — og især — når Martin A. Hansen udfolder sig i komik, er hans mæle under det rigsdanske udtryk umiskendeligt sjællandsk. Hvor meget mere da ikke i dette hørespil, hvor en forløsning via dialekten ligger lige for hånden.

»Konfirmationsklokken« har også »galgenhumoristisk Nihilisme« og ender også i en slags »Intethedens Harmoni«. Thomas har også »forsonende Humor og Selvironi« (disputatsen side 216), og han har sider af den senere Johannes Vig fra Sandø. Han er manden, hvis »Attraa, Længsel, Drift hører under Komikkens Sfære« (disputatsen side 210) og kan i en vis forstand opfattes som et grotesk fotografisk negativ til Degnen på Sandø.

Dertil kommer, at vi i hans mund finder halvdelen af Thorkild Bjørnvigs kærneord fra »Løgneren«-gennemgangen: »Man er den man er«. Thomas fra Dalen siger nemlig: »Saadan er man nu!«

Et andet forklarende udtryk om »man« kan vi finde i et par linier i Martin A. Hansens plan til »Kains Alter« (side

260 i disputatsen), hvor der står: »Forpligtende Personligheden i det kommende, bindende den i det svundne — kort: den vidende er mere end sig selv.«

Et sådant »man« med Martin A. Hansens »ironisk(e) Salt« finder vi i novellen »Haavn«, hvor Haavn — da han til sidst på det centrale sted er ladet med det overpersonlige, med retsbevidstheden, og handler ud fra det — begynder at sige »man«. Da udtrykker det nordiske retssyn sig gennem ham.

Jeg synes, Thorkild Bjørnvigs gennemgang af Martin A. Hansens forhold til retssynet er fortræffelig, og at det er et fund af de lykkelige at kalde det for Martin A. Hansens »mageløse Opdagelse«.

»Den personlige Retsbevidsthed« har »måske været Nordens Gave til Verden«, siger Thorkild Bjørnvig (side 293). Jeg tror, dette »måske« kan udelades.

Under et længere ophold på de tidligere dansk vestindiske øer sidste år havde jeg den temmelig chokerende og glædende oplevelse at møde virkningerne af det nordiske retssyn, sådan som det er blevet forvaltet af danske embedsmænd gennem flere århundreder derude.

Foruden pludselig at stå med et eksemplar af Christian den Femtes danske lov i engelsk oversættelse (»The Danish Laws: or the CODE of Christian the Fifth. Faithfully Translated for the Use of the English Inhabitants of the Danish Settlements in America. London. Printed for N. Gibson in Charles-street. M.DCC.LVI.«), som var temmelig laset, slidt af flittig brug i nidkære planteres hænder, fandt jeg retssynet som en stadigt virkende bevidsthed hos den lokale regering. Tidligere dansk Vestindien, nuværende United States' Virgin Islands, er »territory«, d.v.s. et distrikt under US' flag, der ikke er optaget som »stat«, men som har egen lovgivende forsamling og en slags regering med udøvende ministre.

Grundtvig, der i England i 1829 genfandt det gamle Nordens kæmpeånd som kraftudladninger hos de aktive angelsachsere. Johannes V. Jensen, som påvirket af Grundt-

vigs »Nordens Mytologi« fik ført de bedste, nordiske raceegenskaber med Columbus til den nye verden. Martin A. Hansen, der i »Leviathan« (citeret i disputatsen side 294) taler om »Instinkt for Ret, hvad der er et Instinkt for den enkeltes Ret og Værd, en Bestandighed i Følelsen for Fællesskabet og den ukrænkelige Værd«.

Disse tre vilde have fundet en dyb tilfredshed i at høre den danske guvernør, der ophævede neger-slaveriet på eget initiativ i 1848 som en selvstændig regeringshandling, hvorfor han blev anklaget, straffet og siden frikendt, af en højt dannet neger, chefredaktøren Ariel Melchior fra »The Daily News« på St. Thomas, blive betegnet som »den mand, der gav mit folk dets selvrespekt«.

Guvernøren var Peter von Scholten, der var påvirket af Grundtvig, da han i 1839 som den første embedsmand i et koloniområde oprettede skoler for slavernes børn. Og det er nok en undersøgelse værd, om Grundtvig og Peter von Scholten i dette er påvirket af oplysningstiden, eller det er den gamle nordiske retsbevidsthed, som rører sig i dem. Jeg vil tro, at deres holdning er bestemt af træk begge steder fra.

Og et medlem af regeringen på de tidligere dansk vestindiske øer, undervisnings- og boligminister, dr. Al Moron, der selv er retslærd og doctor honoris causa fra University of Harvard og tidligere rektor for USAs største negeruniversitet, sagde i en udtalelse til Danmarks Radio, som jeg optog med ham under en af vore samtaler, bl. a. dette: »En arv, som vi stadig skatter højt fra den danske tid, er den sans for medmenneskelighed og menneskelig værdighed, som vi alle fik indpodet under det danske herredømme.« Og han sagde videre, at den danske indflydelse havde været kraftigt med til at gøre US' Virgin Islands til »et sted under US' flag, hvor folk bliver vurderet, ikke på grundlag af deres farve eller deres religion eller deres nationalitet, men på grundlag af deres menneskeværd«. Og hans ord bekræftedes af det åndelige klima på Virgin Islands.

Det nordiske retssyn, som vi pludselig her oplever som en dansk historisk situation, der har fået fortsættende virkning som et virksomt salt i raceproblemerne i USA, er altså noget fundamentalt. Men den kultur, det stammer fra, den nordisk-hedenske kultur, nåede aldrig at blive helt forløst i forhold til andre verdenskulturer. Det var en abortiv kultur, siger Martin A. Hansen med det toynbeeske udtryk.

Da de nordiske vikinger, bygdemændene, valgte at blive kristne, var det med løftede frimandshoveder. De havde loven i sig. Og biskop Gunner og de andre danskfødte biskopper af bondeæt stred bravt for at holde romerret og kanonisk ret ude fra loven, da Jyske Lov skulde redigeres, nedskrives og vedtages som officiel lovbog, samtidig med at de benyttede disse retter som en slags forlæg. Kirkehistorikeren, professor Niels Knud Andersen har i en afhandling (»Kanonisk Rets Indflydelse paa Jyske Lov« i »Med Lov skal Land bygges«, udgivet af Juristforbundet, København 1941) påvist, hvorledes »der gennem de jævne ord i fortalen — — — klart tages afstand fra den hierarkiske teori. Landets kirke fremtræder endnu overvejende som en national, dansk kirke under kongens beskyttelse, den er endnu ikke ført »up to date« som fuldstændig inkorporeret i den internationale kirkeinstitution, der styres efter kanonisk ret,« skriver Niels Knud Andersen.

Men da der ud af den katolske kirkes røgelsesduftende frelsesbudskab dukker stridighederne om *regnum* og *sacerdotium*, altså om staten eller kirken skal være Kristi efterfølgere, ja da sættes den danske bygd, dens frimænd og deres tingånd effektivt ud af spillet. »Standen blev stum, den blev ligesom historieløs,« siger Martin A. Hansen (Gyldendals Julebog 1955, side 68). Og om retssynet siger han i »Leviathan« (citeret i disputatsen side 294): »I dette Syns Navn kan vi forsvare os, men aldrig mere i Aabenbaringsens eller Guds.«

Thorkild Bjørnvig gør myndigt og præcist rede for retssynet i sin afhandling, og jeg er ganske enig med ham i, at den nordiske kultur kan give verden dette retssyn og der-

med understrege, hvad nordisk kultur står for — og samtidig modbevise, at denne kultur skulde være en abortiv kultur!

Netop derfor havde jeg ventet, at Thorkild Bjørnvig i sin ellers så gennemlysende tolkning af den geniale novelle »Haavn« havde bragt Haavnskikkelsen helt fri og frem i lyset og vist Haavn som den mand, der bygger land med loven i sig, værner loven. Det er undsluppet Thorkild Bjørnvigs ellers så skarpe opmærksomhed, hvorledes Martin A. Hansen, da retssynet kommer til bevidsthed hos denne sjællandske bonde, *bag* ham lader os skimte Tor, det gamle tings værnegud, med øksen i sin hånd. Tor var den folkelige værnegud, en vis tid i vikingetiden en hovedgud. Og tinget blev mange steder holdt om *Torsdagen*. Tors symbol var hammeren, siger vi almindeligvis. Men netop Tors hammer opfattes af visse forskere (bl. a. af Vilh. la Cour, Schultz Danmarkshistorie bd. I side 429) også som en økse. Tor var hjemmets, husstandens, »Freden«s kraftfulde værner. I den gamle hilsen »Til godt år og fred« stod Frøj for det gode år med frugtbarheden og Tor for freden til at nyde frugtbarheden.

Vi har mange stednavne, der minder om Tor: Torsager, Torsbjerg, Torshøj, Torslunde, Torsø m. fl. Og selv om sceneriet i novellen om Haavn er fra et bestemt sted på Stevns, som hedder noget helt andet i virkeligheden, så er det da ikke tilfældigt, at Martin A. Hansen bringer Tors navn ind i stednavnet, da han lader Haavn bryste sig af, at det godt kunde være, der »blev noget at fortælle fra *Thorup Marker*«. I den norske Hellig Olav med det røde skæg og den langskæftede økse har vi den skinbarlige Tor, som går igen i det kristnede folks ændrede forestillinger.

Man mærker, at Thorkild Bjørnvig ikke har ligget ind til bulvæggen i en tingbondes sengebænk, hvorfra man kun behøver at række op for at nå øksen, der hænger på væggen over hovedgærdet.

»Hans Kammerdør var ulaaset, og han havde en Økse hængende over Sengen,« står der i novellen om Haavn. »Han rakte op i Mørket, og det klang mod Væggen. Hans

Fingre hang fast i Staalet —.« Og Haavn har øksen liggende mellem resterne af soens kadaver, da naboen Oluf Jensen kommer og vil overtale ham til at rette sig efter tidens dårlige love. Men al naboens usle trællesnak må Haavn rejse sig imod, for han ved, at han opfylder den virkelige lov, den elementære retsfølelse, som ættekvinden har oprejst i ham. Da siger Haavn »man« — ligesom Faster Marie, hvem Martin A. Hansen har tegnet ættekvinden efter, da hun i »Dobbeltportræt i karvskaaren Ramme« irettesætter drenge og belærer ham om sømmelighed i slægten.

I novellens centrale scene famler Haavn »ligesom nærsynet«, fordi han ser indad i sig selv, famler efter noget inde i sig selv, efter retssynet. Og da han ser det, da kvalmer de andre, som er trælle af de dårlige love, ham. Modsætningen er for stærk: »Flyt dig, Oluf Jensen, sagde Haavn, man bliver skidt tilpas af saa flinke Mennesker.« Og da Haavn retter sig op, har han den langskæftede økse i hænderne. Det lange skaft fortæller, at den alluderer til en våbenøkse, vikingetidens almindelige bredøkse, af samme slags som øksen i det norske rigsvåben.

Dér står Haavn som en reinkarnation af Tor med øksen, værnende tingstedet på Thorup Marker, værnende retssynet. Nu kan de ikke få bugt med ham, for nu er han mere end sig selv: »Var der baresten een imellem jer som lignede Folk man har truffet i Verden, saa blev der noget at fortælle fra Thorup Marker. Og saa kom kanske Haavn, som I kalder ham, af Sted som det passer ham,« står der. »— som det passer ham«! Nu er han sikker på sig selv, og selv om han skal gå til det yderste, måske falde på det, så bliver det i hvert fald, fordi det er ham, der har loven i sig, ene mod de andre. Det ved han. »Og nu er man mæt af at se jer,« siger han til dem som en trusel. Komme hvad der vil.

Men dette er ikke de eneste allusioner til Tor. Novellen foregår i begyndelsen af Marts, Tormånedens som de gamle kaldte den. Det fremgår af alle naturskildringerne i novellen. »Landet som saas gennem den brede Port var dybblaat og øde.« Det er Stevns i marts efter en lang vinter, endnu knuget i kuldens tag. Men foråret, det nye retssyn er på

vej: »Hvorfor sidder Hønsene (nemlig agerhønsene, et bebudelsens symbol hos Martin A. Hansen) i Par, naar det er saa Helvedes koldt?« spørger Haavn hesten Frisko på vejen til byen.

Tormåned, marts, er den måned, da våren og det nye er ved at bryde frem:

Tor med sit lange skæg
løkker børnene under væg

siger et gammelt sjællandsk mundheld. Våren rører på sig. Børnene kan lege ude i ly af husvæggen, når solen skinner igennem.

Sådan et tøjbrud tror Haavn på i folkets holdning til loven, efter at de længe har været trælle af de dårlige love: »Nu hører man der er nogen som rører paa sig her i Landet. Kanske det er Folk,« siger Haavn til sidst.

Næsten samme udtryk bruger Martin A. Hansen i essay'et om »Loven og det inderlige«. Han kalder Johannes V. Jensen for en skjald, som Grundtvig: »Saa kan hans Vers just som Grundtvigs faa en Substans, saa de ikke synes skrevet af en Pen, sunget af en Mund, kommet fra eet Menneske, men er som opsteget af et Folkeslag.«

»Nu hører *man* der er nogen som rører paa sig her i Landet. Kanske det er Folk.«

Det sjællandske »man« og retssynet er her eet.

Til sidst et enkelt supplement til en af disputatsens tolkninger af »Løgneren«; denne roman, som i sit ydre sceneri er påvirket af og opbygget som Kiddes »Helten«, men som i sit indre sceneri, dagbogsformen med indtryk, der nedskrives et år efter, at begivenhederne har fundet sted, er påvirket af og analog med Søren Kierkegaards »Skyldig — ikke skyldig«: behandlingen af det erotiske og etiske, som fører over i det religiøse. I det hele taget er Martin A. Hansens forhold til Søren Kierkegaard nok en grundig undersøgelse værd.

Snepemotivet i »Løgneren« er det muligt at oplyse yderligere. Martin A. Hansen lader Johannes Vig alludere

til Ambrosius Stubs digtning, bl. a. til det lille impromptu, hvis to sidste linier lyder:

Min Ven! pas Hierter bort, betænk, hvad tit er skeet:
Der spilled mangel een i Hierter og blev Beet.

Hvilke to linier kunde stå som en slags motto for »Løgneren«.

Hans Brix har i »Analyser og Problemer« bind I, s. 290, i sin gennemgang af Ambrosius Stub en variant af en af arierne, hvori disse linier forekommer:

Da kyssed jeg mit Glas hver Time, tryk for Kæppen.
Mon alle Elskende saa tit faar Slik? Ja Sneppen.

Heri betyder Sneppen Skøgen.

Muligt Martin A. Hansen har kendt dette sted. Men sikkert er det i hvert fald, at han under arbejdet med »Løgneren« har slået »Sneppe« op i »Ordbog over det danske Sprog«, hvor »Sneppe« også er forklaret som et udtryk om et løst pigebarn, der trækker på gaden. Og »Sneppejagt« opgives i ordbogen som havende en sjælden betydning: pigejagt.

Når Johannes Vig på jagten nedlægger sneppen, oprejser han Rigmor ved at skyde skøgen ud af hendes sind — og tror at have nedlagt det skøgesøgende i sit eget. »Sneppen trækker om Natten og ensomt«, står der i »Løgneren« (side 101—102).

Preben Ramløv.

Højskolen og kirken*)

En tidligere elev har i et brev til højskolen skrevet: »At et konfessionsløst Askov ville være Askov endda«, og samtidigt hylder han højskolen for det frisind, at man stiller eleven frit overfor halvdelen af det fundament, højskolen er bygget paa.

At et saadant frisind maa findes paa Askov er ligetil. Derimod er selve udtalelsen knap saa ligetil. Et konfessionsløst Askov ville nemlig ikke være Askov endda uden et brud paa en klar historisk linie.

Men Askov er jo ikke hele højskolen, blot een blandt mange. Derfor ligger det nær at spørge: Hvordan er egentlig forholdet mellem folkehøjskolen og kirken? Er der en uløselig forbindelse, — der bunder i selv højskolens væsen — eller er det blot en historisk kendsgerning, at denne forbindelse har været der for de fleste højskolers vedkommende i fortiden, uden at man deraf kan slutte, at det ogsaa vil være saadan i fremtiden.

Paa den første højskole i Rødding synes det religiøse ikke at have været særlig stærkt betonet. Der er ingen fag paa læseplanen, der peger i den retning, og der forlyder heller ikke noget om, at der blev holdt morgenandagt for eleverne. Derimod berettes det, at der blev læst en prædiken for eleverne paa de søndage, hvor der ikke var gudstjeneste om formiddagen i Rødding kirke. Men heraf kan man ikke slutte, at skolen var konfessionsløs, fordi det kristne syn dengang laa som en selvfølgelighed bagved. Dette fremgaar da ogsaa af forstander Wegeners tale ved indvielsen i 1844. Heri hedder det: »Men den simple mand,

*) Uddrag af et foredrag holdt ved efteraarsmødet paa Askov højskole september 1964.

hvis daglige dont er den materielle virksomhed og en kamp mod naturen for at afvinde den det nødtørftige til sig og sine, tilbydes der ingen anden højere nydelse og sjælelig glæde end religion og nationalitetsfølelse. Fratag ham disse, og han er intet menneske mere. Naar han ej har sin Gud og sin frelser at tro paa og sit fædreland at elske, er han fortabt.«

Springer vi saa frem til vore dage og spørger: Hvad er egentlig betingelsen for, at en ungdomsskole kan kaldes en folkehøjskole, saa findes der ikke i den nuværende saa lidt som i de tidligere højskolelove nogen skarp definition af, hvad en folkehøjskole er. Men det fremgaar af loven, at det er kostskoler, der staar aabne for alle — blot kræves, at eleverne er mindst 18 aar. Der forlanges ikke adgangseksamen og maa ikke forberedes til en rettighedsgivende eksamen. Der skal undervises i almindennende fag, men der spørges ikke om det politiske eller religiøse syn, der ligger bag undervisningen. Grundtvigianere, Indre missions folk og Arbejdernes Oplysningsforbund kan bygge højskoler og har gjort det, men det kan baptister, kommunister og tysksindede ogsaa gøre, og de støttes alle lige beredvilligt af staten. Det er altsaa i alt fald ikke noget juridisk krav, at højskolen skal have noget med kirken at gøre. Da der i vore dage er saa mange »bevægelser«, der søger ly under højskolelovens rummelige og lune vinger, kunne man jo ogsaa spørge paa en anden maade: Hvordan er stillingen indenfor de højskoler, der bærer Grundtvigs navn eller vedkender sig arven fra ham? Altsaa: hvad mente Grundtvig om sagen? I den brevveksling mellem Grundtvig og Peter Larsen Skræppenborg, hvor P. Larsen giver udtryk for, at han ikke kan lide ordet »Højskole«, fordi de unge da er hovne nok i forvejen, skriver Grundtvig: »De har, min ven, vistnok ret i, at hverken gudsfrygt eller fædrelandskærlighed er skolesager, da det ikke er noget man kan læse sig til eller give folk ind med skeer, men det er ligefuldt kun en meget daarlig skole, hvor man enten taber disse hjertesager af syne eller stiller dem i et skævt lys, saa derfor maa alle gode skolemestre selv forstaa, og ved

deres hele fremstilling af menneskelivets vilkaar og rette brug lade deres lærlinge mærke, at hvor menneskehjertet, som er hele menneskelivets kilde, aldeles fattedes, dér var menneskelig oplysning aldeles umulig.«

P. Larsen mener, at skal de unge endelig paa højskole, skal de i alt lære at bruge deres fornuft. Grundtvig kan ikke rigtig lide ordet »fornuft« men vil hellere sige forstand og eftertanke, men tilhøjer han: »Forstand og Eftertanke er ikke hele mennesket, og dog er det for hele menneskets skyld, at vi trænger til skolegang, saavel som til kirkegang, »saa hvad enten jeg betragter skolesagen fra den »rent menneskelige«, — som i min stil hedder den kristelige — side eller fra den dansk-folkelige side, da finder jeg, at vi trænger højt til en ny skole for vore unge karle, som jeg kalder en højskole — ikke for at smigre hovenhed eller selvklogskab, men for at betegne, at den paa en skikkelig maade skal være en fri skole for voksne — vække, nære og klare en højere betragtning af menneskelivet i det danske folks i særdeleshed, — end man i almindelighed møder.«

Det fremgaar jo klart af disse linier, at for Grundtvig hænger det sandt menneskelige og det kristelige uløseligt sammen; men at frembære en direkte kristen forkyndelse er ikke højskolens sag. Til indvielsen af Grundtvigs højskole paa Marienlyst i 1856 skrev Grundtvig sangen med de kendte linier: »Langt mere værd end det røde guld det er, sin Gud og sig selv at kende.« I indvielsestalen udtrykker han sin glæde over, som han siger: »med den ene fod i graven« at faa lov til at tale paa den skole, der bærer hans navn, og som er skolen om menneskets forhold til sig selv og sin næste. Grundtvig slutter med at omtale den oplysning, vi allesammen behøver for at kunne leve et betænksomt, nyttigt, virksomt og fornøjeligt liv efter vore vilkaar, i vor hjemstavn og i vore nærmeste menneskelige forhold, »bringe livet for lyset og lyset ind i livet«.

De unge akademikere, der inspireret af Grundtvig efter 1864 gik ud for at rejse folkehøjskoler rundt i landet, tog vel ofte den kristne tone stærkere end mesteren selv.

Ved indvielsen af Vallekilde folkehøjskole i 1865 sagde

Ernst Trier: »Skal denne skole da søge at udbrede dansk oplysning, maa det være en saadan, der stiller sig i et inderligt, venligt forhold til al den velsignede oplysning, som kristendommen har bragt med sig. Kun sikkert vil den derved blive til sand velsignelse og blive ægte, thi det vil slet ikke sige andet, end at stille sig i det venligste forhold til sandheden selv. Hvad man i andre lande ofte har kaldt oplysning, blev snart formørkelse, da den lod haant om det lys, Vorherre bragte med sig til jorden, men her i Danmark skal det være vort haab, at en virkelig sand livsoplysning maa kunne trives, en livsoplysning, der ikke fører fra, men til gudsriget.«

Ved den norske højskoles 100 aars jubilæum i Elverum august 1964 blev Herman Ankers ord ved indvielsen af »Sagatun højskole« ofte citeret: »Lys et til ære, folket til gavn, aabnet du være i Jesu navn.« I bogen om Sagatun skriver Ella Anker, at det var Hermann Ankers drøm at vinde norsk ungdom for Guds rige.

Et fyldigt referat af Ludvig Schrøders tale ved indvielsen af Askov højskole findes ikke, men grundtanken var, at højskolen skulle tjene den danske sag. Imidlertid har L. Schrøder jo ofte senere givet udtryk for højskolens væsen og maal. Ved det af Bjørnson arrangerede forhandlingsmøde i Kristiania i 1872 bestemte han højskolens opgave som en Johs. Døbergerning. Ved det nordiske skolemøde i København i 1890 udtalte han: Et ungt menneske vil først og fremmest trænge til at danne sig en livsanskuelse, at kende sig selv i forhold til sin Gud og sit kald i denne verden. Han vil derfor savne det, dersom der ikke er en understrøm i hele skolens undervisning, som kan støtte hans personlighedsudvikling. Den skole, der ikke kan tilbyde ham dette, vil i længden ikke tilfredsstille ham. Den lærer, der kun vil være faglærer, har sin plads paa en eksamensanstalt.

Som regel er en højskoles syn og sigte jo en privat sag, der kun vedkommer den kreds, der slutter op om skolen; men i begyndelsen af halvfemserne maatte Askov tage mere officiel stilling til disse spørgsmaal. Efter en noget van-

skelig vinter »fimbulvinteren«, blev der sammen med den skoleplan, der blev udsendt til vinterskolen 1890–91, vedlagt en skrivelse, der lød: »Skolen vil sætte pris paa, at de, som uden at dele det grundsyn paa menneskelivet og kristenlivet, der bliver gjort gældende i foredragene, ønsker at opholde sig her i kortere eller længere tid, samtidigt med, at de indmelder sig, giver en meddelelse om deres standpunkt. Og belært af erfaring, maa vi anmode saadanne om at forholde sig som skønsomme og hensynsfulde gæster og ikke gøre noget forsøg paa at gribe ind i de egentlige lærings rolige benyttelse af undervisningen og syn paa skolens arbejde.«

Naturligvis rejste denne skrivelse en voldsom diskussion, som Højskolebladet i denne periode vidner om. Turde man ikke mere være skolen med de aabne døre? Svigtede man Schrøders valgsprog: »Hver nyde, som han nemmer, da ingen sker uskel.« Det var jo en aaben falliterklæring og vidnesbyrd om, at man ikke længere ejede den fornødne aandelige myndighed o.s.v. Det var frimenighedspræsten i Aagaard, Vald. Brücker, der var hovedmanden i angrebet.

Det blev den unge Askovlærer, Holger Begtrup, der fik den prekære opgave at forsvare skrivelsen, og han gør det ikke uden dygtighed. I hans svarartikel hedder det bl. a.: Jeg kunne forresten have lyst til at spørge Brücker, om han mener, at nogen grundtvigsk højskole kan antage en lærer, som er udpræget fritænker. Svarer han nej, som jeg formoder, maa han forstaa, at vi maa tage forbehold, naar folk, der er ligesaa udviklede som almindelige højskolelærere, tager ophold hos os som elever, men i virkeligheden ikke kommer for at lytte, men for at agitere og for at gøre sig til lærere for de yngre, der naturligvis paavirkes stærkere af kammerater end af lærere.

Selv om anledningen kunne være alvorlig nok, var skrivelsen et fejlgreb. L. Schrøder var ingen snæversindet mand. Da han nogle faa aar senere overgav skolen til en selvejende institution og skulle udforme formaalsparagraffen i fundatsen, skrev han intet hverken om det kristelige eller det folkelige, men ønsker blot, at skolen skal ledes saadan

fremover, at den altid kan fortjene navnet af en god dansk folkehøjskole.

Det var naturligt for Jac. Appel at føre skolen videre ad den vej, som hans svigerfader havde anvist. I en tale ved vennemødet i 1908 siger han: »Maalet for den folkelige oplysning, der jo ikke skal sætte frugt i en faglig uddannelse, men give den enkelte hjælp til at danne sig en livsanskuelse, er ved en forkyndelse af livets rigdom at føre de unge til at elske livet, takke for det og, om muligt, hjælpe dem ind paa den vej, hvor de agter sig værdige til det evige liv.«

Blandt andet slægtleds højskolemænd indtager Th. Bredsdorff en fremtrædende plads. Ved indvielsen af Roskilde højskole i 1907 siger han: »Her skal ikke prædikes for de unge. Den kristne forkyndelse hører ikke hjemme i skolen, men i menighedens forsamling. Men jeg vedkender mig, at det, jeg ønsker, skal bære min skolegerning, det er troen paa, at der er en levende Gud, uden hvem vi intet kan udrette. Og den dannelse, jeg dybest bøjer mig for, er den, der bedes om i verset:

»O du, som skabte hjerte mit,
det dybe underfulde,
o, dan det efter hjerte dit
til himmelspejl i mulde.«

Og med den grundklang gennem min undervisning vil jeg samle mig om udviklingen af de kræfter, som jeg tror paa hos det danske folk.

I en programtale fra 1917 citerer Bredsdorff først Grundtvigs udtalelse i »Mands Minde«, hvor det hedder: Vi skal vinde ungdommen — ikke for os selv eller vore særegne meninger — ikke for nogen bestemt afsluttet tingenes og tankernes orden, men for livet, det ædle, virksomme menneskeliv. Lige ædelt i enhver udvortes stilling, naar det arter sig — ikke efter stillingen, men efter aanden som svæver frit over os alle.«

Bredsdorff fortsætter saa: »Foredragssalen, hvor der hverken er døbefont eller nadverbord, kan og skal ikke forvandles til en kirkesal, saa folket ligesom ved sin indtræden

her skal fornemme, at hvis man ikke kommer her som den, der har et forhold til kristendommen og trang til yderligere oplysning herom, saa maa man helst blive udenfor. Nej, ungdommen skal føle sig fuldkommen tryk. »Her kan vi gaa ind, fordi vi er danske mennesker, for hvem intet dansk og intet menneskeligt bør være fremmed, og vi kan blive her, enten vi er kristne eller ej — blot vi vil have oplysning om menneskelivet. Forstanderen skal ikke staa i døren og sige: Husk paa, at arbejdet her foregaar paa kristelig grund. Kan du slutte dig til dette programpunkt.«

Selvom Th. Bredsdorfs syn er blevet delt af mange, saa har der dog ogsaa lydt andre toner indenfor den grundtvigske højskole. I en tale fra 1927 siger Aage Møller: »Højskolens gerning er forkyndelse af Guds førelse af mennesker og folkeslag med Jesus Kristus som midtpunkt i slægtens levnedsløb. Der er bleven sagt om højskolens gerning, at den skulle være et forsøg paa at føre ungdommen hen til kirkens dør. Jeg vil hellere udtrykke mig saadan, at jeg gerne vil prøve paa, om vi i skole og hjem kan leve saadan sammen, at vi frit og uden aandelig tvang kan komme til at følges — ikke blot til kirkens dør, men helt ind i den menighed, hvori Gud har givet os pagtens liv, og hvorfra vi skal hente klarhed i alle vort livs afgørende spørgsmaal.«

Der er ikke noget langt spring i saa henseende fra Aage Møllers højskolesyn og til det syn, der har præget de højskoler, der er oprettet af Indre Mission. Ryslinge højskole hørte oprindeligt til denne gruppe. Ved indvielsen af Ryslinge i 1867 sagde Johs. Clausen, at kristendom er en menighedssag og ikke en skolesag, men alle lærerne er bekendende kristne. Tvang til tro er snak i taagen, men man vil stille al oplysning ind under kristendommens lys, og man vil gøre, hvad man kan, for at den kristelige aand kan komme til at raade i det daglige samvær paa skolen. Hvor højt end Clausen satte oplysningen, saa satte han dog troen over denne, og det var hans kæreste ønske, at de unge mennesker kunne blive ledet til troen. Her er grundakkorden anslaaet, som har tonet siden, og som ogsaa kunde give sig udtryk i timeplanen. Ved indvielsen af Nr. Nissum højskole

1887 sagde Ad. L. Hansen: »Her er det vigtigste fag ikke historien, men religion, bibellæsning og missionsforedrag.«

Thorlø, Haslev, siger: »Jeg prøvede aldrig paa at kopiere Davidsen, og han paa sin side var loyal overfor efterfølgeren. Vi havde det tilfælles, at vi ikke blot ville vejlede folk til kirkedøren, men til Kristus selv.«

Men der lød jo ogsaa andre toner indenfor folkehøjskolen. Da arbejdernes oplysningsforbund A. O. F. havde overtaget Roskilde højskole, holdt formanden for A. O. F., Harald Jensen, indvielsestalen. Han sagde, at det ikke var historisk-poetisk tale, der nu skulde føres paa dette sted, men her skulde internationalismens og klassesolidaritetsens aand raade, og Karl Marx' billede skulde hænge i foredragsalen. Hvis det var tanken, at en helt ny linie i højskolens arbejde nu skulde begyndes, saa blev det en skuffelse. Den første forstander, Hj. Gammelgaard, kom fra en grundtvigsk friskolekreds, og han anbragte Grundtvigs billede ved siden af Marx. En af forstanderne paa Esbjerg højskole, der ogsaa ejes af A. O. F., Laura Alkjær sig, var dybt forankret i grundtvigsk menighedsliv. Forstanderne for de to nævnte højskoler har vel haft en noget forskellig indstilling, men alle har de arbejdet i nær tilknytning til den øvrige højskoleverden.

Det er ofte paa peget, at den danske folkehøjskole er en broget verden, og det er i sin orden i et demokratisk samfund. Imidlertid er det vel ogsaa rimeligt, at de højskoler, der i særlig grad bærer og vedkender sig Grundtvigs navn, ogsaa deler hans syn — maaske ikke det kirkelige, men skolesynet, eller rettere: synet paa mennesket.

Naar man enklest muligt skal udtrykke Grundtvigs højskolesyn, bliver linierne: »Langt mere værd end det røde Guld, det er sin Gud og sig selv at kende« ofte anført. Det kunne synes, som Grundtvig her opstiller kristentroen som et krav, men det behøver ikke at være tilfældet. Er det højskolens opgave at hjælpe et menneske til at komme til sig selv, saa maa det klare sig sin Gud — d. v. s. hvem eller hvad det vil tro, dyrke og tjene. Den, der ikke bevidst bekender sin tro i ord, gør det ubevidst igennem sin handling og

livsførelse. Om det saa er politisk indflydelse, social anseelse, erotik, penge, kunst eller andre ting, er sin sag; men det er altid godt at klare sig, hvad det er, man anser for det egentlige.

Imidlertid faar man sikkert et mere præcist udtryk for Grundtvigs syn ved at nævne de saa ofte citerede linier: »Mennesket er en mageløs underfuld skabning, i hvem guddommelige kræfter skal kundgøre, udvikle og klare sig gennem tusinde aar, som et guddommeligt eksperiment, der viser, hvordan aand og støv kan gennemtrænge hinanden og forklares i en fælles guddommelig bevidsthed. Saaledes maa mennesket opfattes, naar der skal blive aandelig videnskabelighed paa jorden.«

Den citerede udtalelse af Grundtvig er ikke just kirkelig, men den er heller ikke konfessionsløs. Den er udtryk for et livssyn, og udfra dette syn kan der holdes højskole, der kan bære Grundtvigs navn. Spørger man, om der ikke kan holdes højskole ud fra andet syn, maa svaret naturligvis blive — jo. Som nævnt kræver højskoleloven ikke noget bestemt syn som grundlag for skolens arbejde. Alligevel kan det ikke være rimeligt at kalde en hvilken som helst ungdomsskole for en folkehøjskole, selv om den er eksamensfri og ikke faglig betonet. Der bør være en slags historisk hævding paa navnet.

Ved det nordiske højskolemøde paa Askov i 1931 blev det undertegnedes opgave at give udtryk for, hvad der var fælles for alle de nordiske højskoler, og hvilket livssyn, der bar arbejdet. Opgaven var vanskeligere end ventet. Modsætningerne i de historiske forudsætninger i de enkelte nordiske lande var tydelige nok, og arbejdsformerne forskellige. Der var uenighed paa mange punkter, og alligevel var mødet et vidnesbyrd om et stærkt fællesskab, trods alle modsætninger.

Imidlertid var der et ord, der var fælles for alle, og det var ordet: »Aand.« Fra svensk side lød det: »Højskolearbejdet maa gøres i tro paa menneskets aandelige værdi.« Og fra Finland: »Opgaven er at vække sans for aandeligt liv.« Den norske ordfører sagde: »Det folkelige skal være næring for

aanden.« Og den danske: »Det kommer an paa at elske det aandelige menneskeliv og at kalde gudsbilledet frem.« Som tidligere nævnt taltes der ogsaa om aand ved Roskilde højskoles anden indvielse, saa »aand« synes at være højskolens nøgleord.

Her kan der aabenbart trækkes en grænselinie. Ud fra et strengt videnskabeligt kausalt synspunkt, hvor ord som fri vilje, ansvar og aand er *vrøvl*, — kan der nok holdes skole, men altsaa ikke højskole.

Imidlertid er aand et saare mangetydigt ord, og det er ikke sikkert, at alle, der bruger det, mener det samme. Ordet kan betyde det samme som sjæl eller livsprincip: »At opgive aanden.« Det kan være udtryk for det særlige, der adskiller mennesket fra de øvrige levende skabninger. S. Kierkegaard siger: »At være aand er menneskets usynlige herlighed.« Men oftest betyder ordet en kraft, der skaber fællesskab mellem mennesker. Vi taler om »hjemmets aand«. »Aanden fra 48«. »Menighedens aand«. Den sidste kan udtrykkes med ord som disse: »Kraften fra det høje, Guds aand os sammenføje.«

Men hvad tænkes der paa, naar højskolefolk taler om aand? Ja, da tænkes der vel især paa den samfundsskabende kraft. Men her vil saa to forskellige opfattelser gøre sig gældende.

Aand er, humanistisk forstaaet, udtryk for noget rent menneskeligt og dennesidigt og kristeligt forstaaet navn paa en virkelighed, der er over mennesket. I bogen: »Hverken — eller« siger Villy Sørensen: Humanisten maa kæmpe paa to fronter, imod materialismen, men ogsaa mod troen paa, at der er andre kræfter paa spil i tilværelsen end de rent psykiske og sociale faktorer. I modsætning hertil er det kristne syn, at der i tilværelsen findes aandelige kræfter, der ikke udspringer af mennesket selv, men kan strømme til det fra en oversanselig verden.

Nu er det jo ikke saadan, at det ene syn er videnskabeligt holdbart og det andet tvivlsomt. I begge tilfælde er der tale om en livsanskuelse, en overbevisning, en tro, et valg. Det er højskolens særpræg, at den er baaret af et syn

— selv om synet ikke altid er det samme — og derfor har et budskab — selv om budskabet ikke lyder ens paa alle skoler.

Her vil maaske mangan moderne højskolelærer sige: »Ja, mange tak — men jeg har absolut ingen forkyndelse at frembære. Jeg har ikke noget fast staasted. Jeg kan lige saa lidt finde ud af tilværelsens mysterium som eleverne. Jeg kan kun sætte mig iblandt dem og tale med dem, om vi maaske sammen kunde finde vej.« Hertil er at sige, at saa er tingene i orden. Den, der for alvor søger, vidner derved om, at han tror, der er noget at finde.

J. Th. Arnfred.

Nytår 1965

De økonomiske rammer for vor tilværelse undergår i vor tid en enorm forandring, og den består i, at fattigdommens problem er ved at blive løst i den vestlige verden, for første gang i menneskehedens historie. Måske kan vi gå så vidt, så vi, når vi anlægger et økonomisk og teknisk synspunkt, kan inddеле menneskehedens historie i tre epoker. Den første går fra historisk tids begyndelse og indtil kapitalismens og industrialismens epoke, den anden rummer de godt og vel 200 år, i hvilke kapitalakkumulation, industriel revolution og teknologisk fremskridt *ikke formåede* at løse det økonomiske problem, og den tredje epoke, i hvis begyndelse vi lever, sætter ind med den ny industrielle revolution og det ny teknologiske fremskridt og deres overvindelse af fattigdommen.

Den engelske nationaløkonom John Maynard Keynes minder om, at fra historisk tids begyndelse og indtil slutningen af det 17. århundrede skete der stort set ikke større ændringer i levestandarden for menigmand. Bevares, det gik op og ned, men nogen vedholdende, større progressiv forandring har der ikke fundet sted inden for de 4000 år. Mangelen på fremskridt skyldtes to ting, der skete ingen tekniske forbedringer af betydning, og der fandt ingen akkumulation af kapital sted. Hvad man havde omkring 1700, og som betød noget, havde man allerede ved begyndelsen af den historiske tid. Først fra det 16. århundrede af og med stor fart efter det 18. århundrede får vi de videnskabelige og tekniske fremskridt. De overvandt ikke fattigdommen, men mindskede den. Nationaløkonomerne fortæller os, at hvor stor fattigdommen end var i det 19. århundrede, hvor elendige boliger arbejderbefolkningen levede i, hvor det skortede på skoler, hospitaler og social for-

sorg, så hævedes ikke desto mindre levestandarden betydeligt i perioden. Den almindelige opfattelse, som går ud på, at industrialismen betød en frygtelig forarmelse, skyldes to ting, siger de, man glemmer, hvor stor fattigdommen var forinden, og man tænker ikke på, at befolkningstilvæksten satte en bremse på tempoet i forbedringen af levestandarden.

I dag står vi ved begyndelsen til en ny industriel revolution takket være de ny energikilder, som atomfysikken har skabt os, og takket være automatiseringens ny fabriktionsmetoder. Den engelske transport- og trafikexpert Colin Buchanan gør opmærksom på, at selv om dampkraften på basis af kullene suppleredes med elektricitet og olie, så flovede det teknologiske fremskridt af efter det første store spring frem efter anvendelsen af dampkraften. De to verdenskrige blev ført på stort set de samme energikilder. Men nu efter den anden verdenskrig har en ny industriel revolution sat sig igang, og den vil løse det økonomiske problem. Kampen for udkommet, der hidtil uafslutteligt har stået på, er ved at være forbi.

Under kampen med et problem hildes vi uvilkårligt i den indbildning, at kunne det løses, ville den sum af problemer, som vi har haft at slås med, være blevet et problem mindre, og jo pinagtigere problemet er, desto dybere stikker vi i indbildningen, og desto mere uproblematisk tager den fremtid sig ud, som løsningen åbner udsigt til. Hvor mange har ikke under kampen med fattigdommen været overbeviste om, at det ville være en uproblematisk tilværelse, vi ville gå ind til, om det problem en skønne dag blev løst. Set ud fra tredivernes arbejdsløshed og økonomiske depression lever vi i dag i en realiseret utopi. Det er altså en misforståelse at mene, at utopier aldrig virkeliggøres og bare er fjerne og uopnåelige mål, nyttige som incitament for vor stræben. Vist realiserer vi utopierne, gang på gang. Vi kommer derhen, hvor vi ønskede at nå hen. Der sker bare det overraskende, at den realiserede utopi viser sig at være ladet med problemer, som vi ikke

drømte om kunne blive til. Ny problemer dukker op, og det er ikke bare sådan at forstå, at problemer, der har ført en tilbagetrængt og upåagtet tilværelse, nu træder i forgrunden, nej af selve løsningen på ét problem giver der sig nye problemer. Så er den reaktionære der på pletten med sin begrundelse for at klamre sig til de gamle problemer. Han tror f. eks. ikke, at menneskeheden kan undvære fattigdommens trussel, den binder kræfter, som — hvis truslen hævedes, og de blev givet fri — ville vise sig at være destruktive. Men det er ikke rigtigt, destruktive vil de kræfter, der gives fri, de ny behov, der opstår, kun blive, hvis de ikke stilles over for ny opgaver og ny tilbud. Men det bliver de, i fuldt mål, af de ny problemer. Det kan godt være, at de ny problemer, der giver sig af de gamle problemers løsning, vil byde på endnu større vanskeligheder end de gamle, det må vi være forberedte på. Det betyder på én gang større chancer for en udfoldelse af menneskets muligheder og større risiko for at gå til grunde, det er nu engang vilkårene. Hvad vi må vænne os til, er tanken om, at fremskridt er farligt og lade den indbildnings fare, at fremskridt gør vor tilværelse problemløs.

Men nu er vi vidne til en ejendommelig konstellation. Samtidig med de videnskabelige og tekniske fremskridt, med overvindelse af fattigdommen, med forlængelse af levealderen, breder i den vestlige verden overbevisningen om tilværelsens tomhed og absurditet sig. Den findes ikke blot hos enkeltpersoner, men præger hele åndsstrømninger, vi finder den, hvor den livsforståelse, der er karakteristisk for kulturepokken, udkrystalliserer sig, i kunsten og i filosofien. Livsforståelsen synes altså ikke at være en funktion af de udvortes levevilkår, når før i tiden prisgivelse til naturmagterne, fattigdom og udsigt til en snarlig død ikke rokkede ved overbevisningen om tilværelsens meningsfuldhed, medens i dag magt over naturen, økonomisk tryghed og udsigt til et langt liv går sammen med en dyb overbevisning om livets meningsløshed.

Jeg siger udtrykkeligt konstellation, et årsag-virknings-

forhold tror jeg nemlig ikke, der foreligger, noget i retning af, at medens fattigdommen ikke lod der blive tid eller kræfter tilovers til spekulationer over tilværelsens absurditet, så skulle de mere utopiske tilstande give absurditetsfølelsen frit løb. En sådan forbindelse tror jeg ikke på, overbevisningen om tilværelsens absurditet ligger længere tilbage og har andre rødder, først og fremmest religiøse, men det skal jeg lade ligge. Konstellationen er i hvert fald uheldig, for ikke at sige farlig. De ny problemer, som vi stilles over for i den epoke af menneskeheds historie, som vi i dag befinder os i, kan nemlig ikke magtes med den refleksion, der er en udflod af nihilismen som en éntydig anskuelse, man affinder sig med. Heller ikke kan de magtes ene og alene med sagkundskab. Vist er sagkundskaben uundværlig og bliver det mere og mere, men den alene gør det ikke, gang på gang — ja ved alle livsvigtige spørgsmål — bliver der en rest tilovers, der kun kan klares ved en anden erkendelse end den faglige.

Effektiviteten i vort økonomiske liv tager den national-økonomiske sagkundskab sig af, og vi nyder alle godt af dens indsigt. Erkendelsen af den mentalitet, der har skabt og båret vort økonomiske system, er derimod alles sag. Tager vi en redegørelse for os fra før industrialismens tid om det økonomiske liv som f. eks. Luthers skrift fra 1524 om købmændskab og åger, præsenteres vi for en række økonomiske transaktioner, som vi kender til fra vor egen tid. Manøvrerne er de samme, men hvad der er anderledes er vurderingen af dem. Prisforhøjelse på grund af varemangel fordømmer Luther som idel gerrighed og tyveri. Udover varen køber den fattige også sin egen nød, som han så præcist udtrykker det. Og om de købmænd, der skaber varemangel ved opkøb, ødelægger konkurrenten ved hjælp af priskrig, træffer prisaftaler, udnytter andres betalingsvanskeligheder, danner monopoler, akkumulerer kapital, siger han, at de skulle landsforvises, ja de skulle slet ikke have lov til at bo iblandt folk.

Men i dag er der ingen af de transaktioner, der diskvali-

ficerer sin mand moralsk, og det er klart hvorfor. Industrialismen med dens masseproduktion og markedsudvidelse, med dens kapitalakkumulation, der betingede det tekniske fremskridt, giver alle de økonomiske manipulationer, som Luther stemplede som uret, ondskab og gerighed, social berettigelse. De adles så at sige økonomisk som former for den konkurrence, uden hvilken markedsmekanismen ikke kan fungere. Dog ændrer det ikke motiverne, de bliver ved med at være de samme: profitbegær, magtexpansion og sikkerhedsbehov. Nu påtvinger vi bare hinanden dem, fordi de er nødvendige for vort økonomiske systems skyld. Vi affinder os med dem. Men går vi tilbage til et økonomisk skrift fra begyndelsen af det 16. århundrede som Luthers, ser vi mentaliteten afklædt den sociale funktion, som markeds mekanisme og teknisk fremskridt har kastet over den. Og det hører med. Det går dog ikke an, at vi bliver så stolte over effektiviteten, at vi ikke betænker den mentalitet, som vi har påtvunget hinanden for effektivitetens skyld.

Så vil man måske sige: Luther var sikkert alt for from til at have forstand på økonomi. Men det argument batter ikke, en karakteristik af mentaliteten, der ikke giver Luthers noget efter i skarphed, støder vi nemlig på hos en mand, der — from eller ikke from — i hvert fald var nationaløkonom, og det endda en af de helt store, nemlig Keynes. Vi kommer til at befri os for de pseudo-moralske principper, hedder det, der har redet os som en mare i to hundrede år, og som har ophøjet nogle af menneskets afskyeligste egenskaber til de højeste dyder. Lysten til penge — til forskel fra synet på penge som et middel til at skaffe sig nogle af de glæder, som livet byder på — vil blive erkendt for, hvad den lyst er, en afskyelig sygelighed, en af de halv-kriminelle, halv-patologiske tilbøjeligheder, som det må blive psykiaterens sag at helbrede mennesker for. Det er hårde ord om den mentalitet, som vort økonomiske system har forlangt, fuldt så hårde som Luthers.

Men vigtigt og væsentligt er det, udenrigspolitisk såvel som indenrigspolitisk, at vi ser i øjnene, hvad det er for en

mentalitet, på hvilken vi har skabt vor levestandard. Udenrigspolitisk, fordi faren ved den terrorbalance, der militærpolitisk er skabt af de ny teknologiske fremskridt, øges af en usaglig forenkling af den ideologiske modsætning mellem øst og vest. Ingen afspænding uden indsigt i, at vi har indbygget krig og magtexpansion i vort samfunds økonomiske struktur, og at det har været med til at skabe den truende verdenssituation, vi befinder os i. Uden selvkritisk erkendelse kan vi ikke gøre os håb om at besværgе faren og finde vej frem.

Men også indenrigspolitisk melder spørgsmålet sig om den mentalitet, som vort økonomiske system forudsætter. Da Keynes i tyverne forudså, at de dage ikke var langt borte, da den største forandring, der nogensinde er sket i menneskets omgivelser, vil finde sted, spurgte han bekymret, om løsningen af fattigdommens problem ikke vil føre til et almindeligt nervøst sammenbrud. Hvordan vil mennesket, befriet fra kampen for udkommet, komme afsted med at bruge den fritid, som videnskab og rentes rente har vundet for det.

Industrien vil kunne udskyde spørgsmålet et stykke tid ved at injicere os med urimelige og kunstige behov, prestige-behov, som vi så skal til at slås for at få tilfredsstillede, fordi vi ikke ved nogen bedre måde at få livet til at gå på. Så vante er vi til at slås økonomisk, at vi med djævelens vold og magt vil blive ved med det, uanset den ændring af skellet, der har fundet sted; før gik det mellem de få og de mange, få havde for meget og mange havde for lidt, nu går skellet ikke mellem folk, men mellem behov, mellem nødvendige og overflødige behov.

Men før eller siden bliver det dog fra kulturlivet, at den tid og de kræfter, der før blev brugt til at skaffe udkommet, kommer til at tage sit indhold. Fritid er imidlertid ikke et ubetinget gode. Arbejdet må have en overvægt i forhold til fritiden, hvis fritid skal kunne tages som leg, adspredelse, tidsfordriv. Bliver arbejdstiden for kort og ubesværet — og det bliver den — til at fritiden kan blive afslappende, så bli-

ver legen og adspredelsen og tidsfordrivet kedsommelig og narcissistisk. Man kastes tilbage på sin egen stemning og sindstilstand, fordi der ingen sag er til at binde den, til at absorbere sindets kræfter. Når fritiden bliver af en vis størrelse, bliver man nødt til, for at kunne holde den ud, at give den karakter af arbejde i den forstand, at studium, tilegnelse, beskæftigelse med en sag, tager sindet fangent og giver den enkelte lejlighed til at udfolde sine kræfter. Alene af den grund bliver det nødvendigt, at staten i langt højere grad end hidtil giver de udvortes betingelser for skabelse og modtagelse af kulturgoderne. Skolens opgave vil heller ikke længere fortrinsvis bestå i at give børnene de kundskaber og færdigheder, som erhvervs- og samfundsliv vil stille til dem som voksne, men den må berede dem til at kunne magte deres fritid. Skolen kommer til at vie de musiske fag en ganske anderledes opmærksomhed end før.

Men også set fra en anden kant melder de kulturpolitiske spørgsmål sig. For at demokratiet kunne fæstnes, så den selvstændighed og selvbevidsthed, uden hvilken en demokratisk forfatning kommer til at svæve i luften, kunne blive en selvfølgelighed hos den enkelte borger, måtte der oplysning til og en spredning af kulturgoderne. Det gjaldt kampen i det 19. århundrede. Men hvad man ikke spekulerede på, og heller ikke skulle spekulere på, så længe kampen for lige adgang til oplysning og kulturgoder stod på, var den nivellering, som spredningen af kulturgoderne selvsagt frister til. Man slår af på kvalitetskravet for at få alle i tale. Før i tiden, i den viktorianske periode, var det ikke noget problem, om kvaliteten kunne sætte sig igennem; kunstværket blev skabt for de få, og den lille overklasse, der havde kulturprivilegiet, gav kvaliteten anseelse. I dag er det anderledes. Opretholdelsen af kvalitetskravet er blevet et problem. Men vigtigt er det, at vi ikke tegner de ny problemer i de gamle problemers billed. Staten skal ikke springe ind for den gamle overklasse for at yde, hvad den dengang ydede. Staten skal ikke i den gamle overklassens sted give kvaliteten anseelse. Staten skal kun give den chancer. Og i den henseende er vi gunstigt stillede, så vist som vi —

som det tit er sagt — har tradition for, at staten giver de økonomiske rammer for en stor del af vort kultureliv, uden at forlange garantier af livsanskuelsesmæssig eller politisk art for hvad de fyldes med. I Tyskland f. eks. findes den tradition ikke og har aldrig eksisteret. Men hos os findes den. Så kan det være rigtigt nok, at den tradition kan vi kun bevare, om vi er på vagt over for staten. Men derfra er der et spring til det bagvendte, at vi til trods for, at vi lever i et demokrati, kun er i stand til at tænke om staten, som om vi levede i et diktatur. Man tænker ikke på, at staten er den eneste arbejdsgiver, der er i stand til at give sine ansatte og lønnede folk fuldkommen frie hænder — og gør det. Men den tradition har vi at bygge på til løsning af de ny kulturpolitiske problemer, der er skudt op af jorden med vor økonomiske og tekniske magtfuldkommenhed.

K. E. Løgstrup.

Rustningsøkonomi og U-landssamarbejde

Der er i de sidste 20 år sket en revolution inden for krigsteknikken. Enkelte af de væsentligste træk ved denne revolution skal her indledningsvis nævnes. Senere skal omtales en FN-undersøgelse om de økonomiske følger og muligheder ved en nedrustning – samt dansk politisk stillingtagen dertil.

Men først kort om våbenteknikkens udvikling:

- 1) Våbnene er blevet masseudryddelsesvåben.
- 2) Atomvåbeneksplosioner medfører en verdensomspændende spredning af radioaktivt støv. Dette fremkalder forøgelse af forskellige alvorlige sygdomme både hos den generation, der direkte rammes deraf, og hos kommende generationer meget lang tid fremover på grund af strålingens beskadigelse af arveanlæggene. Det vil sige, at våbnene har ændret karakter derhen, at de foruden at ramme ven og fjende, soldat og civil nu også rammer trediepart, ikke krigsførende folkeslag, samt kommende slægter.
- 3) Lagerophobningen af disse våben er umådelig stor, for tiden svarende til omkring 60.000 millioner tons af det kemiske sprængstof trotyl. Ikke blot jordklodens civilisationer, men selve livsmulighederne vil på grund af radioaktiviteten være truet deraf, dersom lagrene bliver bragt til eksplosion.
- 4) Våbnene startes ved trykknapsystemer f. eks. efter beslutning på grundlag af automatisk elektronisk varsling af et formodet fjendtligt angreb. Våbnene styres elektronisk og er raketbårne. Dette betyder:
 - a) Våbnene har en næsten øjeblikkelig virkning; i påkommende tilfælde vil der kun være minutter til våbenstilstandsforhandlinger.
 - b) Der eksisterer en konstant risiko for krig ved teknisk eller menneskelig fejltagelse.

- c) Krigsstarten og krigsførelsen er blevet til rent tekniske handlinger (tryk på knapper, aflæsning af viser-instrumenter, kodning af elektroniske datamaskiner), udført i bombe- og forgiftningssikrede underjordiske kommandocentraler, som er beregnede til månedlangt ophold. Krigshandlingerne er derved blevet helt upersonlige og anonyme, uden nogen menneskelig forbindelse mellem handling og virkning og derfor lettere at foranstalte. Handlingen eller »arbejdet« kan bedst sammenlignes med det, som foregår i kontrolrummet på en automatiseret fabrik.
- 5) Angrebs- og gengældelsessystemerne er opbyggede sådan, at en gengældelse kan gennemføres selv efter at ens egen civilisation (bortset fra de underjordiske kommandocentraler, raketsiloerne og u-bådene) er lagt øde. Dette skulle formindske en evt. angribers angrebslyst. Da imidlertid de under pkt. 2 nævnte radioaktive langtidsvirkninger overalt i den militære verden er undervurderede, og da det ud fra traditionel strategisk tænkning altid må rumme fordele at slå først, er det umuligt at sige, om disse såkaldte afskrækkelsessystemer virkelig virker afskrækkende. I en tilspidset politisk konflikt-situation kan systemerne måske tværtimod virke krigsfremkaldende, idet begge parter da kan føle sig fristede til at starte krigen af frygt for, at modparten i den givne situation skal føle sig fristet til at hente den forventede angriber-gevinst hjem. Endelig er det sådan, at enhver forskydning i balancen på grund af en eller anden krigsteknisk opfindelse, f. eks. et nogenlunde effektivt anti-raketvåben, straks vil gøre situationen kritisk.
- 6) Allermest karakteristisk for den nuværende tilstand er, at den blot er en foreløbig station på en teknisk-videnskabelig udviklingslinie, ad hvilken vi bevæger os med stadig voksende hastighed. Et stigende antal industrier bruger en meget stor del af deres videnskabelige og tekniske kraft og fantasi, deres råstoffer, fabrikker, videnskabsmænd og teknikere i en gigantisk indsats på at frembringe endnu mere effektive angrebs- og

forsvarsvåben. Dette fører naturligvis til resultater, — destruktive systemer af stadig mere kompliceret, omfattende og effektiv art. — Aldrig før har de lande, som har materielle og uddannelsesmæssige muligheder ud over dagen og vejen, i den grad rettet deres intellektuelle evner og praktiske handlekraft imod destruktions- evnens fortsatte effektivisering.

For et par år siden udarbejdede et FN-udvalg en rapport over, hvilke økonomiske følger en international nedrustning ville få. Af denne rapport*) fremgår det:

- 1) De samlede militærudgifter for hele kloden udgør ca. 120 milliarder dollars pr. år, svarende til 8—9 % af verdensproduktionen. Beløbet svarer endvidere til mellem $\frac{2}{3}$ og $\frac{1}{1}$ af u-landenes samlede indkomst og produktion. 85 % af de militære udgifter afholdes af 7 stater, Canada, Frankrig, Kina, Sovjet, Storbritannien, USA og Vesttyskland.

Rustningerne udgør store procentdele af visse produktionsgrenes samlede produktion. F. eks. er 95 % af de beskæftigede i amerikansk flyvemaskine- og raketindustri ansat under rustningsprogrammet; tilsvarende gælder for 60 % af de beskæftigede ved skibsværfterne og for 40 % af de beskæftigede ved radio- og kommunikationsindustrien. Endvidere gør der sig en stærk geografisk koncentration gældende, f. eks. er 27 % af alle beskæftigede i Los Angeles afhængige af flyvemaskine- og raketproduktionen.

- 2) Ved en nedrustning vil de økonomiske ressourcer, som frigøres, tilfalde de lande, som nu deltager i oprustningen. Disse lande vil få tilpasningsvanskeligheder, — men netop disse lande har også de økonomiske muligheder for at imødegå sådanne vanskeligheder.

Lande, der væsentligt er våbenimportører, vil få færre økonomiske tilpasningsopgaver; for dem vil kun omskoling og beskæftigelse af officerer og soldater byde på særlige opgaver.

*) Nedrustningsudvalgets beretning, Kbh. 1963.

U-landene vil, dersom der ikke opbygges nye produktioner til erstatning for våbenproduktionen, blive ramt hårdt på deres eksport af råvarer.

- 3) Rapporten fastslår, at der alt i alt er brug nok for de midler, som kunne frigøres ved en nedrustning. Først og fremmest har u-landene et meget stort behov for hjælp til produktionsinvesteringer, herom senere. Men endvidere er der selv i de teknisk højtudviklede lande god brug for en del af den frigjorte produktionskapacitet, både til forøgelse af det private forbrug (der er mange yderst fattige mennesker i de rige lande) og til investeringer i sociale, undervisningsmæssige og lignende områder; f. eks. er der 25–50 % mangel på hospitalspladser i USA og Canada, og Sovjetunionen har en meget alvorlig boligmangel. Hospitaler, boliger, skoler, veje er mangelvarer i næsten alle lande.
- 4) Erfaringerne fra årene efter 1945 viser, at industrinationerne evnede hurtigt og smidigt at omstille sig fra en omfattende krigsøkonomi til fredsøkonomi. En omstilling fra den nuværende rustningsøkonomi og produktion til forholdene i en nogenlunde afrustet verden behøver kun at volde langt færre produktionsmæssige og beskæftigelsesmæssige vanskeligheder, eftersom ændringerne er langt mindre end omstillingen i 1945. En lang række samfund (først og fremmest de europæiske) evner i dag at føre en økonomisk politik, som sikrer fuld beskæftigelse. Det kan gennemføres ved skattenedsættelser, forhøjelser af sociale ydelser, investeringsstøtte til produktion og til fremskaffelse af fællesgoder, støtte til u-landsproduktion.
- 5) Omstillingsproblemerne kan blive store i lande, der ikke ønsker eller evner at føre fuldbeskæftigelsespolitik. Endvidere kan de lokale problemer blive store på grund af rustningernes koncentration inden for enkelte industrigrene og geografiske områder.
- 6) Alvorligt er det, at *planlægningen* for en overgang til fredsøkonomi mangler næsten overalt og ikke mindst hos de våbenproducerende industrier selv. De har ikke udarbejdet planer for en omlægning af deres produk-

- tion (hvilket viser og dernæst betinger deres holdning til de løbende nedrustningsforhandlinger).
- 7) Nedrustning vil have en gunstig virkning på den internationale handel, fordi strategiske beskyttelseshensyn vil falde.
 - 8) I u-landene lever ca. to trediedele af jordens befolkning. Den gennemsnitlige realindkomst udgør mindre end en sjettedel — i mange af disse lande mindre end en tiendedel — af realindkomsten pr. indbygger i lande som Belgien, England, Norge eller Danmark. Samtidig er den årlige stigning i indkomsten pr. indbygger forholdsvis lav, i det sidste ti-år mindre end 2 % pr. år og muligvis så lav som 1 % pr. år. Derfor udvides kløften mellem rige og fattige lande stærkt i disse år. Hvis denne udvikling skal bremses, må investeringerne i u-landenes erhvervsliv, transportsystemer, undervisning og uddannelse m. m. forøges drastisk. FN-rapporten gør i denne forbindelse opmærksom på, at de samlede militærudgifter i verden sandsynligvis *er mindst 5 gange større end værdien af de samlede investeringer pr. år i u-landene.* Det følger heraf, at dersom blot en del af de nuværende militærudgifter i industrilandene blev omsat til investeringer i u-landenes erhvervsliv og uddannelse, så kunne dette medføre en forholdsvis meget stor forøgelse af disse landes produktionskapacitet og dermed på længere sigt en forbedring af folkenes levevilkår. Rapporten understreger, at en betydelig del af de hjælpemidler, som nu beslaglægges til militære formål, netop er af samme karakter som de hjælpemidler, u-landene har behov for til en udvidelse af deres investeringer, f. eks. produkter fra sværindustrien, maskinindustrien og transportindustrien. Samtidig vil en nedrustning frigøre videnskabsmænd, teknikere m. v., hvorved teknisk og videnskabelig bistand til u-landene yderligere vil kunne øges.

Prøver man nu at sammenholde oplysningerne om rustningskapløbet med FN-rapportens oplysninger angående en nedrustnings økonomiske følger og u-landenes nuværende

situation, og gør man det specielt med henblik på dansk forsvarspolitik og økonomisk politik — så bliver det vanskeligt at komme uden om følgende to slutninger:

- 1) Der er i den verdenspolitiske situation overvældende brug for enhver politisk og økonomisk indsats, som sigter mod afspænding, samarbejde, bremsning af rustningskapløbet, u-landsinvesteringer.
I de store lande vanskeliggør magtpolitiske traditioner og ideologiske forskansninger en sådan politisk udvikling. Endvidere er i disse lande meget store økonomiske og karrieremæssige interesser knyttet til en fortsættelse af den kolde krig og oprustningen. Det vil derfor være lettere i små lande som de skandinaviske at vinde politisk flertal for en afspændings- og nedrustningspolitik og en dermed sammenhængende støtte til u-landene. Selv om en sådan udenrigspolitisk og økonomisk omlægning ikke vil have særlig stor betydning for de teknisk tilbagestående lande, eftersom vore hjælpemidler er forholdsvis små, så vil den dog til forskel fra den hidtige politik være et skridt i en rigtig retning. Og dertil kommer, at den som inspirationskilde vil være værdifuld og kunne blive indledningen til, at andre og større lande følger efter.
- 2) For *dansk politisk drøftelse og handling* spiller de i denne redegørelse omtalte verdenspolitiske og tekniske forhold endnu ikke nogen stor rolle. Vi bruger årligt under 2 promille (ca. 70 millioner kr. i år) af nationalindtægten til u-landssamarbejde. En velanskreven politiker fra et af de største partier har fornylig udtalt i folketinget, at der endda nok kunne spares lidt på dette beløb. Afgørende i hele denne forbindelse er det, at ingen af de store partier i disse år arbejder for en radikal forøgelse af den danske u-landsindsats, f. eks. gennem ydelse af investeringskreditter. Man kan næppe hævde, at det danske samfund ikke har råd til at yde en helt anderledes stor støtte; når det ikke sker, må det skyldes, at de overvældende problemer og behov ikke rigtig står os klart endnu.

Det kan vist heller ikke siges, at kaprustningen med de automatiserede udryddelsesvåben er genstand for en særlig realistisk bedømmelse, så længe *vore egne forsvarsproblemer* søges løst gennem et årligt forbrug af 1200—1300 millioner kroner på militært materiel og uddannelse, som på ethvert tidspunkt må være teknisk forældet på grund af våbenkapløbets acceleration. Sagen er vel, at et land af Danmarks geografiske karakter ikke lader sig forsvare militært i atom- og raketalderen, — hvis landet da skal være beboeligt, og hvis der skal være beboere tilbage, efter at forsvaret er gennemført. De fleste af vore nuværende forsvarsudgifter er derfor nok spildt år efter år. Dog har de én funktion: med dem giver vi vor moralske og politiske støtte til den ene af magtblokkenes fortsatte kaprustningspolitik.

Et forsvar, der ikke har erkendt landets fjender, er ikke meget bevendt. Vore udfordrende fjender er utvivlsomt de samme to, som den øvrige del af verden også står overfor: kaprustningen og u-landskløften. Ingen af disse fjender kan imødegås med et militært forsvar, men kun med en indsats til støtte for en voksende international afspændings- og samarbejdspolitik. Vor økonomiske, personelle og materielle forsvarsevne vil derfor i fremtiden nok gøre mest gavn inden for arbejdsområder, der tjener netop en sådan politik, f. eks. ved udvidet støtte til FNs sociale, uddannelsesmæssige og tekniske bistandsprogrammer, samt ved ydelse af billige og langfristede lån til u-landenes indkøb af investeringsgoder inden for dansk eksportproduktion.

3) Det politiske problem hænger i høj grad sammen med følgende forhold:

a) Vi tænker og handler normalt ud fra en statisk helhedsopfattelse, d.v.s. vi har en fornemmelse af, at når det gælder væsentlige politiske og samfundsmæssige forhold, så sker der inden for hvert årti eller århundrede ikke de store forandringer. Ja, de magtpolitiske kræfter, krigenes årsager og karakter m. m. er i grunden ens frem igennem århundre-

derne, og de må derfor imødegås med de samme midler som altid hidtil. Magtpolitik må standses med magtpolitik, trussel med trussel, militært angreb med militært forsvar, evt. med angreb.

Nu er det ifølge omstående imidlertid sådan, at i de sidste par menneskealdre og allerstærkest i de sidste 20 år har verden ændret sig fra at være underlagt de langsomme forandringer til at være underlagt meget hurtige og tilmed accellerende forandringer (befolkningsekspllosionen, våbenteknikkens udvikling, u-landenes stadig forstærkede krav om økonomisk og social ligestilling med de rige lande).

Denne situation stiller helt nye krav til opdragelse, undervisning og voksenoplysning i et folkestyret land: thi dersom ikke folket nogenlunde korrekt og uforsinket erfarer og erkender, hvad der sker, da er dets muligheder for at vælge de rette politikere og den rette politik ikke store. Og samtidig har de politikere, man allerede *har* valgt, både for let og for vanskeligt spil: For let, hvis de blot vil føre en traditionel politik, der ikke tager fat på de nye problemer, men simpelthen ser bort fra dem og kun beskæftiger sig med den slags spørgsmål, som er partipolitisk sikre at gå til valg på. Og for vanskeligt spil, dersom de virkelig vil arbejde ud fra de nye problemstillinger og dermed ofte må risikere at komme på tværs af de traditionelle idémæssige og partipolitiske skillelinier.

- b) Dernæst består der en stor vanskelighed deri, at hele koldkrigsperioden i efterkrigstiden har medført, at nyorientering i den udenrigspolitiske og militærpolitiske tænkning misforstås som enten pacifistisk eller socialistisk eller kommunistisk eller noget andet »venstreorienteret«, som man kan putte i en ideologisk bås og dermed gøre sig færdig med.
- 4) Hvad alle sådanne forhold angår, er der vel kun ét svar at give: oplysning. — Men hvordan? Dette er hverken

hurtigt eller let at besvare, men jeg skal kort omtale nogle efter min opfattelse rimelige forslag til en bedre udenrigspolitisk, mellemfolkeligt orienteret oplysning, som fra forskellige side har været fremsat i den senere tid.

- a) Oprettelse af et politisk uafhængigt nordisk nyhedsbureau, støttet gennem bevillinger fra de nordiske lande i et sådant omfang, at bureauet kan have korrespondenter overalt, hvor også de store — magtblokkene tilhørende — bureauer har udsendte medarbejdere.
- b) Oprettelse af et dansk konfliktforskningsinstitut, hvor blandt mange andre emner spørgsmålene omkring massemeddelelsesmidlernes anvendelse til henholdsvis propaganda og oplysning kunne fortjene undersøgelse.
- c) Endelig var det måske en idé, om der blev dannet en udenrigspolitisk komité i Danmark, f. eks. bestående af et medlem fra hvert af de politiske partier. Komiteen skulle have til opgave til enhver tid at søge klarlagt væsentlige spørgsmål på de udenrigspolitiske og mellemfolkelige områder, og arbejdet skulle gennemføres bl. a. ved indhentning og oversættelse af betydningsfuldt udenlandsk officielt og uofficielt nyheds- og orienteringsmateriale. Endvidere skulle komiteen have lejlighed til at foretage »høringer« (efter amerikansk mønster) af økonomiske, juridiske, tekniske og videnskabelige eksperter samt danske delegerede i internationale organisationer. Komiteens arbejde skulle foregå i fuld offentlighed, og dens arbejdsresultater skulle fremkomme i lettilgængelige, billige skrifter, evt. i et billigt månedsblad.

Uffe Geertsen.

Prædiken

i Askov Valgmenighedskirke 1. juledag 1964

Juleevangeliet har en fjende, som hvert år under venskabs-
maske er ved at tage livet af det. Det er idyllen! Efter
december måneds jag kommer julen med fred til de for-
travlede. Festdagene ligger som en hellig ø midt i vort
verdslige hav, en oase i vor tilværelses ørken. I de dage
suspenderer vi dens strengthed, og et mildt skær breder sig
over den hærgede hverdag

Når det er vor fornemmelse over for julen — og hvem
kender ikke til den fornemmelse? — møder vi naturligvis
også evangeliet juledag med en forventning om, at det skal
passe ind i den idyl, som så helt synes at dominere dets
omgivelser.

I et blad, som kommer i hundredetusinde af hjem ud
over landet, stod der for nogen dage siden en julebetragt-
ning, hvor denne »tilpasning« var foretaget. Der skildres en
landsbykirkejul i følgende ord: » På bænkerne sidder
man i flok og rad som selve kirken og synger med på de
gamle julesalmer, så hvælvingerne løfter sig: *Forsvunden
er nu al vor nød — al vor nød* For en stund er al hæs-
blæsende jag og travlhed på årets øvrige dage glemt, og der
er lagt et forsonende og mildnende skær af ømhed og om-
sorg, af kærlighed, hen over modgang, sorg og savn, man
måske ellers møder i hverdagen. Ja, hvis det ikke lige netop
var fordi vi allerede havde julen, så måtte vi faktisk til at
opfinde den, så vi i det mindste denne ene gang om året
kunne få sindet mentalt rensset for alle sjælens spild- og
affaldsprodukter« I disse præstelige ord har idyllen
sejret: et forsonende og mildnende skær breder sig for
nogen timer over alt det i vor tilværelse, som skal skjules.
»Julen er hjemmenes højtid, men i lige grad også kirkens«,

hedder det med et udtryk, der får en til at mindes de to fortravlede bydamer, der på deres juleindkøb kom forbi den granpyntede og oplyste kirke, hvorpå den ene indigneret udbrød: »Næh, ved du hvad, det er for galt, nu er kirken også begyndt at »bruge« julen!« Hvis nu ikke tilfældigvis Gud havde givet sig til kende, måtte vi have opfundet ham, opfundet julen som mentalhygiejnisk foranstaltning! Hvilken ugudelig tanke, hvilken fromm forræderisk tale, der i lige grad undsiger Gud som vor Herre og tilværelsen som vort uomgængelige vilkår.

Under første verdenskrig skrev Henrik Pontoppidan et digt, der hedder Jul. Jeg har flere gange i den sidste tid, når jeg som her stod over for den kirkelige idyllisering af juleevangeliet måttet tænke på det. Det lyder sådan:

Ved lygtens skin, imellem får og stude,
blev Jesusbarnet født og svøbt i klude.

Et æsel lagde ørerne tilbage
og hilste lydt den lilles første klage.

Det var i Bethlehem for længe siden,
og drengens ry er vokset stærkt med tiden.

Hans fødselsstund er årets store time,
da festlys tændes, alle klokker kime.

Men altid gennem juleaftens glæde
jeg hører æslet skryde, barnet græde.

Det Pontoppidan med dette digt angriber er først og fremmest den fromme idyl, som glemmer menneskelivets nød og elendighed, mens man hygger sig i stalden. Han hører — trods festlig klokkekimen — æslet skryde, barnet græde! Et enkelt ord kan være så afgørende for forståelsen og sådan også her. Der står ikke »og altid gennem juleaftens glæde, jeg hører æslet skryde, barnet græde«, der står *men*. Havde der stået *og*, havde det blot været en tilføjelse til idyllen, nu bryder denne hjælpeløse gråd gennem festligheden. Der er slået hul på idyllen med de ord, man kan trække vejret igen. Vi er kaldt tilbage til virkeligheden.

Men hvilken virkelighed? Ja, der er vel ingen tvivl om, at Henrik Pontoppidan ville sige til menneskets egen gudsforladte virkelighed. Og det må man lige gøre sig klart, også for ikke at tage Pontoppidan til indtægt for noget, han ikke ville tages til indtægt for: at selv om det i øjeblikket kan fornemmes som en stor befrielse at slippe for den klæge kirkelige tale, der prøver på at klistre ens øren til, så man i hvert fald ikke om julen generes for meget af sin virkelighed, så er der ikke noget evangelium i, at Pontoppidan slår hul på idyllen! Det er sin egen gudsforladte virkelighed, man befries til — og spørgsmålet er, hvor megen befrielse der så er i det? Jeg har på fornemmelsen, at Pontoppidan i hvert fald ikke ville udtale sig i særlig positive vendinger, hvis man spurgte ham, om mennesket så også dermed var blevet virkelig befriet. Han ville vel tale om befrielseskampen, som er begyndt, men i hans romaner synes det at have lange udsigter med den.

Det er en umådelig byrde, der er lagt på mennesket med denne gudløse virkelighedserkendelse, og spørgsmålet er, om den ikke vil knuse det menneske, som ikke forhærder sig — om ikke det kun i sin ensomhed har en »befrielse« at se frem til: dødens!

Med juleevangeliet derimod tror vi at befrielsen er til-sagt mennesket til livet her. Ikke sådan at forstå, at der nu lægges et forsonende og mildnende skær over tilværelsens kendsgerninger, så vi bliver fritaget for at leve med dem, men i Jesus af Nazareth tror vi, at Gud har antaget sig vor sag, kalder vort liv for sit liv. Vi bliver af ham kaldt tilbage, ikke til vor egen gudsforladte virkelighed, men til den virkelighed, som Gud har villet dele med os i Ham. Det er ikke kun et *forsonende skær*, der lægges hen over kendsgerningerne, men det er det, der er forsoningen, at Gud nu deler vore kår med os! Ingen har mere lov til at kalde livet gudsforladt, for Jesus fortæller os gennem sit liv noget helt andet.

Der, hvor der berettes om Jesu liv med mennesker, har man ikke indtryk af, at der ses bort fra det, der er svært. Det er ikke deri forsoningen eller freden består, men den

består i, at han deler sit liv med mennesker, tilgiver mennesker, elsker mennesker, men det er ikke det samme som at se bort fra noget som helst. Han er som Guds »trods alt« hos mennesker og vil ikke slippe dem.

Hvad mægter nu vel synd og død,
Gud er med Eder i al nød.

Lad storme kun al helveds magt,
Guds søn med Eder er i pagt

står der i en julesalme. Det er budskabet, der blev til med Jesus af Nazareth, at Gud er med os trods vor nød og elendighed.

I det »opbyggelige« stykke, jeg citerede for lidt siden, står der, at menigheden synger »*forsvunden* er nu al vor nød«, men det synger menigheden ikke, hvis den da kan læse indenad. Der står i salmen »*forsvunden*«, og det er noget andet. Forsvunden betyder, at den er borte, slettet — og det kan man måske godt bilde sig selv ind, når man sidder i en fuld kirke juledag, men ser man sig lidt omkring, vil man finde adskillige mennesker, enker og faderløse, for hvem al nød aldeles ikke er forsvunden. Salmisten gør sig da heller ikke skyldig i denne fromme distraktion, han bortforklarer ikke noget, men respekterer kendsgerningerne. Der hedder det forvunden! og det vil sige, at nøden er der stadig, men den er besejret, fordi vi har ham ved vor side, den er overvundet, da han delte vor nød, også den er under gudsherredømmet.

Hvad mægter nu vel synd og død,
Gud er med Eder i al nød.

Dermed er den værste nød overvundet, den nød, at man betragter sit liv som sin egen håbløse affære og sig selv som forladt af Gud og mennesker. Men derfor er det ikke sandt, at al vor nød er forsvundet, vi behøver som sagt kun at se os lidt omkring, så dementerer adskillige kendsgerninger hos os selv og andre, at vi allerede skulle befinde os i himlen.

Hvad vi hører i juleevangeliet er, at vi mennesker nu har en Herre, som har givet sig til kende for os i vor bror. Synden og døden har ikke mere uimodsagt magten over mig, for der lever en ved min side, som bestrider deres ret over mig, som er med mig i al nød.

Julen betyder ikke lidt velgørenhed fra Guds side, lidt eftergiveness over for de arme mennesker, Gud er stadig Gud, hans strengthed, som vi måske synes vi kender gennem vort eget livs strengthed, hvis vi da ikke netop snyder og lægger et forsonende og formildende skær over det, hans strengthed står stadig ved magt. Men i Jesus af Nazareth har Gud givet til kende, at hans strengthed er idel nåde!

Juleevangeliet betyder altså ikke at skellet mellem Gud og menneske nu ikke eksisterer mere, så Gud er blevet menneskeliggjort og mennesket til gengæld er blevet guddommeliggjort. Det vil vi nok gærne tro, men det er ikke tilfældet, at grænserne i julen viskes lidt ud. Gud er stadig Gud, mennesket stadig menneske, men i julebudskabet åbenbarer Guds strengthed sig som et dyb af kærlighed. I Jesus af Nazareth har Gud givet sig til kende som han er. Det må vi holde fast ved, også når vi synes, at det liv, han har givet os, kun viser hans strenge og tillukkede ansigt, så vi mest af alt føler os i hænderne på en gådefuld magt eller føler os som brikker i et absurd tilfældighedernes spil.

Vi skal altså ikke give os til i dag med juleevangeliet som udgangspunkt at spille Guds strengthed og Guds nåde ud mod hinanden. For det er to sider af samme sag. Et blik på menneskelige forhold vil da fortælle os, at der er en sammenhæng, som måske ikke i øjeblikket er os klar, men som alligevel er aldeles nødvendig, hvis ikke alt skal blive meningsløst. For strengthed uden kærlighed er tyranni, og kærlighed uden strengthed er eftergiveness.

Jeg talte for nogen tid siden med en mand, der havde været ude at tjene som dreng, langt borte fra hjemmet. Han havde længtes så ustyrligt og havde i breve hjem bøn-faldet sine forældre om at måtte forlade pladsen — som der i øvrigt ikke var noget i vejen med — i utide. »Hvad

tjener det dog til, at jeg skal gå her og have det så ondt?» skrev han. »Hvad svarede dine forældre så, de lod dig vel komme hjem?» spurgte jeg. »Nej, de gjorde ikke, og nu bagefter ved jeg, at hvis de havde gjort det, havde jeg på en eller anden måde været det ulykkeligste menneske, der kunne tænkes. Jeg ville, hvor underligt det måske kan lyde, have følt mig forrådt, hvis de havde givet efter for mine luner. For jeg vidste inderst inde godt, at deres strenghed var udtryk for deres kærlighed. Af og til havde jeg i et glimt set det. Og turde jeg tro på deres kærlighed, hvis strengheden ikke stod urokkeligt fast?»

Det er så almindeligt at forstå kristendommen sådan, at der hvor Jesus færdedes suspenderedes Guds strenghed til fordel for hans nåde. Men det er ikke tilfældet. Aldrig kom Guds strenghed måske mennesker så nær, som der hvor hans kærlighed åbenbares. Der så mennesker sig stillet over for en kærlighed, som dømte dem. Simon Peter sagde: »Gå bort fra mig Herre, thi jeg er en syndig mand« — og de flygtede alle, da de så Guds kærligheds strenghed i den korsfæstede! Der er ingen suspension af Guds strenghed at finde i Jesu kærlighed, for det er ikke eftergiveness, man møder, når han tilgiver et menneske. Så føler det sig for alvor dømt. Uden dom findes der ingen virkelig befrielse. Der er altså ingen lettelse at finde hos ham, men der er en fritagelse for det helt umulige og livsødelæggende forehavende at ville være sin egen Herre. Han gør det klart, at vort liv i hver en time har Faderens bevågenhed.

Guds almagt i Faderens gerninger og Guds kærlighed i Sønnen fra Nazareth er født af samme guddommelige vilje.

Det er Jakob Knudsen, der i en af sine jyske fortællinger beretter om sit besøg i et hjem, hvor skellet mellem børn og forældre helt er slettet. Strengheden er afskaffet, kærligheden derfor også — og i stedet for råder der en slap og ligeglad eftergiveness, som er helt uden myndighed, så alt flades ud. Til sidst rejser Jakob Knudsen sig — fuld af lede over at se livet i sådant forfald. Han går udenfor: »... Jorden var frossen forneden. Foroven den tætteste stjernevimmel. Der var næsten intet himmelsyn at se.

Overalt sølvblankt eller sølvmat af stjerner og stjernetåger. Hvilken ro og orden, hvilken urokkelig pålidelighed. Intet forføngeligt og forgjængeligt vrøvl. — Hvilken almægtig uskyld! Almægtig til at drukne publikums iagttagende øjne som i evig usethed! — Lidt efter fornåm jeg — gennem natteskureringen på jorden — julens nærhed. Og jeg følte, at julen var stjernehimlen jævnbyrdig, — som Guds kærlighed er jævnbyrdig med hans almagt. Den samme urokkelige pålidelighed, den samme fjernhed fra forføngeligt og forgjængeligt vrøvl. Den samme uskyld, — som et barns, der aldrig har elsket, som en jomfrus, der elsker første gang. Men almægtig, den almægtige kærligheds uskyld, som, i hvor meget den betragtes og lovprises, forbliver dog ren, som var den evig useet« Og han går trøstet ind efter dette møde med det evige.

Guds kærlighed er jævnbyrdig med hans almagt!

Det er juleevangeliet, at

Han som var frygtelig
og utilgængelig
i sin høje bolig,
han nu i barnedragt
har sig i krybben lagt,
med vort støv fortrolig.

Født er han ved midnatstid,
skabte sol og måne,
han som ejer verden vid,
hus i stald vil låne;
han, som på skyerne
ager blandt stjernerne,
svøbes som de spæde!
Han, som på dommedag
taler med tordenbrag,
nu man hører græde!

Men det er ikke kun en ynkelig barnegråd, der fortæller om livets elendighed og nød, vi hører, vi ved, at han, der græder, er sønnen, der har faderens bevågenhed! Den søn, der vil være vor bror.

Helge Skov.

Den usynlige regering i USA

David Wise & Thomas B. Ross: Den usynlige regering i USA.
(Biilmann og Eriksen.)

Forberedelse af vigtige politiske beslutninger og hemmelighedskræmmeri har hørt sammen, om ikke fra tidernes morgen, så da inden for så vid en horisont, som de fleste af os kan overskue. Særlig fra udenrigspolitikken ved vi, at diplomatiet mellem staterne, der førte til vigtige beslutninger, har udfoldet sig i den dybeste hemmelighed.

Man kan sige, at hemmelighedskræmmeriet ikke er særlig overraskende i tider eller på steder, hvor de politiske beslutninger træffes af en regering, der ikke har noget demokratisk grundlag; men i vore tiders demokratier kunne man tro, at hemmelighedskræmmeriet måtte være bandlyst. Hvis vigtige beslutninger skjules for befolkningen, svækkes folkestyret i tilsvarende omfang. Og hvis man undskylder hemmelighedskræmmeriet med, at befolkningen ikke har forudsætninger for at vurdere de hemmelige beslutninger, og at åbenhed ville give grobund for usaglig propaganda, har man hermed erkendt, at folkestyret har spillet fallit.

»Jeg kender intet sikkert sted for samfundets højeste magt bortset fra folket,« skrev Thomas Jefferson, og han fortsatte: »Hvis vi ikke mener, at folket er tilstrækkeligt oplyst til at udøve kontrol med fuld klogskab, er midlet ikke at fratage folket kontrollen, men at forøge folkets klogskab.«

Det er ikke nogen overdrivelse at sige, at Jefferson's forslag om at give befolkningen bedre oplysninger fremfor at reducere befolkningens indflydelse på sin egen skæbne, har haft uendelig ringe virkning. I de godt halvandet hundrede år, der er gået, siden Jefferson fremsatte sin tillids erklæring til folkestyret, er de vestlige demokratier vel på papiret blevet udbygget, men næppe blevet styrket i realiteten, fordi samfundets forskellige magtcentre (det gælder såvel de offentlige som de private) er vokset enormt i styrke, uden at denne vækst modsvares af bedre og sagligere oplysninger, der er forudsætningen for, at vi kan kontrollere magtgrupperne. Tendensen er tydeligst i Jefferson's hjemland, USA.

»USA har i dag to regeringer. Den ene er synlig, den anden usynlig. Den ene regering læser folk om i aviserne, og børnene studerer den

i bøger om samfundslære. Den anden er det komplicerede skjulte maskineri, som udfører de Forenede Staters politik i den kolde krig. — Den anden, den usynlige regering, indsamler oplysninger, driver spionage og planlægger og udfører hemmelige operationer over hele verden.◀

Disse udtalelser er hentet fra indledningen til en bog om »den usynlige regering i USA«, der i efteråret 1964 er udkommet på dansk. Bogen er skrevet af to meget dygtige journalister, David Wise og Thomas B. Ross, der i 1962 blev kendt for en fremragende gennemgang af en enkelt vigtig begivenhed i den kolde krig, nemlig U-2-spionage affæren i 1960, der satte en stopper for det planlagte topmøde i Paris.

Med samme udførlighed som i bogen om U-2-affæren har de to forfattere i »Den usynlige regering i USA« beskrevet og analyseret de hemmelige magtgrupper, der i dag har en helt afgørende indflydelse på USAs udenrigspolitik og dermed på spørgsmålet om krig og fred, og efter læsningen af bogen er man ikke i tvivl om, at al snak om, at de hemmelige magtgrupper skulle være en trussel mod demokratiet, er for optimistisk. De hemmelige magtgrupper har forlængst været med til at fortære det meste af demokratiets grundlag, og hvis den nuværende udvikling får lov at fortsætte — hvad alt tyder på, at den vil —, er der al mulig udsigt til, at den usynlige regering i forening med andre stormagters tilsvarende organisationer vil bidrage til en udvikling henimod tilstande, som intet sundt menneske ønsker: kriser, lokale krige og elendighed, der med al sandsynlighed før eller siden vil slå over i verdenskrig.

Som grundlag for denne dystre konklusion skal jeg her nærmere omtale bogens afsnit om forbundsregeringens efterretningstjeneste, CIA, der er centrum for den usynlige regering, omend ikke dens eneste organisation; der findes en række andre amerikanske efterretningsvæsen; og desuden omfatter den usynlige regering ifølge bogen mange andre afdelinger og enkeltpersoner, der udadtil ser ud som dele af det normale regeringsmaskineri; og den omfatter tilmed forretningsforetagender, universiteter og andre institutioner, der tilsyneladende er private. Men størsteparten af bogen handler om CIA, som også i sig selv er et studie værd:

Hvor mange mennesker, der er ansat i CIA, ved man ikke nøjagtigt som udenforstående. CIAs folk optræder altid under dække, fx. af ansættelse i et privat firma. Wise og Ross anslår antallet af folk, der er beskæftiget med efterretningsvirksomhed i USA til ca. 200.000. Dette koster USA omkring 4 milliarder dollars årlig, d. v. s. næsten 30 milliarder kroner. Det nøjagtige tal kender man ikke, fordi organisationens budget er skjult under andre bevillinger. Kongressen bevilger penge til CIA uden at vide, hvor meget der bevilges, og hvordan

pengene vil blive givet ud. Her, som på alle punkter, der berører CIA, opretholdes den strengeste hemmelighedsfuldhed.

Af forfatterens redegørelse fremgår, at de ansatte er uden nogen retsbeskyttelse. Er en mand blevet fyret på grund af ukorrekt optræden, kan dette spørgsmål af hensyn til landets sikkerhed ikke afgøres af domstolene, men CIAs personalechefer udøver en ukontrolleret justits; i denne forbindelse bemærker forfatterne, at selvmordsprocenten blandt ansatte i efterretningstjenesten er påfaldende høj, ligesom nervesvækkelser og andre psykiske forstyrrelser hos personalet hører til dagens orden.

Det er ikke så underligt. Spionhåndværket, som det kaldes med en lidt romantisk betegnelse, adskiller sig hverken m. h. t. mål eller midler fra organiseret gangstervirksomhed, hvis samfundsfjendtlighed dog erkendes af statens myndigheder. Hemmelighedskræmmeriet og den lukkede tilværelse kan efter sagens natur kun øve tiltrækning på folk, hvis sjæleliv på en eller anden måde er fundamentalt usundt. Det er også betegnende, at størsteparten af CIAs ledende personale — eller rettere det, der kan identificeres — politisk set hører til på Goldwater-fløjen, og at en række af Hitlers efterretningsfolk har tilknytning til CIA.

Den virksomhed, som den amerikanske folkevalgte forsamling, kongressen, har overdraget CIA ved den nationale sikkerhedslov fra 1947, er meget uklart defineret. Hovedområdet for CIAs virksomhed er som allerede antydnet egentlig spionage- og kontraspionagevirksomhed alle steder i verden, også inden for USAs egne grænser. Bogens oplysninger om efterretningstjenestens anvendelse af moderne tekniske hjælpemidler, herunder de elektroniske, og de perspektiver, der hermed åbnes for fremtiden, er fantastiske.

Hvis CIAs hverv indskrænkede sig til egentlig efterretningsvirksomhed, d. v. s. indsamling og bearbejdelse af oplysninger af betydning for landets sikkerhed, kunne man næppe ophøje CIAs ledere til medlemmer af en usynlig »regering«. Der er jo ingen der kan beskyldes fx. den danske efterretningstjeneste for at sidde inde med *regeringsmagt*. Men CIAs virksomhed rækker også langt videre. Dets mest betydningsfulde aktivitet kan bedst og kortest karakteriseres som organisering af og støtte til statskup, paladsrevolutioner og anden militær indblanding i fremmede staters anliggender. Bogen nævner talløse eksempler på, at CIA gennem radiostationer spredt ud over det meste af kloden har opfordret til eller støttet uroligheder eller opstande, herunder Ungarn-opstanden i 1956; og den gennemgår adskillige tilfælde, hvor CIA har organiseret egentlige militære operationer, fx. i Laos, Vietnam, Indonesien, Guatemala og Iran. Bedst kendt er vel CIAs indsats i forbindelse med invasionen i Svinebugten på Cuba i 1961, som de spredte cubanske flygtningegrupper aldrig ville have været i stand til at organisere på egen hånd.

Der var altså ikke tale om, at CIA blot ydede støtte til en kontrarevolution, men om en af CIA planlagt, organiseret og finansieret krigshandling over for en fremmed stat.

Men netop med udgangspunkt i Cuba-invasjonen i 1961 kan man over for påstandene om, at der optræder en usynlig regering, indvende: blev da ikke denne invasionsplan godkendt af den folkevalgte præsident, der jo i allerhøjeste grad er synlig. Svaret er jo; men langt fra alle vigtige beslutninger inden for CIA bliver forelagt præsidenten, og hvad nytter kravet om formel godkendelse fra præsidenten, når CIAs ledelse er enerådlig over de oplysninger, som er grundlaget for præsidentens beslutning. Hvis CIAs ledelse i en sådan situation selv går ind for operationen, kræver det ikke særlig opfindsomhed at tilrettelægge planerne således, at præsidenten kun kan sige ja.

Også af en anden grund er præsidenten ifølge bogens forfatter i lommen på CIA: en præsident arbejder i stadig bevidsthed om, at misfornøjede medlemmer af den usynlige regering kan underminere hans politik ved at lade oplysninger sive ud til kongressen og dagbladene. Som eksempler nævner forfatterne foruden Svinebugt-invasjonen raketkrisen på Cuba i 1962, hvorom det siges, at der var embedsmænd i det hvide hus, der havde mistanke om, at højtstående folk inden for CIA forsøgte at underminere Kennedys stilling under krisen ved at forsyne Kennedys politiske modstandere med oplysninger. — På tilsvarende måde kan man fortolke den usædvanlige offentliggørelse af en intern CIA-rapport i august i år om Vietnam som en cadeau til præsident Johnsons republikanske modkandidat, senator Goldwater. Rapportens redegørelse for regeringens ringe militære succes og dens antydning af planer om den af Goldwater forkætrede neutralisering af Vietnam blev ifølge New York Times offentliggjort, fordi et stort Chicago-blad havde fået fat i et exemplar — sandsynligvis ved en bevidst indiskretion fra CIA — og havde givet udtryk for, at det agtede at offentliggøre rapporten i uddrag. Som man måske husker, var mistænkeliggørelsen af Johnsons Vietnam-politik og kravet om militær intensivning af krigen mod de vietnamesiske oprørere et hovedpunkt i Goldwaters valgkampagne.

Er præsidenten således afhængig af CIA, er kongressen og vælgerbefolkningen det i endnu højere grad. Kongressen har reelt ikke nogen muligheder for at bedømme, om CIA foretager sig noget ulovligt, endside om dets operationer ligger inden for rammerne af det politisk forsvarlige. CIAs virksomhed holdes ikke blot hemmelig, den fører efter sagens natur også til, at uforklarlige episoder, som CIA står bag, camoufleres med halve sandheder eller sorte løgne, selv fra USAs synlige regering. Fx. påstod Washington, efter at U-2-maskinen i 1960 var blevet tvunget ned over Sovjet-unionen, at det drejede sig om en meteorologisk opklaringsflyver, som ved en fejltagelse var

kommet ind over den sovjetiske grænse fra Tyrkiet, da piloten fik vrøvl med sit iltapparat. 2 dage senere, da Moskva meddelte, at såvel maskine som pilot var i de russiske myndigheders besiddelse, indrømmede USA, at der var tale om et spionagetogt, men man påstod samtidig, at der ikke havde foreligget nogen bemyndigelse fra Washington til at foretage denne flyvning. To dage senere gav daværende præsident Eisenhower en ny forklaring, hvorved han påtog sig ansvaret for spionageflyvningerne.

Et andet eksempel på, at offentligheden føres bag lyset, har man i CIA's forberedelser af invasionen i Svinebugten, hvis planlægning allerede var langt fremme under præsidentvalgekampagnen i 1960. Dette var demokraternes kandidat John F. Kennedy blevet orienteret om, og det var et centralt punkt i Kennedys valgkampagne, at de demokratiske anti-Castro-styrker måtte understøttes af USA med det mål at styrte Castro. I sin bog »Seks kriser« skriver Kennedys modkandidat, Nixon, der som vicepræsident under Eisenhower havde haft afgørende indflydelse på planerne, at Kennedy med disse udtalelser »bragte hele operationen i fare«, og han fortsætter: »Der var kun én ting, jeg kunne gøre. Den hemmelige operation måtte beskyttes for enhver pris. Jeg kunne ikke engang antyde, at USA hjalp oprørsstyrkerne i og uden for Cuba. I virkeligheden måtte jeg gå til den anden yderlighed: jeg måtte angribe Kennedys forslag om at yde sådan hjælp som forkastelig og uansvarlig.« — Det gjorde Nixon i taler og i fjernsynsdebatter; han sagde bl. a., at Kennedys forslag om hjælp til anti-Castro-styrkerne var det »mest chokerende, ansvarsløse forslag, som nogensinde er blevet fremsat af en præsidentkandidat under en valgkampagne i vor tid,« og at forslaget virkeliggørelse »på stedet ville krænke fem aftaler mellem amerikanske lande og USAs forpligtelser over for FN«. — Men de millioner, der så Nixon og Kennedy diskutere det cubanske spørgsmål i fjernsynet, havde ingen mulighed for at vide, at kendsgerningerne blev fordrejet og undertrykt, og at Nixon officielt indtog en holdning, der var stik imod hans virkelige overbevisning, og at modkandidaten var klar over dette.

Dette og en række andre eksempler fra bogen på, at befolkningen føres bag lyset, viser, hvor langt magthaverne har fjernet sig fra Jeffersons idealer; og til denne mistillid til befolkningen, der viser sig i CIA's fordægte adfærd, svarer CIA's politik, der konsekvent har støttet de mest korrupte regimer på det yderste højre overalt, hvor man kunne komme til det, mens omvendt CIA har bekæmpet politiske bevægelser, hvis programmer indeholder antydninger af sociale velfærdsidealer. Endelig kan man ikke se bort fra, at CIA, hvis eksistens hviler på den kolde krig, er interesseret i at hindre ethvert fremskridt, der kan føre til afspænding og dermed gøre CIA mindre

påkrævet. Under denne synsvinkel bliver det forklarligt, at CIA ikke i 1960 indstillede U-2-spionageflyvningerne over Sovjetunionen i god tid førend det planlagte topmøde i Paris, hvis afspændingsvirkning verdensoffentligheden nærede stor forventning til. Man må i det hele ikke være blind for, at det er en smal sag for CIA at fremkalde episoder, der skaber spænding mellem øst og vest eller omvendt hindrer afspænding.

Men — efter læsningen af bogen om den usynlige regering må man rejse det spørgsmål: hvordan har forfatterne overhovedet kunnet indsamle materiale om CIA, når organisationens arbejde omgives med al mulig hemmelighed og bortforklares så omhyggeligt? Og kan man virkelig under disse omstændigheder fæste lid til bogen? Svaret er, at det må have været en uhyre vanskelig opgave at skrive bogen; men når det kan lade sig gøre, hænger det sammen med, at der trods alt er ting, der ikke i det lange løb kan skjules for offentligheden, fx. CIAs medvirken under Svinebugt-invasionen. Hertil kommer, at forfatterne har været meget grundige med at indsamle oplysninger om enkeltpersoner, der på den ene eller den anden måde har været indblandet i CIAs aktiviteter; og størsteparten af bogens oplysninger er veldokumenterede. Men det er klart, at bogen ikke er noget udtømmende studie over CIA. Der findes givetvis mange alvorlige begivenheder i udenrigspolitikken, som CIA har været ansvarlig for, uden at det har været muligt at placere ansvaret. Et sted siges det, at CIAs funktionærer hævder, at størsteparten af organisationens operationer er forløbet heldigt; hertil bemærker forfatterne, at der *har* været et stort antal velkendte fiaskoer; hvis derfor CIAs påstand om en stor procentdel heldigt udførte operationer er rigtig, kan man heraf slutte, at antallet af hemmelige operationer har været langt større, end man har anet, selv inden for velinformerede kredse.

Når således den usynlige regering er vanskelig at kontrollere for præsidenten — selv om han måtte have den bedste vilje —, når den er umulig at kontrollere for kongressen og befolkningen, og når endelig udenforstående med bistand af samfundsvidenskaberne er afskåret fra at analysere dens sammensætning og virksomhed på udtømmende måde, har man en del af forklaringen på, at den usynlige regering fra 1947 til i dag har kunnet udvikle sig til en afgørende magtfaktor i udenrigspolitikken. Vi må erkende, at de afgørende udenrigspolitiske beslutninger i disse år, herunder spørgsmålet om atomkrig, vil kunne bestemmes af en lille gruppe ukontrollerede magthavere, som ikke har noget demokratisk mandat, hvis dømmekraft vi har al mulig grund til at betvivle, og hvis handlinger vi ikke kan kende. — Og når man ser CIA forsvaret med, at organisationens virksomhed er en nødvendighed i den kolde krig, kan man dels svare, at CIA sandsynligvis selv har været med til at skabe og skærpe den kolde krig,

dels kan man med bogens forfattere tvivlende spørge, om det er et effektivt forsvar mod fjenden at blive som han (eller rettere som man fremstiller ham).

Når man står over for et værk som bogen om den usynlige regering, der er så værdifuld som nogen videnskabelig analyse, men som på grund af den usynlige regerings fordægtighed ikke har kunnet blive udtømmende, må man sande — som så ofte før i historien — at de samfundsmæssige indretninger, som vi teoretisk set skulle kunne beherske, har taget magten fra os og nu truer hele vores existens.

Ole Krarup.

Askov højskole nov. 1963 — okt. 1964

November 1963 begyndte den 99. vinterskole med fuldt hus ligesom de fleste af alle de tidligere år, også sommeren 1964 havde så velbesøgte kursus, som vi ønsker: 3 mdr.'s sommerskole, 3 mdr.'s Nordisk lærerkursus og 4 ugers Nordisk lærerkursus i juli.

På vinterskolen var der i alt 328 elever. Det er dog sådan, at vi ikke på noget tidspunkt havde alle eleverne samlet. Der er altid nogle mandlige elever, der på grund af militærtjeneste først kan komme til december eller januar, ligesom der altid blandt så mange må være nogle, der rejser før tiden. December var den måned, vi havde flest, nemlig 319.

Af de 328 elever var 139 mandlige elever, og af dem var 8 udlændinge, 46 af eleverne var over 25 år, 73 var 21—24 år og 20 var 19—20 år, det giver en gennemsnitsalder på 24 år, noget højere end tidligere år.

Af de 131 danske elever var 30 fra hovedstaden og 27 fra købstæder, mens 74 var fra landdistrikter og stationsbyer. 42 var eller havde indtil opholdet været landmænd, 28 af de mandlige elever var studenter, 3 var folkeskolelærere, og af resten var 49 beskæftiget indenfor handel og industri, mens 17 repræsenterede andre erhverv. 8 af de mandlige elever havde før været på Askov højskole.

Af de 189 kvindelige elever var 10 fra udlandet. 46 af eleverne var over 25 år, 66 var 21—24 år, resten, 77 var 19—20 år. En aldersfordeling der svarer til tidligere år med gennemsnitsalder godt 22½ år. Af de 179 danske elever var 61 fra hovedstaden, 59 fra købstæder og 59 fra landdistrikter og stationsbyer. 14 elever havde husligt arbejde som erhverv, 53 var beskæftiget ved handels- og kontorvæb, 28 var sygeplejersker, 9 var lærerinder og 55 var studenter. Resten fordeltes over forskellige andre erhverv. 5 af eleverne havde været her før.

208 elever på vinterskolen havde statsstipendium til et samlet beløb af kr. 294.285,00.

Det 3 måneders udvidede sommerkursus 1964 var besøgt af i alt 167 elever (126 kvindelige og 41 mandlige). På 4 nær var alle elever her i alle 3 mdr. 3 mdr.'s Nordisk lærerkursus besøgte af i alt 23 deltagere (14 kvindelige og 9 mandlige). I alt i de 3 mdr. 190 elever.

Af sommerskolens 41 mandlige elever var 4 andet års elever. 12 var fra København og 17 fra provinsbyer, mens 10 var fra landdistrikter, 2 var fra udlandet. 13 af dem var over 25 år, 22 var 21—24 år, og 6 var 19—20 år. 3 af dem var landmænd, 14 var beskæftiget indenfor offentlige månedsmøder før jul havde vi pastor Kaj Thaning, fhv.

håndværk og industri, 7 ved handels- og kontorlag, 9 var studenter og 8 fra andre erhverv.

Af de 126 kvindelige elever var 5 fra udlandet. Der var 5 andet års elever. Fra hovedstaden var der 27, fra provinsbyer 51, mens resten, 43, var fra landdistrikter og stationsbyer. Der var 11 kvindelige elever over 25 år, 54 var 21—24 år, og 61 var 19—20 år. — 8 af eleverne var beskæftiget ved husligt arbejde, 6 ved håndværk- og industri, 45 ved handels- og kontorlag, 13 var sygeplejersker, 25 studenter, 16 børnehavelærerindeaspiranter. 13 var beskæftiget i andre fag eller havde endnu ikke valgt erhverv.

93 af sommerskolens elever havde statsstipendium på et samlet beløb af i alt kr. 56.308,50.

På 4 ugers lærerkursus i juli var der i alt 64 deltagere. Heraf 18 fra Island, 4 fra Norge og 7 fra Sverige.

Skolens faste kursus har i tiden november 1963—oktober 1964 haft i alt 582 elever, omregnet i årselever (d. v. s. antal elever à 12 mdr.) bliver det 205.

Fra 1. november 1963 skete der som nævnt i sidste årsberetning en større ændring i lærerstaben, idet Else Bartholdy og Holger Kjær trådte tilbage som faste lærere, og Jørgen Knudsen og Jørgen Fastrup kom til som nye. Fra 1. maj tog også S. Juul Andersen sin afsked, men ligesom Holger Kjær fortsætter han som timelærer ved skolen. Endvidere rejste Thormod Christensen, der har været lærer her de sidste år, efter sommerskolen på studierejse til USA. I sommerhalvåret havde Uffe Geertsen studieorlov.

Som lærere i pottemageri havde vi om vinteren frk. Hanne Slott og om sommeren arkitekt Jens Høyrup.

Der er i året blevet undervist i alt 12754 lærertimer, heraf 3716 timer på sommerskolen og 9038 timer på vinterskolen. Både på sommer- og vinterskolen anvendes 8 timer om ugen til fællesforedrag for alle elever. Fælles for alle, men valgfri, er også foredragene i kunsthistorie og musikgennemgang. I modsætning til tidligere foregår timerne i samfundsspørgsmål i mindre hold på 20—35 deltagere med kvindelige og mandlige deltagere blandet. Blandede hold blev også sidste vinter gennemført for danskundervisningens vedkommende. I øvrigt er der ikke sket større ændringer i timeplanen. Der udbydes stadig ca. 45 forskellige særhold med en trediedel løbende med 2 egentlige dobbelttimer vinteren igennem, mens af de andre 30 hold den ene halvdel afløses fra februar af den anden halvdel. Hver elev har altså mulighed for at vælge 3 forskellige særhold. Stammen i særholdsemnerne er uændret. Enkelte emner kan forsvinde og nye komme til, eftersom lærere rejser og kommer, eller der tages nye emner op for at imødekomme interesser og behov hos eleverne.

Antallet af gæstelærere har i det forløbne år været stort. Til de kontorchef Ph. Rosendal, redaktør Adolf Rastén og forfatteren Peder

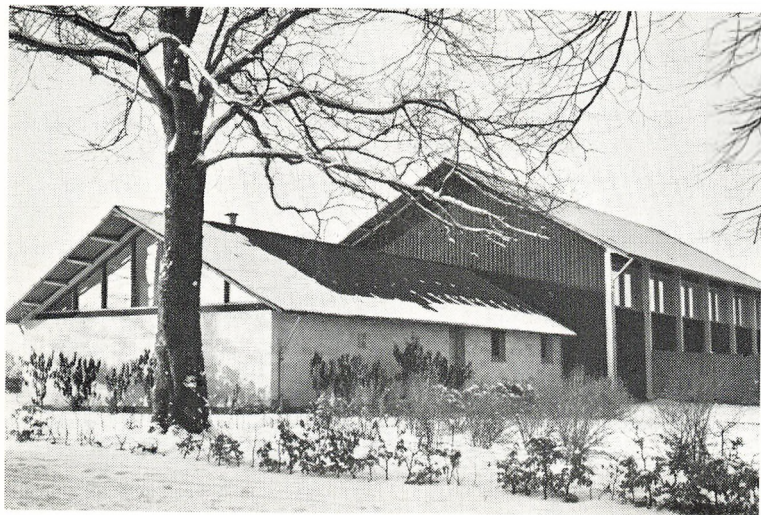

Foto: Lauge Svold, Askov

Foto : Lauge Svold, Askov

P. Rohde. Efter jul forfatteren Jørgen Bukdahl, redaktør Danstrup, docent, dr. theol. Pontoppidan Thyssen, professor Otto Kofoed Hansen og forfatteren Bjørn Poulsen.

Foruden til de offentlige møder havde vi en del gæstelærere til orienteringstimer: Politisk orientering gav fhv. finansminister Thor-kild Kristensen og forstanderne Einar Jensen, Kjærgaard, og A. Dam Kofoed, Askov forsøgsstation. Af andre nævner vi forfatterne Palle Lauring og Peter Seeberg.

I kunstugen talte John Danstrup, Keld Heltoft, Hans Lyngby Jepsen, Sv. Havsteen Mikkelsen, Ole Wivel og endvidere 2 musiktimer ved Herman D. Koppel. I festsalen var arrangeret en udstilling af raderinger af Johannes Larsen.

Sommerens gæstelærere var den franske doktor Erica Simon, pastor Kai Thaning, pastor Knud Hansen alle med enkelte foredrag og med 5 foredrag hver: Jørgen Bukdahl, John Danstrup og adjunkt Steffen Heilskov Larsen.

I vinterens og sommerens løb havde vi forskellige koncerter, bl. a. havde vi Vestjydsk orkester, Koppel-kvartetten og pianisten, professor Jürgen Uhde samt Bent Axen's jazz-orkester. Lørdagsaftenerne blev som sædvanlig udfyldt med underholdning af lærere og elever. Foruden elevernes egne underholdningsaftener havde vi flere aftener med sangor og dramatikhold (Holberg: Ulysses og Arthur Miller: Heksejagt).

Sommerens elevmøde sidst i juni var godt besøgt. Der var god stemning og stor interesse for lærernes oplæsning (Slutspil af Samuel Becket) og for foredragene af Jørgen Knudsen, Niels Højlund og Knud Hansen.

Også elev- og efterårsmødet 12.—15. september var godt besøgt. Gæsteforedragsholderne her var generalkonsul Troels Fink og 2 tidligere askovlærere, biskop Dons Christensen og domprovst Jørgen Bøgh. Søndag aften havde vi musikaften med Birkelund-kvartetten.

Imellem sommerskole og vinterskole husede vi som sædvanlig en del andre kursus: Dansk Amatørorkesterforening, Civilforsvarets Lottekorps, Dansk dyrlægeforening, Konservative Gymnasiaster og andre.

Med hensyn til skolens ydre rammer skete der ikke store ting i det forløbne år. Skolen må nu samle kræfter til et større fremstød på dette område. Der tales om ny foredragssal, om nye kollegiebygninger og nye klasseværelser til erstatning af Gule Hus og Hvide Hus. Men noget håndgribeligt er altså ikke sket, der er dog i anledning af skolens hundredårsjubilæum i 1965 nedsat en indsamlingskomité med Hans Sølvhøj som formand. Komiteen regner med at kunne samle penge til hjælp til en foredragssal, som skal opføres, så snart byggetilladelse kan opnås. Der bliver dog hverken foredragssal eller kollegiebygning færdig til skolens 100 års jubilæum i efteråret 1965.

Andreas Nielsen.

Askov højskoles regnskab

DRIFTSREGNSKAB FRA 1. MAJ 1963 TIL 30. APRIL 1964

Indtægter:

Indgået for diverse kursus:

Sommerskolen (undervisning)	71.300,00	
Vinterskolen (undervisning)	281.170,85	
Julikursus (undervisning)	3.950,00	
Efterårsmøde (undervisning)	1.540,90	
Andre kursus og møder (overskud).....	18.373,00	
Efterbetaling	2.216,87	378.551,62

Husholdningsregnskab:

Indgået for kost fra:

Elever	386.426,00	
Julikursus	9.075,00	
Andre kursus	67.283,60	
Lærere, gæster m. fl.	27.818,00	490.602,60

Salg fra gartneriet	9.607,17	
		500.209,77

÷ Udgifter til:

Fødemidler, gartneri m. v. . . .	449.881,49	
Andel i lys og varme	14.000,00	
Andel pedel- og arbejds løn..	19.000,00	482.881,49
		17.328,28

Lejeindtægter:

Elever	86.090,00	
Kursus	3.070,00	
Lærerboliger	24.577,00	113.737,00

Østergaards legat

70,00

Tipsmidler til skolens historie.....

4.000,00

÷ Udbetalt à conto honorar.....

3.600,00

400,00

Diverse indtægter

100,80

Statstilskud:

Finansloven 1963—64

(4 kvartaler)

67.000,00

Højskoleloven § 8 for finans-

året 1962—63

548.777,16

615.777,16

÷ Tilskud til ubemidlede elever,

overført til:

Vinterskolen

4.500,00

Lærerkursus

2.500,00

7.000,00

608.777,16

1.118.964,86

Udgifter:

Lærerlønninger		607.443,81
Reparation og vedligeholdelse		120.053,44
Sundhedskonto		4.099,35
Undervisningsmidler		5.088,62
Biblioteket		13.381,96
Skatter, afgifter og forsikringer		16.542,56
Renter		140.965,93
Omkostninger		114.313,66
Afskrivninger:		
Inventar, 15 pct. af kr. 301.390,39	45.208,56	
Gl. bygninger, 5 pct. af kr. 850.816,65	42.540,53	87.749,09
Overskud		9.326,44
		<u>1.118.964,86</u>

STATUS PR. 1. MAJ 1964

Aktiver:

Omsætningsformue:		
Kassebeholdning	8.334,36	
Postgiro (skolen)	17.106,71	
Postgiro (Dansk Udsyn)	11.614,28	
Andelsbanken nr. 63646	240.695,79	
Andelsbanken nr. 9018	39.350,45	
Tilgodehavende stipendier	11.750,00	328.851,59
Anlægsformue:		
Inventar:		
Saldo pr. 1. maj 1963	283.881,25	
Nyanskaffelser 1963—64 ..	17.509,14	
	<u>301.390,39</u>	
÷ Afskrivning i år	45.208,56	256.181,83
Skolens bygninger:		
Saldo pr. 1. maj 1963	4.966.719,19	
Forbedringer m. m. 1963—64	43.674,08	
	<u>5.010.393,27</u>	
÷ Afskrivning i år	42.540,53	4.967.852,74
(Ejd. værdi kr. 2.821.300,00)		
(Ministeriets vurdering		
incl. inventar		
kr. 5.140.872,00)		
Forsøgsmøllen (ejendomsværdi kr. 44.700,00)	31.750,00	
Pantebrev »Lausbøllgaard«	50.000,00	5.305.784,57
(Deponeret i Andelsbanken til sikkerhed		
for evt. gæld)		
		<u>5.634.636,16</u>

Passiver:

Kortfristet fremmedkapital:

Forud indbetalte kontingenter m. v. vedrørende Dansk Udsyn	38.791,65	
Forud indbetalte skolepenge for 1964—65	889,42	
Restgæld malerier	<u>20.000,00</u>	59.681,07

Langfristet fremmedkapital:

Prioritetsgæld:

Statslån	2.681.500,00	
Jydsk Grundejer-Kreditf.:		
Nr. 316	6.894,67	
Nr. 604	527.116,04	
Nr. 1348	325.108,38	
Nr. 3389	15.233,46	
J. Th. Arnfred (Askovhus)	<u>15.000,00</u>	3.570.852,55

Installationslån:

Møllehuset	100,00	
Askovhus	<u>2.143,00</u>	2.243,00
		3.573.095,55

Forskud på statstilskud for finansåret 1963—64..... 530.000,00

Egenkapital:

Kapitalkonto:

Saldo pr. 1. maj 1963	1.023.585,03
Overskud ifølge driftsregnskabet	9.326,44
Overført fra Dansk Udsyn (giro)	<u>11.614,28</u>
	1.044.525,75

÷ Rest malerier

	<u>30.000,00</u>	1.014.525,75
--	------------------	--------------

Byggefond:

Saldo pr. 1. maj 1963	457.333,79	1.471.859,54
		<u>5.634.636,16</u>

Foranstående driftsregnskab og statusopgørelse er i overensstemmelse med højskolens bogholderi, som vi har revideret i henhold til beretning af dags dato til bestyrelsen.

Kolding, den 5. august 1964.

Revisionsfirmaet E. Frandsen.

Poul Parkegaard,
statsautoriseret revisor.

/ *E. Meng,*
revisor, civiløkonom.

Legater knyttede til Askov højskole

LUDVIG OG CHARLOTTE SCHRØDERS MINDELEGAT

bestemt til understøttelse af elever på Askov højskole. Legatets størrelse er 11320,20 kr., hvorfor der foreligger obligationer på de 7000 kr. og en sparekassebog på resten.

RASMUS FENGERS LEGAT

er givet direkte til støtte for skolen. Legatet ejer 3000 kr. i kreditforeningsobligationer og en sparekassebog på 6437,68 kr. Af renten er anvendt til støtte for elever kr. 645,—.

MORTEN JØRGENSEN OG HUSTRUS LEGAT

er givet til friplads på den almindelige pighøjskole om sommeren. Legatet ejer 2000 kr. i obligationer. Renten vil blive anvendt til støtte for en pige på sommerskolen.

N. F. S. GRUNDTVIGS MINDELEGAT

stiftet 1883 af en »norsk højskoleven«, er på 3060,79 kr., for 2000 kr. andelsbevis og 1060,79 i bank.

ASKOV BIAVLERFOND

Legatet er oprettet af »en ven af flid og nøjsomhed«. Det består af obligationer på 1500 kr. og en sparekassebog på 216,37 kr. Renten er efter fundatsens bestemmelse anvendt til støtte for biavlens i Jylland efter forslag fra biavlereforeningens styrelse.

VIGGO ULRIKS PRÆMIELEGAT

Legatet ejer en obligation på 2000 kr. og en sparekassebog i Vejen Sparekasse på 1075,73 kr.

HEINRICH OG JOHANNE NUTZHORN'S LEGAT

Legatet er skænket af Johanne og Heinrich Nutzhorn i 1925. Grundkapitalen er 4000 kr., beløbet indestående i Brørup Bank. Med påløbne renter udgør legatsummen 6141,24 kr.

SOGNEFOGED JOHS. POULSEN OG HUSTRUS LEGAT

Legatet, der blev oprettet 1946, er på 5000 kr. Renten skal tildeles elever fra Årre sogn i portioner à 200 kr.

Med påløbne renter udgør legatsummen pr. 1. maj 1963 6455,77 kr. (heraf 5000 kr. i kreditforeningsobligationer). Der blev uddelt 2 legater, ialt 400,— kr.

GARDEJER CHR. SKRIVERS OG HUSTRUS LEGAT

Legatet ejer kreditforeningsobligationer for 12000 kr. og 1982,47 kr. i bank. Der er sidste år uddelt legater for 720,— kr.

Askov Lærlinges generalforsamling

den 12. september 1964

Formanden bød velkommen. Forstander Arnfred valgtes til dirigent. Traditionen tro var den gamle foredragssal næsten fyldt af efterårsmødets deltagere.

Lis Rasmussens beretning var et udførligt referat af bestyrelsesmødet. Knud Hansen havde tidligere nævnt, at enhver var velkommen til generalforsamlingen, også ikke-medlemmer. Lis Rasmussen gjorde nu opmærksom på, at hun i mange år havde arbejdet på at få flere medlemmer i Askov Lærlinge, og at hun syntes, at en sal fyldt med medlemmer var at foretrække.

Da Andreas Nielsen er syg, oplæste formanden regnskabet. Forstander Arnfred spurgte forsamlingen om kommentarer til beretning og regnskab og var mere end villig til at give ordet fra sig. Ingen syntes at have lyst eller trang. Nu gav forstander Arnfred i en kort tale et tidligt farvel til den gamle foredragssal, som jo om et par år skal erstattes af en ny. Den gamle otte-kantede sals arkitektur skaber intimitet mellem tilhørere og taler, sagde han — men taget er råddent, ventilationen dårlig. Forstander Arnfred fremhævede flere dyder ved den sal, hvori han i mange år havde stået som taler. Fra salen lød et »hørt« til en af Arnfreds bemærkninger. Arnfred syntes helt forbløffet. Meget af inventaret fra den gamle sal, som dog mange steder er helt udslidt, vil kunne flyttes med over i den sekskantede foredragssal.

Knud Hansen fik ordet. Han fortalte om den projekterede bygning og gav navnene på komitémedlemmerne, som arbejder på projektet. Generalforsamlingen blev opfordret til at hjælpe komiteen økonomisk med rejsning af bygningen.

Da landbrugslærer Jørgen Christoffersen afgår, måtte generalforsamlingen vælge et nyt bestyrelsesmedlem. Lisbeth Andersen, elev fra vinteren 1963—64, og Gertrud Bergh 1937—38 blev foreslået. Efter valg ved håndsoprækning fik Lisbeth Andersen 57 stemmer og var derved valgt.

Efter kort proces blev alle, som var på valg, genvalgt, uden nogen forhandling. De genvalgte var: Anders Hørlyck, Ursula Dengsø Rasmussen, Holger Petersen.

Bestyrelsen i Askov Lærlinge konstituerede sig med *Lis Rasmussen*, Højdedraget 19, Skanderborg, som formand, og som bestyrelsesmedlemmer:

Gårdejer Anders Hørlyck, Skodborg (næstformand)
Kirsten Monrad, Præstegården, Vejen
Edel Møller Nielsen, Vikærsvej 32, Risskov
Lisbeth Andersen, Klørvænget 6, lejl. 404, Odense
Hanne Søndergård Madsen, Kratholmsvej 12, Virum
Halvor Egekvist, Vendersvej 26, Odense
Chr. Kabel, V. Strandgade 17, Ringkjøbing
Holger Pedersen, Hundstoft, Lunde J.
Mogens Brynjolf, Høyrups Allé 28, Hellerup (sekretær)
Ursula Dengsø Rasmussen, Øksbøl, Nordborg, Als
Knud Hansen, Askov Højskole pr. Vejen
Andreas Nielsen, Askov Højskole pr. Vejen

Mogens Brynjolf.

Askov Lærlinges regnskab

fra 1. september 1963 til 31. august 1964

<i>Indtægt:</i>	
Beholdning 1. september 1963	3.779,78
1520 medlemmer indbetalt	8.834,90
1700 holdere af Dansk Udsyn.....	1.700,00
Renter	161,10
	10.696,00
	14.475,78

<i>Udgifter:</i>	
Porto og fragt.....	1.081,29
Tryksager og korsbånd	300,60
Kassererløn	200,00
Landselevforeningen	1.133,30
Rejser	124,00
Islands Højskole	500,00
Akovgården	500,00
Elevunderstøttelser	1.700,00
Gaver	51,50
Trykning af årsskriftet	5.118,33
Jubilæumfond	1.000,00
	11.709,02
Kassebeholdning: Andelsbanken	2.699,17
Giro	67,59
	2.766,76
	14.475,78

J u b i l æ u m s f o n d .

Beholdning 1. september 1963	3.163,43
Renter (76,32 + 86,50)	162,82
Indbetalt 21. august 1964	1.000,00
	4.326,25
Beholdning pr. 1. september 1964	4.326,25

Askov, den 3. september 1964.

Andreas Nielsen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene. Kassebeholdningen forefindes således: Giro 67,59 kr., Andelsbanken 2.699,17 kr. samt jubilæumsfonden 4.326,25 kr.

Askov, den 12. september 1964.

Frode Hasseriis. E. Grue-Sørensen.

Askovgården

Askovgårdens arbejde har i de senere år gennemgået en ret stærk udvikling, både med hensyn til tilgang af klubmedlemmer og af frivillige medarbejdere. Klubvirksomheden, der begynder 1. september og slutter midt i juni, er absolut det primære i vort arbejde, men samtidig mener vi, at det er af største betydning, at Askovgården kan tilbyde gode og sunde ferieophold til en del af de børn, som kommer i Askovgårdens klubber og fritidshjem. Vore børn kommer fra et af Københavns dårligste boligområder. Det indre Nørrebro er slum, og det bykvarter, der rummer de fleste korridorlejligheder.

Der vil derfor i mange år fremover være behov for sommerlejr-ophold til børn, hvilket bl. a. bekræftes af, at vi hvert år har måttet sige nej til utrolig mange børn.

Bestyrelsen og den daglige ledelse har i de sidste 2 år arbejdet ihærdigt for at erhverve egen feriekoloni og har besluttet sig til at købe en nedlagt svensk koloni, der er beliggende ved Vejbystrand 37 km nord for Hålsingborg. Kolonien, der er fuldt monteret med alt inventar og tilbehør og i god stand, kan købes for 135.000 d. kr. Dette er ca. halvdelen af, hvad en tilsvarende dansk koloni koster.

Feriekolonien er beliggende i et område med meget afvekslende og smuk natur. Kun få hundrede meter fra kolonien findes en typisk svensk skov med mange vildtvoksende kirsebær- og æbletræer samt stikkelsbær- og hindbærbuske. Badestranden er meget fin og særdeles velegnet til børn, idet der findes de herligste sandklitter, som giver mange muligheder for børns leg. Endvidere er der få minutters gang fra stranden et dejligt hedeareal, som går helt ned til stranden.

En betingelse for, at Askovgården kan få offentlig støtte til køb af kolonien, er, at vi selv kan skaffe mindst 60.000 kr. Vi har derfor oprettet et sommerlejr-fond. Bidrag til fondet eller til Askovgårdens arbejde iøvrigt kan sendes over postgironummer 88750 eller direkte til Settlementet Askovgården, Korsgade 60, København N.

Kirsten og Knud Magnild.

Nyt fra Landselevforeningen og Højskolernes Sekretariat

Arbejdet i Højskolernes Sekretariat er i år til en vis grad præget af den tilbageholdenhed med hensyn til at tage nye arbejdsområder op, som sidste års alvorlige driftsunderskud nødvendiggjorde; man kan sige, der er tale om en vis sanering, dels i økonomisk henseende, dels af de igangværende arbejdsområder. For at holde budgettet, kører vi mel for lidt arbejdskraft, hvilket ikke er helt tilfredsstillende, hverken for os eller for »kunderne«, men det skal nu til, for at vi kan nå frem til et sundt økonomisk grundlag.

Det lykkedes os ikke i første omgang at få hævet vores finanslovbevilling, men vi har håb om, at det alligevel vil lykkes, således at den hidtidige balance mellem private og offentlige bidrag til arbejdet bevares.

Så godt som alle højskoler har vinterskolen fuld, og det kunne se ud til, at vi i finansåret 1964—65 kommer op på over 8000 højskoleelever. Den fornemmelse af krise, som nogle efterskolefolk følte som en trussel mod deres skoleform, er vist ved at gå i sig selv igen, og med god grund: Det ser nu ud til, at efterskolerne er ved at konsolidere deres stilling og er ved at komme i kontakt med nye kredse i byerne. Sommerskolen er for begge de to skoleformer det største problem, men efterhånden som kursusterminerne spredes mer og mer, og nye kursusformer vinder indpas, løser dette problem sig vel. Det ideelle ville være for både højskole og efterskole, at der startede højskole- og efterskolekursus hver eller hveranden måned året igennem! Det kan vi mærke på henvendelserne herinde i sekretariatet, især fra byungdommen Et andet problem er overvægten af piger i begge skoleformerne; det synes, som om de unge mænd har for travlt med at tjene penge!

Vi har endnu ikke det endelige tal for deltagere i sommerens 14-dages kursus, men såvidt vi kan overse situationen, har der været over 3000 sommerkursister på de 55 kursus, som blev afviklet i sommerens løb. Det årlige møde med de københavnske sommerkursister fandt sted torsdag den 29. oktober og var henlagt til Borgernes Hus. Vi var over 400 mennesker, der hørte Gustaf Bengtsson tale, og efter kaffebordet underholdt u-landselever fra vores sprog- og orienteringskursus i Holbæk og fra u-landshøjskolen i Holte.

Sprog- og orienteringskursus i Holbæk blev i år ledet af Jørgen Gammelgård fra Ry højskole, og lærerkræfterne var som sædvanlig overvejende højskole- og efterskolefolk: højskolelærer Frederik Christensen, Vallekilde, højskolelærerinde Mary Gammelgård, Ry, høj-

skolelærerinde Anne-Marie Larsen, Ry, højskolelærer Thorkild Larsen, Ry, højskolelærer Erik Kirchheiner, Kunsthøjskolen, Holbæk Slots Ladegård, højskolelærer Finn Thomsen, Den jyske Idrætsskole, og efterskolelærerinde Ingrid Søndergård, Lomborg efterskole. Der var 42 deltagere af 17 nationaliteter, og bevillingen til kurset fik vi som sædvanlig fra Styrelsen for teknisk Samarbejde med Udviklingslandene. Når kursus år for år har været meget vellykket, skyldes det, at vi nu efterhånden har samlet en del erfaring i håndteringen af denne kursusopgave. Samarbejdet med Holbæk-egnen og Holbæk by var forbilledligt og var ganske givet en af forklaringerne på, at kurset i den grad blev en succes.

Den internationale side af vores arbejde bliver iøvrigt år for år mere krævende, antallet af besøgende udlændinge vokser støt. Det er i perioder ligefrem et problem for os, at vi må trække så stærkt på skolernes gæstfrihed over for denne strøm af besøgende, men vi prøver at fordele besøgene så godt, vi kan, for det skulle jo nødigt blive til, at den internationale interesse, der står omkring højskolen, kommer til at ødelægge skolernes arbejdsro!

Vi søger stadig nye veje i det hjemlige arbejde, og en del af opgaven består naturligvis i at holde kontakt med presse, radio og TV. Højskolen har jo i mange år nydt godt af »god presse«, men det samme kan ikke siges om efterskolerne, som der har været skrevet og talt alt for lidt om hidtil. Det prøver vi at gøre noget ved, for det er naturligvis et vigtigt led i forsøget på at få nye kredse interesseret i efterskolen.

Landselevforeningen lever jo sin stille og rolige tilværelse — måske for stille og rolig! Fra nogle af de yngre elevforeningers side er vi blevet gjort opmærksom på, at man mærker for lidt til den, men Landselevforeningen er jo også Højskolernes Sekretariat og ligger således ikke helt på den lade side, hvad informationsvirksomhed angår: Sekretariatet har over 20.000 personlige og telefoniske ekspeditioner om året, over 40.000 stk. udgående post og er engageret i meget administrativt arbejde i forbindelse med de frie skoler, har været medlemstation for 4—500 udlændinge på vej til skoler, kursus og studieophold i Danmark. Dertil kan så føjes, at vi som forening er med i f. eks. forarbejderne til en uddannelseskampagne og i høj grad er med i Dansk Ungdoms Fællesråds arbejde, idet det som bekendt er Landselevforeningen, der denne gang har leveret formand til Dansk Ungdoms Fællesråd, nemlig Sv. Erik Bjerre, U-landshøjskolen i Holte, der i maj afløste Knud Enggård. Det nære samarbejde med Dansk Ungdoms Fællesråd er forresten blevet yderligere styrket ved, at højskolelærer Carl Nissen nu er fællesrådets sekretær.

De venligste hilsener!

Jørgen-Bent Kistorp.

Navne- og adressefortegnelse

over elever fra Askov højskole 1964—65

Kvindelige elever sommeren 1964

- Almstrup, Lise Marianne, Helgesensgade 9, København Ø
Andersen, Kirsten, Domhuset, Kolding
Andersen, Kirsten, Sct. Leonisgade 10, Viborg
Andersen, Pia, Løvsangervej 10, Tåstrup
Andersen, Yrsa, Stenvad Bageri, Stenvad
Axø, Mette Ege, Johannevej 1 b, Charlottenlund
Bach, Birthe, Søndergade 17, Egtved
Balle, Karen, Christianslundsvej 82, Nyborg
Beeck, Margrit Renate, Husumgade 21, Flensborg, Tyskland
Bentzon, Ulla, Folehavevej 23, Hørsholm
Birch, Lone Merete, Kaningårdsvej 53, Virum
Bisgaard, Birte, Møllevangen 19 st., Birkerød
Bjerrum, Elsebeth, Indre Bjerrum, Ribe
Borum, Jytte, Finderup pr. Skjern
Brejning, Marie, O. Jersdalsvej 46, Vojens
Buch, Anne-Lise, Hartmannsvej 41, Hellerup
Buch, Lone, Provstejorden 34, Ålborg
Baark, Helle, Stenlille
Carlsen, Kayleen, Årestrupsvej 1, Odense
Christensen, Anna, Klastrup
Christensen, Anne Marie Lindberg, Karolinelund, Gern
Christensen, Else, Nørby pr. Visby
Christensen, Grethe Wenzell, Libravej 10, Fredensvang, Århus C
Christensen, Hanne Posborg, Hvilsom pr. Hobro
Christensen, Kirsten Margrethe, Præstegårdsvej 14, Vojens
Dalgaard, Anne Grethe, Hostrups Have 4, Frederiksberg,
København V
Dyrborg, Else, Kellerup, Ringe
Eliassen, Anni Selch, Bjørup pr. Nykøbing F.
Emborg, Kirsten, Gråsten
Eriksen, Inger, Jens Munksvej 21, Århus N
Espersen, Sigrid, Kochsgade 44¹, Odense
Friis, Mette Kristina, Åbrinken 120, Virum
Hansen, Birgit, Torvegade 1, Nørresundby
Hansen, Ingelise Jette, Vosborgvej 13, Kastrup

- Hansen, Jane Bech, P. Skramsgade 1, Ålborg
Hansen, Lissi Tove, Spangsbro, Kalundborg
Hansen, Margot Steen, Sognegårdsallé 32, Hvidovre
Hejselbæk, Ase, Lysgårdsvej 14, Vildbjerg
Henriksen, Annelise, Lemming
Hinke, Grethe Birkerød, Thurø
Hoberg, Kirsten, Almtoftevej 23, Kjellerup
Højberg-Pedersen, Dorte, Rygaards Allé 8, Hellerup
Jacobsen, Winnie Buch, Kærparken 24, Lyngby
Jacobsson, Carin Marie-Charlotte, Storgatan 52, Sollefteå,
Sverige
Jakobsen, Bente Rende­bæk, Askevej 28, Jægerspris
Jensen, Jette Elisabeth, Nannasvej 28, Helsingør
Jensen, Kirsten, Øster Hørby, Hørby
Jensen, Kirsten M., Laurasminde, Vrønding
Jensen, Lissi, Farimagsvej 38, Næstved
Jerne, Edith, E. Hansensvej 6 st., Esbjerg
Jørgensen, Helen, Gladsaxe Møllevej 36, Søborg
Kaskø, Lene, Grundtvigsvej 8 b st., København V
Kesby, Merete, Monradsgade 14, Herning
Klerk, Aase, Amalie­gade 4, København K
Klüwer, Anne-Marie, Slukefter pr. Korup F.
Klüwer, Kirsten, Slukefter pr. Korup F.
Koch, Birgitte, Skovbakkevej 13, Charlottenlund
Knudsen, Lis, Himmerlandsgade 24, Års
Kristensen, Grethe, Byledsgade 12, Rønne
Kristensen, Inge-Lise, Rådmands Boulevard 12, Randers
Kristensen, Krista, Vestergade 7, Kolind
Kristensen, Nanna, Hammerhus, Refshammer pr. Nykøbing M.
Krøll, Anni, Ibsens Mose, Nørre Alslev
Kaalhaage Sørensen, Hanne, Flensborggade 47⁴, København V
Lind, Birgitte Bille, Østergade 12³ tv., Næstved
Lærkesen, Jane Puk, Boulevarden 5, Ålborg
Mikkelsen, Dorte Steen, Marselis Boulevard 127, Århus C
Moeskjær, Tove Fuglsang, Nørbjerggård, Nr. Lem pr. Lemvig
Müller, Birgitte, Lillebrænde skole pr. Stubbekøbing
Nielsen, Agnete Berg, Vidstrup
Nielsen, Anna Rudbeck, Danmarksgade 69, Vejle
Nielsen, Birgitte Hannibal, Slettebjergvej 6, Ballerup
Nielsen, Birthe Flindt, Langagervej 57, Hjørring
Nielsen, Britta Hoffmann, Engelsholms Mark pr. Bredsten
Nielsen, Gerda Gøtke, Silkeborgvej 64, Århus
Nielsen, Hanne Birgitte Nygaard, Borgmester Fischersvej 12¹¹,
Valby
Nielsen, Inge Merete, Snerlevej 16, Roskilde

Nielsen, Karen Rosenkvist, Lyngå pr. Hadsten
 Nielsen, Nini Dahl, Valkyriegade 25 st., København N
 Nørgård, Christa H., Solbakkevej 20, Svenstrup J.
 Olesen, Inger, Rønnestvej 14, Frederikshavn
 Olsen, Aase Hougaard, Strandgårdshøj 36, Ebeltoft
 Olsen, Anne-Lise, Teglværksvej 9, Slagelse
 Oustrup, Hanne, Bredgade 69, Slagelse
 Patik, Mette Aase, Jernbanevej 15, Lyngby
 Pedersen, Elly Raaskou, Søndergade 73, Struer
 Pedersen, Elsebeth Grønnegaard, Heden pr. Allested, Fyn
 Pedersen, Karen Svenstrup, Heimdal, Hoven pr. Tarm
 Petersen, Aase Møller, Albert Naursvej 17, Højbjerg
 Poulsen, Grethe Ingemann, Skovgårdsparken 17, Birkerød
 Rasch, Christina, Rua Suecia 100, Sao Paulo, Brasilien
 Rasmussen, Anne-Lisbeth, Syrenstien 9, København F
 Rasmussen, Hanne, Golfparken 26, Ålborg
 Ries, Ulla Margrethe, Vanløsevej 11, Århus C
 Ringgaard, Margit, Alnor pr. Gråsten
 Rødtjer, Annet Birte, Horsevænget 44, Vanløse
 Sabro, Anne, Brenderup
 Schultz, Gertrud Marianne, Falkevej 14, Bramminge
 Schütz, Grethe, Vendersgade 10, Fredericia
 Schönemann, Birthe Lis, Ærenprisvej 1, Gentofte
 Skøtt, Kathrine, Skibelund pr. Gabøl
 Steinbeck-Thomsen, Inge, Caroline Mathildestien 55, Vedbæk
 Stevn, Elsebeth, Nr. Kollund Mejeri, Nr. Kollund
 Storm, Ninian, Niels Andersensvej 57, København, Hellerup
 Søgaard, Karen, Østerallé 6, Løgstør
 Søndergård, Lene, Tretommervej 12, Risskov
 Sørensen, Helle Rye, Stadionvej 331, Glostrup
 Sørensen, Ingerlise, Farre st.
 Sørensen, Lene, Biskop Monradsvej 8, Virum
 Sørensen, Mette Kerstine Agger, Kongensgade 12, Esbjerg
 Teglgård-Madsen, Anne, Teglgården, Gl. Nyby pr. Troense
 Thaning, Ingeborg Rørdam, Asperup
 Theilgaard Jørgensen, Solvej, Askagergård pr. Rinkenæs
 Thygesen, Bodil Willer, Haraldstedvej 23, Brønshøj
 Tingholm, Inger, Landerslevvej 43, Bagsværd
 Tranberg, Helle, Vroue Præstegård pr. Skive
 Trillingsgård, Connie, Staby pr. Ulfborg
 Valeur, Nina, Kærparken 26, Kgs. Lyngby
 Welter, Hanne, Knebel
 Wernberg-Møller, Lisbeth, Stationsvej, Vinderup
 Witt, Kirsten, Granvej 3, Hasseris, Ålborg
 Waagstein, Gunvør, Vardabu, Torshavn, Færøerne

Yates, Kathleen, 7 Townfields, Ashton in Makerfield, Wigan,
Lancashire, England
Ørbeck, Mette Vibeke, Ahlmanns Allé 17, Hellerup
Østman, Karen, Kronborg Ladegårdsvej 22, Helsingør

Mandlige elever sommeren 1964

Andersen, Erik Peter, Arildsgård 17² tv., København, Brønshøj
Andersen, Kurt, Smallegade 36 B, København F
Andersen, Per, Bjergby pr. Hjørring
Blomhøj, Niels Bjarne, Vinkelvej 5, Høng
Bogh, Henrik, St. Blichersgade 2, Randers
Carstensen, Christian, Lystrupvej 2, Slangerup
Christensen, Arvid Højholt, St. Skoven pr. Ø. Vrå
Danielsen, Poul, Hvidovrevej 235 c² th., København, Hvidovre
Daub, Jan, Gartnerhaven 10, Lyngby
à Dul, Jøgvæn, Dr. Jakobsensgøta, Thorshavn, Færøerne
Fischer, Poul F., Ålestrup
Foged, Peter, Vejstrup
Hansen, Albert O. M., Kløvertøften 14, Skovlunde
Hansen, Anker F., Skrodsbjerg, Thureby
Hansen, Jens Dinsen, Niebüll, Sydslesvig
Hansen, Ole, Albæk pr. Lihme
Hartmann, Michael Chr., Rytterstuen, Skoven pr. Jægerspris
Hinrichsen, Peter, Provst Petersensvej 1, Tønder
Høgsted, Helge, Granlyallé 49, Esbjerg
Høytrup, Jens, Lyngbyvej 393 A, Gentofte
Jensen, Hugo Næstholt, Melbyesvej 9, Odense
Jensen, Ole Eskild, 120 Boundary Road, Carshalton, Surrey,
England
Johannesen, Jens, Søndergade, Vinderup
Johansen, Holger Risvig, Parkallé 14, Skjern
Jørgensen, Finn Søholm, Frydsbrøndsvej 7, Nykøbing M.
Knudsen, Christian, Løvet Skovgård, Bryrup
Knudsen, Torben, Kronprinsensgade 32, Odense
Krabbe, Jon Henrik, Frederiksdal, Harpelunde
Kiær, Peter, Langelinje 174, Odense
Larsen, Erik Mørk, Livjærggade 24, København
Larsen, Willy Bent, Tingskrivervej 8¹, København NV
Lyng, Søren Bent, Platanvej 54, Odense
Michelsen, Mads, Haderslevvej 10, Åbenrå
Nielsen, Lars Ib, Sindingsgade 35, Kjellerup
Petersen, Hans Jessen, Bagsværd Hovedgade 222, Bagsværd
Pedersen, Tim Erritzøe Lykke, Hegnskrogen 20, Kgs. Lyngby
Schou, Peter, Gl. Antvorskov, Slagelse

Søltoft, Ulf Lützen, Sdr. Tranders pr. Gistrup
 Stockmarr, Niels, Skovgårdsvej 16, København
 Tjørring, Henrik, Gentoftegade 33, København, Gentofte
 Westergaard, Bent, Kg. Valdemarsvej 86, Roskilde

3 mdr.s lærerkursus sommeren 1964

Andersen, Agnes, Solbjerget 28, Birkerød
 Bjerre, Bodil Lund, Danebod Højskole, Fynshav, Als
 Haraldsdottir, Sigridur, Maglemosevej 83, Charlottenlund
 Koudal, Frida, Skårup Husholdningsskole, Skårup
 Larsen, Helga, H. C. Andersensgade 88, Odense
 Ludvigsen, Brita, Søbakken 11, Charlottenlund
 Mühlhausen, Ulla, Æblekrogen 11, Virum
 Nielsen, Gyda, Ry Højskole, Ry
 Olsen, Thurid Dahl, Ungdomsskolen, Vivild
 Pedersen, Agnes, Snoghøj Folkehøjskole pr. Fredericia
 Pihlkjær, Karen Margrethe, Stenderup pr. Rødding
 Plohmann, Olga, Rejsby skole, Rejsby
 Rydstedt, Anna, Bygmästaregatan 15, Lund, Sverige
 Sørensen, Inger, Fårevejle Boghandel, Fårevejle
 Biering, David, Stækjær pr. Giering
 Damgaard, Ebbe, Højer Ungdomsskole, Højer
 Frossling, Ole Peter, Lomborg Ungdomsskole pr. Ramme
 Kristensen, Jens Martin Buch, Dalum Mejeriskole pr. Hjallese
 Markussen, Christen Lindved, Ungdomsskolen, Vojens
 Nielsen, Christian, Funder Holme pr. Silkeborg
 Nielsen, Egon, Larkollen Ungdomshjem, Moss, Norge
 Plohmann, Peter, Rejsby skole, Rejsby
 Raun-Hastrup, Constantin, Frijsenborgegnens Ungdomsskole,
 Hammel

Kvindelige elever vinteren 1964—65

Andersen, Birgitte, Ingemanns Allé 195, Esbjerg
 Andersen-Alstrup, Dorit, J. L. Heibergsvej 87, Odense
 Andersen, Elin, »Toftegård«, Gjedved
 Andersen, Grethe Agda, Kirkegårdsvej 6, Ebeltoft
 Andersen, Inger, Skovbølling, Pjedsted
 Andersen, Kirsten Fenger, »Gern Vestergård«, Gern
 Andersen, Minna, »Sønderbroen«, Gerå pr. Aså
 Andreassen, Charlotte, Vardevej 5, Esbjerg
 Arnishøj, Solveig Ellinor, Ejby Hestehave, Ll. Skensved
 Bang, Agnete, Hjorte Nymarksgård pr. Gelsted
 Bang-Olsen, Ellen, Langsted Verninge, Fyn
 Barlebo, Bodil, Teglværksgade 4, Esbjerg

- Baun, Inger, Bakkedraget 17, Hillerød
Bertelsen, Lise, Raahave pr. Holeby
Billeschou, Kirsten, Eremitagen pr. Saxkøbing
Bjerregaard, Ragnhild, »Thingbækgaard«, Lyne pr. Ølgod
Bjørn, Inger-Marie, »Rosenlund«, Urup, Langeskov
Bock, Sonni, Østergade 7, Løgumkloster
Bothe, Inga, Vestergade 20, Haderslev
Boysen, Maike, 2263 Risum, Lindholm, Nord Friesland,
Tyskland
Bukh, Maren Elisabeth, Tietgens Allé 7, Odense
Buus, Lene Marianne, Fanefjord præstegård pr. Askeby, Møn
Christensen, Anita, Østerbro 18, Ålborg
Christensen, Ebba Lasthein, Norgesvej 12, Middelfart
Christensen, Else Thorshauge, Janum Højgård, Skovgård st.
Christensen, Inger, Kvædevej 59, Virum
Christensen, Ingrid Merete, »Johnsholm« pr. Nyråd
Christensen, Minna Borgwardt, Sumatravej 2, København S
Christiansen, Vera, »Gemmegård«, Rødding pr. Viborg
Dahl-Jensen, Karen, Kolkærsgaard, Skejby, Århus C
Dahl, Kristin, Vestervejen, Nordby, Fanø
Dahlstrøm, Lena, Eriksbergsgate 5, Stockholm, Sverige
Damkilde, Lise, Fuglegårdsvænget 11, København
Daugbjerg-Pedersen, Mette Hancke, Breum pr. Jebjerg
Emmery, Lise, Furesøvej 31, Virum
Fangel, Elsebeth Lene, Søkvæsthuset, Overgaden oven
Vandet 60 B, Christianshavn
Felding, Marianne, Søtoften 41, Gentofte
Flintholm, Elsebeth Wendelboe, Gothersgade 13, Viborg
Frandsen, Dorit, Arup pr. Vesløs
Friborg, Bodil Tine, Bakketoppen 11, Virum
Gammegård, Inga, Harkes pr. Ølgod
Geisnæs, Ellen, Chr. D. X's Vej 82, Skagen
Germansen, Grethe, Lemvigvej 1, Randers
Gjerløff, Else, Hobrovej 46, Randers
Grau, Grete, Strandvej 89, Snekkersten
Gravesen, Lisbeth, Hulsøvang 23, Rungsted Kyst
Grue-Sørensen, Tove, Frederiksberg Allé 26, København V
Hagness, Kirsten, Tidemandsgate 5, Oslo 2, Norge
Hansen, Anngrethe Holm, Grækenlandsvej 108, København S
Hansen, Inge Lillian, Sejrovgade 84, Århus C
Hansen, Karla Marie, Ludvig Andresensvej 20, Tønder
Hansen, Kirsten, Terp, Øster Lindet
Hansen, Lone, Lavendelvej 8, Nakskov
Hansen, Vivi, Kastrupkrogen 12, Kastrup
Heide, Karen Marie, Horsensvej 16, Viby J.

- Henningsen, Jette Elisabeth Mosbæk, Vølundsvej 15, Åbyhøj
 Hermansen, Jette, Klintholm pr. Borre, Møn
 Herzog-Møller, Bodil, »Ny-Vejbjerggård«, Humlum st., Jylland
 Hjørtner, Mette, Hummeltoften 13 B, Virum
 Hjorth, Anna Marie, Frugtplantagen, Langedeby pr. Neksø
 Holm, Henny Elizabeth, Skærbæk pr. Fredericia
 Holm, Margrethe Lund, Præstegårdsvej 4, Vojens
 Holmsteen, Ingrid, Fynsgade 42, Herning
 Hyldgaard, Marie Kirstine, Måbjerg pr. Holstebro
 Højlund, Annelise, Korsgade 3, Svendborg
 Hørliück, Anne Mette, Skodborg
 Høyer, Anni, Overbys Allé 19, København, Valby
 Høyer, Kirsten, Thorvaldsensvej 144, København V
 Jensen, Birte Pretzmann, Køsters Allé 3, Randers
 Jensen, Elise Kjær, Fuglebakken 13 A, Randers
 Jensen, Gudrun Krebs, Den frie Lærerskole, Ollerup
 Jensen, Hjørdis Grønborg, Københavnsvej 85, Roskilde
 Jensen, Inger Marie la Cour, Dyrehavegård pr. Knarreborg st.,
 Fyn
 Jensen, Judith, Søvejen 41 th., Helsingør
 Jensen, K. Margrethe Dam, Søndergade 29, Kjellerup
 Jensen, Kirsten Rahr, Bryndum pr. Guldager
 Jensen, Aase Pahas, Kystvej 44, Åbenrå
 Jeppesen, Anne Birgitte Petri, Biskop Monradsvej 14, Virum
 Jeppesen, Karen Vibeke, Borgmester Schneidersvej 50, Holte
 Johannsen, Pernille Remmer, Kong Haraldsvej 6, Roskilde
 Jøhannsen, Karen Agnete Bjørnbak, Jernbanegade 10, Ålborg
 Jónsdóttir, Steinunn, Efstasund 4, Reykjavik, Island
 Juel, Vibeke Elisabeth, Heslegårdsvej 17, Hellerup
 Juhl, Bodil, Åstrup pr. Rårup
 Juul, Else, Edslev, Hørning
 Jørgensen, Else, Maglegårdsvej 532 th., Brøndby Strand
 Jørgensen, Kirsten Merete, Finderup pr. Høng, Sjælland
 Junker-Hansen, Ruth, »Sottruptræer« pr. Vester Sottrup
 Kabel, Jytte, Kongevejen 66, Holte, København
 Kammann, Jytte, Holmehusvej 38, Odense
 Kjelde, Ingelise, Strandparken 62, Nykøbing M.
 Kjær, Inga, Fole
 Kjærsg, Gunhild, »Ny Kjærsg« pr. Kibæk
 Knudsen, Agnete, Prangervej 75, Fredericia
 Knudsen, Ingelise, »Rosengården«, Marslev
 Koch, Elsebeth, Edithsvej 24, Brabrand
 Kolding, Jytte Voss, Ordrupvej 50, Charlottenlund
 Kramer, Marianne, Fredericiavej 33, Helsingør
 Kratina, Karen, 29 N. Glen Rd., Mountain Lakes, N. J., USA

- Kristensen, Inger Margrethe Kromann, Albjerg pr. Oure, Fyn
Körkel, Gertrud, Tonysvej 24, Charlottenlund
Kaae, Birgitte, Bøgebakken 11, Helsingør
Larsen, Hanne, Helholm, Agersø
Larsen, Helga, H. C. Andersensgade 88, Odense
Lauridsen, Inger Damm, Tirslund, Holsted
Lauridsen, Rosa, Tirslund, Holsted st.
Leger, Birgit, Islevhusvej 351, København, Brønshøj
Lindegaard, Kirsten, Rosenvangsallé 108, Århus C
Lomholt-Thomsen, Estrid, Vedsted pr. Over Jerstal
Lund, Ingrid, De Lichtenbergsvej 772, Grenå
Lönborg, Rikke, Malmosevej 29, Holte
Madsen, Gudrun Margrethe Sylvia, Bellingevej 2, Nykøbing F.
Martensen, Eicke, Daler-Østerby, Sdrj.
Meyer, Kirsten, Solvænget 5, København Ø
Mikkelsen, Dorte, Jernbanevej 19, Silkeborg
Morse, Joanne, 44 Ferguson Avenue, Broomall, Penns., USA
Mortensen, Randi, Nørregade 15, Pandrup
Müller, Therese, Daleustr. 26, Chur, Schweiz
Møller, Else Sejerskilde, Duruplund pr. Durup st.
Nielsen, Ane Marie, Rådhuspladsen 4³ tv., Slagelse
Nielsen, Birthe, »Elmehøj«, Jægerspris
Nielsen, Else Dorthea, Nr. Herlev pr. Brødskov
Nielsen, Gerda Elisabeth, P. Møllersgade 24, Frederikshavn
Nielsen, Ingrid, »Dalsgård«, Hillerslev
Nielsen, Kirsten Nors, Kollerup pr. Fjerritslev
Nielsen, Lisbeth, Langenæsallé 28³, Århus C
Nielsen, Marie-Kirstine, Buskmose, Rinkenæs st.
Ohn, Alis, Skjoldsgade 56¹, Esbjerg
Olesen, Hanne Weise, Solvangsvej 36 A, Brønderslev
Olsen, Hanne Teilmann, Ole Bruunsvej 1 A, Charlottenlund
Olsen, Margit, Almegård, Højby, Sjælland
Olsen, Ulla Inger, Peder Hjortsvej 102, København, Valby
Paulsen, Dagmar, Musbeck, Harreslev Mark, Flensborg,
Tyskland
Pedersen, Anna, Borum pr. Mundelstrup
Pedersen, Anne, L. Hammerichvej 7, Århus N
Pedersen, Anne-Lise Dam, Uggerslev, Fyn
Petersen, Bente Manthey, Fjenneslevvej 142, Kbh., Brønshøj
Pedersen, Birthe Dam, Postkontoret, Blåvand, Oxbøl
Petersen, Birthe Marie, Østergade 12, Nykøbing M.
Petersen, Else Marie, S. A., Sdr. Omme
Pedersen, Grete, Kronborgvej 22, Thisted
Pedersen, Helle Kongegaard, Dyngby pr. Boulstrup
Pedersen, Karen Margrethe, »Bjerggård«, V. Skerninge

- Petersen, Kirsten Benedikte, »Birket« pr. Grevinge
 Pedersen, Kirsten Toudal, Bassebjerggård, Jyderup
 Pedersen, Lis, Hovgård, Rinkenæs st., Sdrj.
 Pedersen, Lis, Amagerbrogade 136 st., København S
 Pedersen, Petra, »Højgård«, Nr. Vissing
 Petersen, Vera, Ved Bellahøj 14, København, Brønshøj
 Poulsen, Birgitte, Tved Østermark, Svendborg
 Poulsen, Mette Theilgaard, Fischersgade 10, Løgstør
 Povlsen, Hanna, Ølholm
 Ramm, Kirsten, Ryen-Svingen 5, Manglerud, Norge
 Rasmussen, Birgit Margrethe, »Strandbjerggård«, Rågeleje
 pr. Vejby
 Rasmussen, Karen Skov, Himmerlandsgade 98, Års
 Rasmussen, Margith Sams, Birkevang 6, Brønshøj
 Rasmussen, Sigrid, Vejrup Mark, Brenderup, Fyn
 Rasmussen, Ulla, Osted Mejeri pr. Roskilde
 Reichle, Sonja, Odensevej 2, Middelfart
 Riis, Hanne Bækthøj, Thise pr. Jebjerg
 Sabro, Anne, Brenderup
 Sand, Lene, Jernbanegade 18, Haslev
 Schleicher, Hanne Birgitte, Thorsgade 44, Silkeborg
 Schmidt, Evelyn Gehlert, Nørager st.
 Schmidt, Kirsten Emborg, Lindegård, Gabøl
 Skov, Karen, Teglværksvej 8, Slagelse
 Sunne, Vibeke, Ny Ordrup Sideallé 2, Charlottenlund
 Søgaard, Dorthe, Yttrup pr. Roslev
 Sørensen, Birthe, Benzens Allé 26, Esbjerg
 Sørensen, Merete Richter, Elisagårdsvej 22, Roskilde
 Thomsen, Ebba Houmøller, Kino, Hornsyld
 Thomsen, Ruth, Bredenfeld, Søager 53, Gentofte
 Thøgersen, Gitte, Christiansgade 8, Brønderslev
 Weichel, Anette, L. J. Brandesallé 9, København V
 Wenger, Jane, 107 Beach Road, Great Neck, N. Y., USA
 Wenzel, Ragnhild, »Eskærdal«, Årre pr. Varde
 Wermund, Hanne, Hallandsgade 19, København S
 Westergaard, Elsebeth Lindberg, Jernbanegade 15, Hjørring
 Vestergaard, Tove Kirstine, Højbro 24, Nykøbing M.
 Viemose, Karen, Viborgvej 291, Århus V
 Will, Renate, 237 Büdelsdorf, Rendsburg, Hollerstrasse 39,
 Tyskland
 Winther, Birgith, Skudshale, Svenstrup J.
 Wivel, Anne Regitze, Vingårds Allé 53, Hellerup
 Ziegler, Anna-Marie, Kongsvænget 10, Virum
 Zøfting-Larsen, Hanne, Vibevej 30, København NV
 Aamundsen, Nina, Postboks 1512, Vika, Oslo 1, Norge

Mandlige elever vinteren 1964—65

- Andersen, Hans Nordgård, Kalbyrisvej 59, Næstved
Andersen, Jørgen, Elsborg pr. Rødkærsbro
Andersen, Peter Simonsen, Bag Hjelm 36, Abenrå
Andersen, Torben Verner Elgård, Låsby st., Låsby
Andreasen, Aksel, Såby pr. Østbirk
Bagger, Morten, Odinsvej 18, Høng
Barranger, Jack, 444 Kerr Lane Springfield, Penns., USA
Baunvig, Anders, Vistoft pr. Knebel
Bennetsen, Knud, Janderup
Bregendahl, Niels, Kongelyset 5, Slagelse
Brockhoff, Søren, Erritsøhus, Fredericia
Bysted, Jørgen, Elmevej 26, Herning
Carstensen, Finn, Rødovrevej 217 B, Vanløse, København
Kristensen, Erling Greve, Sandager, Fjellerup, Fyn
Christensen, Hans Erik, »Lærkefrydgård«, Slangerup
Christensen, Hans Juul, Heiselt pr. Thorshøj
Christensen, Johan Christian, Hyrup pr. Øsby
Christensen, Ole, Sportsvej 41, Glostrup
Christensen, Palle Leerbech, Birkmosevej 52 st. tv., Vanløse
Christiansen, Bjarne Berg, Funderholme pr. Silkeborg
la Cour-Hansen, Svend Sejr, Hundborg pr. Sjørring
Damgaard, Peter Evald, Ringstedgade 19, Roskilde
Didisheim, Axel Jean-Marie, Skrænten 23, Esbjerg
Drejer, Niels Jeppesen, Thorum pr. Roslev
Dähnhardt, Rolf, Skyttehøj 19, Kastrup, København
Einholm, Carl Henry, Nr. Allé 75, vær. 739, København Ø
Eliassen, Conrad Rix, Lembkesvej 9, Haderslev
Ellebæk, Niels, Helnæs pr. Ebberup, Fyn
Enemark, Bruno, Erlev pr. Haderslev
Eriksen, Erik Nørgaard, Hvidbjerg, Thy
Eriksen, Erik Rask, Rosenvænget 7, Fruens Bøge
Falkenberg, Jens Jacob, Boring pr. Rask Mølle
Fangel, Stefan Johs., Vridsted præstegård pr. Skive
Fiil, Ole, Egevangen 19, Randers
Fremm, Klavs, Gaunøvej 29, Brønshøj, København
Friedrichsen, Hans O., Rørkær pr. Jejsing
From, Finn, »Himmestrup« pr. Bjerringbro
Gadensgård, Åge, St. Ravnsbjerg, Frederikshavn
Gejlsbjerg, Axel, C. F. Richsvej 9, København F
Gough, Simon Peter, »Batu Mas«, Bridle Lane, Loudwater,
Chorleywood, Herts, England
Hansen, Anders Refslund, Skastgård, Ballum
Hansen, Flemming Otto, Kastrupkrogen 12, Kastrup
Hansen, Jens, Vester Aby, Fyn

Hansen, Jørgen Kristian, »Vesterkrog«, Skarrild, Kibæk
 Hansen, Vagn Henning, Tostenæs pr. Askeby, Møn
 Hansen, Verner Skovborg, Nyborglandevej, Marslev
 Hemmingsen, Ole, Bredebjerggård, Ugerløse
 Hindhede, Jens, Gl. Hindhede, Lem st.
 Holmberg, Henrik, Hverrestrup pr. Alestrup
 Hvelplund, Holger, Hoven pr. Tarm
 Høyer, Boy, Borupgård, Gjedved pr. Horsens
 Jacobsen, Poul Henrik, Skovgård, Hjerting, Rødding
 Jensen, Carl Chr. Bergman, Alstrup pr. Tranbjerg, Samsø
 Jensen, Chr. Peter, Toftegård, Sædding pr. Esbjerg
 Jensen, Erik Peiter, Aulkær, Højby st., Fyn
 Jensen, Hans-Chr., Søstjernevej 19, Hvidovre
 Jensen, Johannes Østerby, Knabberup pr. Vejle
 Jensen, Jørn, Sønderlundvej 9, Herlev
 Jensen, Roger Holde, Tyvelse pr. Vrangstrup
 Jessen, Lorens Peter, Kliplev
 Juhl, Nis Peder, Føvling
 Jørgensen, Arne Lysholm, Lysholm, Nr. Dalby pr. Borup
 Jørgensen, Erik Flemming, Søndersø Posthus, Søndersø, Fyn
 Jørgensen, Peter, Astridsvej 35, Kastrup
 Jørgensen, Preben Brunhøj, Bakkegården, Havreholm
 pr. Hornbæk
 Kjær, Niels, Gånsager pr. Frifelt
 Knudsen, Christian, Løvst, Skovgård pr. Bryrup
 Koch, Kresten H., Nørå pr. Bramminge
 Korsgaard, Ove, Karby, Mors
 Kragh-Müller, Claus Michaël, Højagervej 12, Skodsborg
 Kristensen, Jørgen Winther, Ramsgårdsvej 11, Vejle
 Krogh-Hansen, Kjeld, Hammerhus, Skælskør
 Larsen, Anders, Posthuset, Rødby
 Larsen, Arne, Søndergade 9, Fjerritslev
 Larsen, Hans Svenning, Katholmvej 20, Vanløse, København
 Larsen, Kim Mellius, Mågevej 81², København NV
 Lauridsen, Søren Chr., Uglvig, Esbjerg
 Lindegaard, Niels Chr., Horreby pr. Karleby
 Lomholt, Ernst, Dallover, Randbøl
 Luplau, Frantz Bjarni, Byvej 41, Højbjerg
 Madsen, Arne, Jespervej 148, Hillerød
 Madsen, Niels Jørgen Fenstén, Nørregade 52, Herning
 Madsen, Sten Birkkjær, Bakkehøj, Kvistgård
 Martinsen, Kurt, Sjællandsgade 57, Herning
 Michelsen, Mads, Haderslevvej 10, Åbenrå
 Mikkelsen, Ole, Enggården, Farsø
 Mogensen, Gunnar Primdal, Øster-Gejl pr. Tørsbøl

Monrad, Johannes Axelsen, Vejen
Munk, Lars Peter, Ostenfeldtsvej 16, Næstved
Møller, Jørgen, Moseby pr. Åbybro
Nexø, Pelle, Gelstrup pr. Bråde
Nielsen, Ebbe, Buskmose, Rinkenæs
Nielsen, Gert Bjørn, Ellehøjgård, Boeslunde
Nielsen, Holger Møller, Gøderup pr. Roskilde
Nielsen, Knud Peter, Brusgård Mark, Årslev pr. Randers
Nielsen, Søren Bo Saxtrup, Borgergade 17, Kolding
Ohn, Bjarne, Skjoldgade 56¹, Esbjerg
Olsen, Bjarne Lava, Hovedgaden 24, Farum
Olsen, Hans Erling Thor, Reerslev, Hedehusene
Olsen, Søren Møller, Almegård, Højby, Sjælland
Pedersen, Anders Hallen, Mosevej 1, Kolding
Pedersen, Bent Aarup, Lambæk pr. Lem st.
Pedersen, Bent Villy, Bredgade 15, Hejnsvig
Pedersen, Fritjof Hjorth, Øster-Bording
Pedersen, Johannes Th., Holstebrovej 48 c, Skive
Pedersen, Kaj Ladegaard, Nordskovgård, Ødis
Pedersen, Knud Frydendahl, Kr. Eskildstrup
Petersen, Ole, Finsensvej 117³ tv., København F
Petersen, Svend H., Rugbjerggård, Hovslund, Sdrj.
Pihlkjær, Kristian, Taborgård, Vejen
Poulsen, Harry, Krossgøta, Thorshavn, Færøerne
Rahn, Poul, Smedegade 25, Herning
Rambusch, Erik, Danmarksgade 63, Frederikshavn
Rodin, Kjell, Skippergaten 3, Frederikstad Ø, Norge
Rørtoft-Madsen, Erik, Tved Møllegård pr. Svendborg
Skouner, Peter, Asgårdsvej 6, København V
Strandsbjerg, Jens, Valby pr. Helsingø
Søndergaard, Finn Kortbek, Rådhusstorvet 3, Nykøbing M.
Søndergård, Martin Bro, Agerø pr. Karby, Mors
Sørensen, Børge, Søndergård, Ø. Tørslev
Sørensen, Flemming, Vesterhavsgade 30 A, Esbjerg
Thomsen, Nils Bull, Maglemosevej 13, Hellerup
Toudal, Jens Kjems, St. Restrup pr. Ribe
Wenzel, Hans, Eskærdal, Jyllerup, Årre pr. Varde
Vibe, Bjarne, Lykkesvej 4, Åkirkeby
Winther, Torsten, Strandvej 52, Svendborg
Vædeled, Hans Chr., Kalundborgvej 33, Holbæk
Øster, Herluf, Brundby, Samsø
Østergaard, Erik, Store Beith, Hjørring
Østergaard, Niels, Stauning, Skjern
Aarkrog, Jens, Valbyvej 8, Århus C

Askov Højskoles efterårsmøde og 100-års jubilæum 1965

Lørdag den 16. oktober.

- Kl. 10,30: Mødet begynder med foredrag af J. Th. Arnfred.
- 12,00: Frokost.
 - 15,30: Undervisningsminister K. B. Andersen.
 - 16,30: Professor K. E. Løgstrup.
 - 18,00: Middag.
 - 20,00: Oplæsning.
 - 21,30: Kaffe i spisesalen.

Søndag den 17. oktober.

- Kl. 10,00: Gudstjeneste.
- 15,00: Forstander Hans Lund.
 - 16,30: Knud Hansen.
 - 19,00: Generalforsamling.
 - 20,00: Koncert.

Mandag den 18. oktober.

- Kl. 10,00: S. Juul Andersen.
- 15,00: Holger Kjær.
 - 16,00: Jørgen Bukdahl.

NB.: Der gøres opmærksom på, at mødet begynder lørdag formiddag kl. 10,30, og at skolen på grund af andet arrangement ikke er i stand til at modtage gæster om fredagen, heller ikke fredag aften.